

T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ATTİLA İLHAN'DA ERKEN CUMHURİYET
ALGISI: TOPLUM VE POLİTİK HAYATIN
DÖNÜŞÜMÜ**

Mert KIZILTEPE

2501110477

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Namık Sinan TURAN

İstanbul 2015

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : MERT KIZILTEPE

Numarası : 2501110477

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUS. İLİŞ.

Tez Savunma Tarihi : 02.04.2015

Danışman : PROF. DR. NAMIK SİNAN TURAN

Tez Savunma Saati : 10:00

Tez Başlığı : "ATILLA İLHAN'DA ERKEN CUMHURİYET ALGISI: TOPLUM VE POLİTİK HAYATIN DÖNÜŞÜMÜ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NAMIK SİNAN TURAN		Kabul
2- PROF. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY		DÜZELTME
3- DOÇ. DR. BARIŞ DOSTER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. LEVENT ÜRER		
2- YRD. DOÇ. DR. MURAT METİNSOY		

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATTILA İLHAN'DA ERKEN CUMHURİYET ALGISI: TOPLUM
VE POLİTİK HAYATIN DÖNÜŞÜMÜ

Attila İlhan'ın Mustafa Kemal Atatürk'e ve Erken Cumhuriyet Dönemine bakışı ezberlenmiş söylemlerden uzaktır. Ona göre Mustafa Kemal Paşa'nın en önemli özelliği emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesini ulus olma mücadelesiyle birleştirmiş bir ulusun liderliğini yapmasıdır. Bu liderlik, bağımsızlığına ulaşmak isteyen tüm dünya halkları için örnek teşkil etmektedir. Hatta bağlantısızlar hareketinin temelini burada aramak gereklidir. Yaşamı düşüncelerinin gelişiminde önemli etkiler yapmıştır. Emperyalizm ve Batı hakkındaki algısını geliştirmesinde Avrupa'da geçirdiği yıllar önemli rol oynamıştır. O yıllar süresince sol düşüncenin aslında batı merkezli bir döngüde sıkıştığını görmüştür. Dünya üzerinde sınıfların oluşmadığı toplumlarda asıl çelişkinin toplum içindeki sınıflar arasında olmaktan çok emperyalist ülkelerle sömürge-yarı/sömürge ülkeler arasında olduğunu belirlemiştir. Tüm bunlar birleştiğinde ortaya çıkan sentez, İlhan'ın Erken Cumhuriyet Dönemini değerlendirmesinde karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Attila İlhan, Kemalizm, Atatürk, anti-emperyalizm, kültür

Mert KIZILTEPE

ABSTRACT

MASTER THESIS

EARLY REPUBLIC PERCEPTION OF ATILA ILHAN: THE TRANSFORMATION OF SOCIETY AND POLITICAL LIFE

Attila İlhan's view to Mustafa Kemal Atatürk and Early Republic Period is far away from expressions which is known by general. In his opinion, Mustafa Kemal Pasha's the most important attribution is his ability to put together fight against imperialism and struggle to be nation in leadership position. The leadership is an example to reach independency for all world nations. The action of non-aligned should be searched on this idea. His life had important effects to grow up his ideas. The years which is spent to live in Europe has significant role to shape up his perception about Imperialism and the West. During that years, he saw that left idea is limited with west centered circle. The conflict of society which is not built denomination is not about between denominations but more about between imperialist countries and semi-mandated colony/ mandated colony countries. The synthesis of all ideas is shown in İlhan's Early Republic Period evaluation.

Key Words: Attila İlhan, Kemalism, Atatürk, anti-imperialism, culture

Mert KIZILTEPE

ÖNSÖZ

Attila İlhan özellikle edebiyatı yakından takip edenler için hiç de yabancı bir isim değildir. Onlarca baskı yapmış şiir ve roman kitapları bulunmaktadır. Edebiyatta kendisini toplumsal gerçekçi olarak tanımlayan İlhan'ın, eserlerinde toplumsal tahliller yapma isteği içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Romanlarıyla paralel bir toplumsal yapı tahlilini, politik hayat ve toplumsal yapıyı anlatmaya dönük yazılarında da yaptığını görmek mümkündür. Çalışmamız İlhan'ın dünyasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları olarak adlandırabileceğimiz Milli Mücadele dönemi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanı olarak geçirdiği yılları kapsayan kesiti anlamaya ve anlatmaya çalışmaktadır. Bunun yanında İlhan'ın döneme dair algısından çıkarılması mümkün olan sonuçlara ulaşılarak bunların bilimsel tahlili yapılmak istenmiştir. Bunu yaparken odaklanılan dönemi daha iyi anlamak açısından İlhan'ın dünyasında ışık tutmak zorunda olduğumuz noktaları da belirlemek ve aydınlatmak zorunluluğu doğmuştur. Bu noktalardan ilki İlhan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu nasıl anlattığıdır. Diğerisi ise İsmet İnönü cumhurbaşkanlığındaki Türkiye'yi nasıl değerlendirdiğidir. İşte bu iki nokta anlaşılardan İlhan'ın, araştırmamızın konusunu oluşturan döneme dair algısının çözümlenemeyeceğinden hareketle her iki konuya da değinilmiştir. Bu konulara ilişkin açıklamalar da yapıldıktan sonra İlhan'ın döneme ilişkin algısı toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik açıdan aydınlatılmaya ve bilimsel sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise İlhan'ın algısındaki bu dönemin özgünlüğü ve ideolojik çerçevesi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmam süresince bana desteklerini esirgemeyen başta kardeşim Orkun Kızıltepe olmak üzere aileme, çalışmamın her ayrıntısında emeği geçen, yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Namık Sinan Turan'a, çalışmama başlarken tanışma fırsatı bulduğum, bana Attila İlhan ile ilgili önemli bilgiler vererek çalışmama yön veren Sayın Doç. Dr. Barış Doster'e ve yine tez çalışmam sırasında tanışmak onuruna eriştiğim uzun yıllar İlhan'ın asistanlığını yapmış olan değerli yazar Sayın Belgin Sarmaşık'a ve başta Arş. Gör. Burak Öçlü olmak üzere her fırsatta beni cesaretlendiren yakın arkadaş çevreme sonsuz teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. ATTİLA İLHAN'IN YETİŞTİĞİ ORTAM: ERKEN CUMHURİYETİN BİREYİ 2	
1.1. Ailesi ve Çocukluk Yılları.....	2
1.2. Anadolu ile Tanışma.....	3
1.3. Atatürk İle Tanışma.....	10
1.4. Marksizm-Kemalizm Bağlantısı ve Mavi Hareketi.....	14
1.5. M'BA ve 3. Dünya Hareketi Bağlantısı.....	16
1.6. İzmir - Ankara - İstanbul Yılları.....	18
1.6.1. İzmir Yılları.....	18
1.6.2. Ankara Yılları.....	19
1.6.3. İstanbul Yılları.....	20
2. ATTİLA İLHAN'DA ERKEN CUMHURİYETİN DİNAMİKLERİ.....	23
2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu'nun Toplumsal Tahlili.....	23
2.2. Milli Mücadele'nin Anadolu için Anlamı.....	35
2.3. Milli Mücadele'nin Uluslararası Anlamı.....	40
2.4. Cumhuriyetin Kuruluşu, Mahiyeti ve Hedefleri.....	46
2.4.1. Ulusal Demokratik Devrim.....	46
2.4.2. Üç Misak-ı Milli.....	52
2.4.2.1. Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi.....	52
2.4.2.2. Maarif Misak-ı Millisi.....	56
2.4.2.3. Hudut Misak-ı Millisi.....	59
3. ATTİLA İLHAN'IN ALGISINDA ÇAĞDAŞLAŞMA VE KÜLTÜR.....	64
3.1. Batı Algısı, Batılılaşma ve Aydın Sorunu.....	64
3.1.1. Batı Algısı.....	64

3.1.2.Batılılaşma ve Aydın Sorunu	69
3.2.Erken Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Anlayışı.....	80
3.2.1.Dil Devrimi	84
3.2.2. Ulusal Kültür Bileşimi.....	88
3.3.İsmet Paşa'nın Batılılaşma ve Kültür Anlayışı	91
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	112

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKF	Türkiye Komünist Fırkası
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

GİRİŞ

Bu çalışma Türk edebiyatının en önemli isimlerinden birinin Erken Cumhuriyet Dönemi'ne bakışını anlatmak için hazırlanmıştır. Türk edebiyatında birbirinden değerli birçok aydın varken neden Attila İlhan ismini seçtiğimiz sorusunun akıllarda belirmesi tarafımızdan doğal olarak karşılanmaktadır. Bu sorunun sorulması dahi çalışmamızın ne kadar gerekli olduğunu tek başına kanıtlamaya yetecek güçtedir. İlhan, birçokları tarafından inatla tek yönlü bir aşk şairi olarak anlatılmaya çalışılmaktadır. Halbuki gerçek bunun çok uzağında bir yerdedir.

Attila İlhan, Türk politik yaşamı hakkında özgün fikirlere sahip bir aydındır. Hiç kuşkusuz ki sosyalist bir dünya görüşü bulunmaktadır. Onu birçok yazardan aydından ayıran özelliği ise olayları değerlendirişindeki nesnelliktir. Hiçbir zaman tarafı olduğu görüşün genel geçer doğrularını kendisine sorgulanamaz birer ilke olarak almamış her olaya eleştirel yaklaşmıştır. Türk Devrimi'ne ve onun lideri Mustafa Kemal Atatürk'e de bakışı da bu özellikleri içerisinde barındırmaktadır. İlhan, Türk Devrimi'ne hem sağdan hem de soldan gelen eleştirileri ciddi bir elekten geçirmiştir. Bunların birçoğunun toplumsal gelişme sürecinin gerekli adımlarının atılması doğrultusunda ortaya çıkan duygusal kırgınlıklar olarak görülmesi gerektiğini belgeleriyle anlatmaya çalışmıştır. Özellikle sosyalist sol açısından Türk Devrimi'nin yanlış yorumlandığını vurguladığı yazılarıyla oldukça sık karşılaşmak olasıdır. İlhan, siyasal yaşamımızda genel kabul gören hemen hemen her düşüncüyü sert eleştiriye tabi tutmaktan çekinmeyecek derecede kendine güvenen bir aydındır. Bu uğurda çok kez sosyalist düşün dünyasından da tepki görecektir. Hatta gün gelecek onun eşsiz eserler vermiş yaşayan en büyük Türk şairi olduğuna bakılmaksızın köşe yazılarında kullandığı dil eleştiri konusu yapılacaktır. Bu eleştiri hem de Atatürkçülük adı altında İlhan'a yöneltilecektir. Halbuki onun Dil Devrimi anlayışı birçoklarının görmek istemediği kadar derin ve ulusaldır.

Çalışmamız İlhan'ın Türk Devrimi ile ilgili görüşlerini tüm detaylarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer yandan sürecin ters giden ya da eksik kalan yönleri de vurgulanacaktır. Sonucunda ise "Ulusal Sol" bir bileşimin temel bileşenlerini ortaya koyarak "Yıldız, Hilal ve Kalpak Solculuğu"nun yapıtaşlarının anlatılmış olması hedeflenmektedir.

1. ATTILA İLHAN'IN YETİŞTİĞİ ORTAM: ERKEN CUMHURİYETİN BİREYİ

1.1. Ailesi ve Çocukluk Yılları

Attila İlhan, 15 Haziran 1925 tarihinde İzmir'in Menemen ilçesinde dünyaya gelmiştir. Annesi Emine Memnune, babası Kadızade Bedri Bey'dir. Çolpan ve Cengiz İlhan olmak üzere iki kardeşi vardır.

Attila İlhan'ın düşüncelerine etki etmesi bakımından yaşam öyküsünün önemi büyüktür. Yaşadıklarını yorumlamayı çok seven ve bunu derinlemesine yapabilen İlhan'ın aile yapısı ve çocukluk yılları da yaşamının devamında kendisini etkileyecek ayrıntılarla doludur. Baba tarafı ulema bir ailedir. Bedri Bey'in babası kadıdır. Darende kadılığı başta olmak üzere çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu yüzden ailenin farklı şehirlerde yaşamış olduğunu görmekteyiz. Örneğin, aile İzmir'e Sivas'ın Gürün ilçesinden göç etmiştir. Ailenin ulema olması nesiller boyu devam eden bir durum halini almıştır. Bedri Bey'in dedesi müftü, onun babası da müderrisdir. Bedri Bey'in de geleneği sürdürmesi açısından kendisini Hukuk Mektebi'ne vermişlerdir. Hukuk Mektebi'ne devam ederken bir yandan da Tefeyyüz İdadisi'nde müdür muaviniği yapan Bedri Bey böylece farklı bir çevre ile temasa geçmiştir. Aydın sayılabilecek kişilerle teması artan Bedri Bey Müstearı Nejat takma adıyla aruz vezniyle Nedim tarzında şiirler de yazmıştır. Bu yaşam tarzı Bedri Bey'i laik ve aristokrat bir yapıya büründürmüştür.¹ Dolayısıyla Bedri Bey çocuklarına dini açıdan hiçbir baskı yapmayacaktır. Attila İlhan'ın gelişimindeki ilk noktayı böylece tespit edebiliriz.

İlhan'ın hayatında Emine Ninesinin de önemli bir yeri vardır. Kendisi şöyle aktarıyor:

"Emine Nine, Menemen'in Emiralem köyünden gelen bir köylüydü. Babamın o zaman için mucizevi bir çözümdür bu: O zaman Türkiye'de çocukları büyütmek için Karşıyaka'daki yalı sahipleri Avusturya'dan madamlar, fraulein'ler getiriyorlar; babam Menemen'den köylü bir kadını tercih etmiş ve biz onunla çok güzel büyüdük, çok eğlendik. Kendisi de çok hoş bir kadındı. O ve ninem ve bağı olmasa, çalışan insanı, hakiki Türkü belki de tanıyamayacaktık..."²

¹ Selim İleri, **Nam-ı Diğer Kaptan: Attila İlhan'ı Dinledim**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s.18

² A.e., s.21

İlhan, Karşıyaka'da kentli ve batılı bir hayat yaşamıştır. Evde, aşçı, şoför gibi çalışanlar mevcuttur. Birkaç ev değiştirmelerine rağmen İlhan, yaşam koşullarını lüks olarak değerlendirmiştir.³ Menemen'de de köyü ve çalışan insanı tanıma fırsatı bulmuştur. Aradaki farkları değerlendirmeyi her fırsatta bilmiştir. Hayatı boyunca en çok üzerinde duracağı konular olan alaturka, alafranga ve ulusal bileşim fikirlerinin tohumlarını burada bulmak mümkündür.

Attila İlhan ilkokula başladığında hafta sonu tatilleri henüz Cuma günüdür. İstiklal Marşı bugünkü haliyle okunmaya başlanmamıştır ve Soyadı Kanunu da çıkarılmamıştır. Kendisi 217 Attila Bedri'di. Bu yıllardan aklında kalan önemli bir detay da hocası Fatma Hanım olmuştur:

“Öğretmenimiz çok vatanperver bir kadındı. Bizlere sık sık Cumhuriyet'in anlamını anlatırdı. Biz neden İstiklal Marşı'na sahibiz, daha önce neden İstiklal Marşı'mız yokmuş, bunları anlatırdı. Zaten şöyle bir usul vardı: Milli bayramlara yaklaştığı zamanlarda, bayrama iki-üç gün kala, dersler kesilirdi. Fatma Hoca'nım bizi alır, yandaki futbol sahasına götürür; çimlere yayılırdık. Orada öğretmenimiz İnkılap tarihini anlatırdı. Savaş nasıl oldu, İzmir nasıl işgal edildi, memleket nasıl kurtuldu... Ama bunlar benim yabancıym değildi.”⁴

Bunlar İlhan'a hiç yabancı değildi çünkü büyük dedesi Yunan ordusuna Menemen'de direnmiş Hasan Fehmi'di. Büyük dedesinin hakkındaki hikayeleri Menemen'de çokça dinlemiş olan İlhan, küçüklüğünden beri Kuvvayı Milliyeciliği bilerek ve tanıyarak düşünce sistemini oluşturmuştur.

1.2. Anadolu ile Tanışma

Attila İlhan için Anadolu ayrı ve önemli bir noktadadır. Onun şiirlerinde, romanlarında ya da denemelerinde bu hemen fark edilecektir. Her şeyden önce Anadolu bir başkaldırının merkezidir. Yıllarca sömürülmüş ve atıl bırakılmış bir coğrafyadır. Dolayısıyla İlhan gibi ana fikri ayağını bu topraklara basmak olan bir aydın için Anadolu, gerek düşünceler gerek imgeler açısından değerlidir. Buradan hareketle İlhan'ın Anadolu ile tanışma faslına değinme gereği duyulmuştur.

Attila İlhan çocukluktan yavaş yavaş çıkmaya başlarken babasının Konya Ilgın'a kaymakam sıfatıyla tayin olduğu haberini almıştır. Bunun üzerine ailece Ilgın'a

³ A.e., s.22

⁴ A.e., s.22

doğru yola çıkarlar. Yolculuk sırasında Ege coğrafyasından ayrılıp Anadolu'nun ilerine doğru ilerleyince İlhan gerçekleri kavramaya başlamıştır.

“Eğer babamın tayiniyle birlikte Anadolu'ya intikalimiz olmasaydı, ben, ben olmazdım... Trenle giderken, Manisa'ya kadar her şey yolundaydı. Heyecan duyuyordum. Manisa'dan sonra, hatta Uşak'a kadar yadırgamadım.(...) Uşak'tan sonra şoka girdik resmen. Bir oraklık başladı; evler... toprak evler, toprak damlar başladı. Yani elle tutulur bir yoksulluk başladı.”⁵

İlhan, 1949-1952 yılları arasında kaleme aldığı ve Varlık dergisinde bölüm bölüm yayımlanan gezi yazılarından oluşan Abbas Yolcu isimli kitabında da Anadolu'dan bahsetmiştir:

“Yaşım on birdi. İlk evvel, Batı'dan Konya bozkırlarına vardım. O gün bu gündür rzgarcıl kırlangıçlar misali dolaşıyorum.(...) Zonguldak'ta kömür ocaklarına kahraman bir gece gibi in, Keçiborlu'da kükürt harmanı yap, stepte ilgın alılıklarının dibinde toy avla. Gelgelelim, en mühimi, insanlarla hemhal ol. (...) Anadolu, kalbi ve gözleriyle konuşur, kalbi ve gözleriyle dinler. Bir üç telli sazla: “ıktım yücesine seyran eyledim – Yar ile gezdiiğim iller perişan!” Hey benim keklik sekişli sağdım, senin Anadolu dediğin de bir dünya değil mi sanki? Bunu söylemek bile fazla. Ben onun koynunda ekmeği pmeyi, yalınayak gezmeyi ve ağlamayı öğrendim. Daha kimbilir neler öğreneceğim.”⁶

İlhan, kendilerine marşlarda öğretilen Anadolu'nun İzmir'den pek farklı olmadığını fakat gözleriyle gördüğü Anadolu'nun bambaşka bir yer olarak karşısında durduğunu bu şekilde fark etmiştir. Anadolu'da şartların etin, hayatın çok zor olduğunu ayrıca yoksulluğun ciddi bir sorun olarak belirlediğini bu seyahat sayesinde erkenden idrak etmiştir. Kendi deyimiyle, Anadolu'ya geldiğinde tam manasıyla eşekten dşmşe dönmüştür.⁷ Yaşamının ileriki bölümlerinde diğer aydınları eleştireceği önemli bir nokta da böylece oluşmuştur. İlhan Anadolu'yu tanımış, halkın koşullarını ve düşünce tarzını iyi tahlil etmiştir. Gelecekte özellikle sol aydınların bir kısmını halktan kopuk ve “Tanzimatçı” olarak tanımlamasına şahit olmamız da bu

⁵ A.e. s.30

⁶ Attila İlhan, **Abbas Yolcu**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004 , s.15

⁷Belgin Sarmaşık, **Attila İlhan: “Söyletme Kötüyü”**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005, s.53

şartları görmesi, halkın ile aydınların yaşamları arasındaki uçurumu tespit etmesi olabilir.

Anadolu'daki yoksulluğu çarpıcı bir şekilde öğrendiği bir diğer olayı da Ilgın'da görevlendirildiği ilkokulda yaşamıştır. İlhan, ortaokul çağında olmasına rağmen Ilgın'da ortaokul bulunmaması üzerine eğitimine bir yıl ara vermek zorunda kalmıştır. Bu süre içerisinde babasının telkiniyle ilçedeki ilkokulda hocası olmayan bir sınıfta durup öğrencileri düzen içerisinde tutması için kardeşiyle birlikte okula gitmiştir.

*“Sınıfa ilk girişimi hiç unutmam.(...) Daha kapıdan girerken bir şeye çarptım, adeta böyle çarptım: Bir koku! Aman yarabbi!.. Bu koku nereden geliyor? (...) O kokuyu iyice merak ettim, sonunda keşfettim: Sefalet kokusu! Çok acı bir koku...”*⁸

Diğer yandan Attila İlhan hiçbir zaman bu yoksulluk üzerinden roman yazmamıştır. En çok eleştirdiği konu “köy romancılığıdır”. Toplumun değiştiğini, kapitalizmin yerleşmeye başladığını belirten İlhan, romanların da artık bu doğrultuda yeni yaşam şekline göre yazılması gerektiğini söylemiştir. İlhan, Türk yazarlarının köylüyü tanınması, sevmesi ve dramalarını yazması gerektiğini fakat yüceltme noktasında dikkat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü köylü toplumsal anlamda dağınık, gerici ve bilinçlenmeye en elverişsiz bir zümre olarak görülmektedir.⁹

“Türkiye endüstri kapitalizmine geçiyor. Bu, komprador burjuvasının yanında, ufak ufak ulusal tüccar burjuvasının, sanayi burjuvasının belirmesi demek. (...) Arada bu tip geçiş toplumlarının itici ve bilinçli ara tabakaları (gençlik, ordu, aydınlar) ve onların sorunları, etkileyici roller oynuyor. İşçi sınıfı, gerçek bir işçi sınıfı olarak, ancak bu burjuvazi iyice tarih sahnesine yerleşince görünecek; şimdilik böyle ilişkilerini koruyan, yani köydeki kadar gerici, dağınık ve bilinçsiz bir gecekondu kalabalığı.

*O halde romana, bırak başkaları köylerden girsin, sen, ara tabakalardan girecek, burjuvazinin gelişmesini, uluslararası kapitalizmle ilişkilerini, aydınları ve koşullarını, şehir insanını ve sorunlarını işleyeceksin.”*¹⁰

Görüldüğü gibi İlhan her zaman yeni oluşmaya başlayan sınıfların, bir anlamda yeni Türkiye'nin romanını yazmak taraftarı olmuştur. Küçük yaşta Anadolu'nun

⁸ İleri, a.g.e., s.31

⁹ Attila İlhan, **Sokaktaki Adam**, 4. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 13

¹⁰ A.e., s.14

yoksulluğuna doğrudan tanık olmuş fakat bu yoksullukta yaşadığı için köylüyü yüceltmek yerine onun bundan kurtulması için yeni ilişkileri anlatan ve geleceğe ışık tutan eserler vermeye çalışmıştır.

İlhan'ın ortaokula gitmesi için babası bir çözüml bulmuş ve aileyi ikiye bölmüştür. Attila ve Cengiz İlhan eğitimlerine İzmir'de devam etmeleri için gönderilmişlerdir. Attila İlhan, Karşıyaka ortaokuluna başlamıştır. Bu dönemden sonra İlhan'ın siyasileşmesi hızlanmıştır. şiir başta olmak üzere sanat dallarına da merak sarmaya başlamıştır. Hatta ürün de vermiştir. Örneğin ortaokul birinci sınıfta "Merih'e Seyahat" adını taşıyan ilk romanını yazmıştır. Ardından "Bir Mahkum Var", "şüphe", "Denize Çıkan Sokak", "Ben Namuslu Bir Vatandaşım", "Harman Zamani" gibi romanlar birbirini izlemiştir. İlhan, 1945 yılında ise "Saadet Hepimize Mahsustur" adını taşıyan ve üç ya da beş ciltten oluşmasını tasarladığı bir roman deneyine girişmiş fakat bu girişim tamamlanamamıştır.¹¹ Bu dönemde bir yandan Karşıyaka sinemalarındaki filmleri kaçırmadan takip ederken diğer yandan hayatını ciddi ölçüde etkileyecek bir tanışma gerçekteşmiştir. Nazım Hikmet'i okumaya başlamış ve çok etkilenmiştir. O kadar çok etkilenmiştir ki o dönemde yazdığı şiirler ne kadar Nazım Hikmet'inkilere benzerse o kadar başarılı saymıştır. Bir süre sonra kız arkadaşı Vacide'ye gönderdiği Nazım Hikmet'in şiirlerinin bulunduğu mektuplar başına iş açmış ve gözaltına alınmıştır. Ardından mahkeme tarafından TCK'nın 141. Maddesine muhalefet ettiği gerekçesiyle tutuklanacak ve cezaevine gönderilecektir. Küçük yaştaki bir öğrenci için çok zor sayılabilecek tecrit koğuşu günlerinin ardından yaklaşık üç hafta süren tutukluluk günleri sonlanacaktır. Fakat yeni bir macera kendisini beklemektedir. Çünkü ailesi İlhan'ı kurtarmak için akıl hastanesine naklini istemiştir.¹² Bu arada tutukluluk günleri İlhan'ı Ömer adında bir TKP'li ile tanıştırmıştır.

"Ömer bizimle çok meşgul oldu. şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, hayatımın sonraki safhasında, davranışlarım üzerinde en etkili olan adamlardan biridir: Bir mücadele adamı nasıl olmalıdır? Solcu bir aydın ne demektir? Tutarlılık nasıl sürdürülür? Bir militanın nasıl davranması gerekmektedir?.. Bu konularda basit fakat çok etkileyici şeyler anlatmıştır."¹³

¹¹ Attila İlhan, **Zenciler Birbirine Benzemez**, 3. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.291-292

¹² Zeynep Aliye, **Mavi Adam Attila İlhan'la Söyleşiler**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2001 s.19-20

¹³ İleri, a.g.e., s.48

Ardından Manisa Akıl Hastanesi günleri başlar. Burada geçirdiği zaman sonunda doktor, İlhan'ın sağlıklı olduğunu tespit etmiştir. Sağlıklı olarak rapor verdiği takdirde beraat edeceğini fakat hayatı boyunca hiçbir işe giremeyeceğini anlatır. Bu yüzden kendisine melankolik teşhisi yazmayı düşündüğünü söyler ve öyle de yapar. Mahkeme İlhan'ı mahkum eder fakat yaş küçüklüğü ve doktor raporu göz önünde tutulup ceza tenzil edilir. Artık okula tekrar dönmesi çok zordur çünkü "müseccel komünist" olmuştur.¹⁴ Bu olay üzerine okuldan ihraç edilmiş ve Türkiye'nin hiçbir yerinde eğitimine devam edemeyeceği belirtilerek eğitim hayatına son verilmiştir. Bu dönemde İlhan'ın ileride politikalarını çokça eleştireceği Hasan Ali Yücel Milli Eğitim Bakanlığı yapmaktadır. Okuldan ihraç edilmiş 16 yaşındaki bu genç şairin aynı sene Yeni Edebiyat dergisinde Balıkçı Türküsü adında bir şiiri yayımlanır. Bu, yayımlanan ilk şiiridir. Bu dönemde babası da Adana'nın Bahçe ilçesine tayin olmuştur. İlhan, burada yayın yapan Yeni Adana gazetesine bir yazı yazar. Yazının başlığı: "*Bahçe'de neler oluyor bitiyor...*" Bir hafta sonra bu yazı gazetede yayımlanmıştır. Bu da yayımlanan ilk düzyazısı olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁵ Bunların ardından Attila İlhan çeşitli takma isimlerle başta Gün olmak üzere farklı dergilerde eserlerini yayımlatmaya devam edecektir. Nevin Yıldız, A. İ. Beteroğlu ve özellikle senaryolarında Ali Kaptanoğlu kullandığı takma isimlerdir.¹⁶ İlhan, ihraç kararının ardından eğitimine devam etmek için girişimlerde bulunduysa da başarılı olamamıştır. Örneğin bu dönemde iki ay süren Boğaziçi Lisesi dönemi vardır. Burada ilginç bir karşılaşma da yaşanmıştır. Boğaziçi Lisesi'nin edebiyat öğretmeni Nihal Atsız'dır. Derste İlhan'a İstiklal Marşı'nı okutan Atsız, şiiri okuyuşunu beğenmiş ve ismini sormuştur. İsminin Attila olduğunu öğrenince "Ooo! İsmi de güzel, Attila ha..." demiştir.¹⁷ Üç yıl sonra Danıştay eğitiminin sonlandırılmasına dair verilen kararı bozar ve Işık Lisesi'ne kaydını yaptırarak ara verdiği eğitim hayatına geri döner. Lise hayatı boyunca da birkaç kez sorguya alındıysa da eğitim hayatına bir daha ara vermeden liseden mezun olur. Derslerinde de çok başarılı bir öğrenci olan İlhan, sınavlarda derece yapmayı başarmıştır.

1946 yılına geldiğimizde Attila İlhan'ın hayatında çok önemli bir yer tutan ve onun sanat dünyasının ortasına ansızın düşmesine sebep olan CHP şiir yarışmasıyla

¹⁴ İleri, a.g.e., s.56

¹⁵ İleri, a.g.e., s.279-280

¹⁶ Aliye, a.g.e., s.20

¹⁷ İleri, a.g.e., s.65

karşılaşırız. Yarışmanın jürisi, Behçet Kemal Çağlar, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nurullah Ataç gibi dönemin önde gelen sanatçılarından oluşmaktadır. Özellikle Ataç, kültür politikaları yönünden İlhan'ın ömrü boyunca eleştireceği bir isim olarak burada dikkatimizi çekmektedir. Yarışmada Attila İlhan, *“cebbar oğlu mehemed”* isimli şiiriyle ikinci olacak ve bu durum edebiyat dünyasında büyük ses getirecektir. Ortılığı karıştırmasının en önemli sebebi ise birinci ve üçüncü olan şairlerin isimleridir.

“Lise son sınıfta bir piç kurusu, Cahit Sıtkı ile Fazıl Hüsnü arasında bir yere giriveriyordu; hiç olacak şey miydi?”¹⁸

Yarışmada Cahit Sıtkı Tarancı birinci, Fazıl Hüsnü Dağlarca ise üçüncü olmuştur. Edebiyat dünyasına bu hızlı giriş yanında olumsuzlukları da getirmiştir. İlhan ödül kazanan şiiri tanıtırken ilk şu cümleyi kurmuştur:

“chp armağanında ikincilik ödülünü alan, bu yüzden de bütün bir ozan kuşağını bana düşman eden şiir budur.”¹⁹

Cebbar oğlu mehemed şiiri aslında Gavurdağları'ndan Rivayet adlı destanın ikinci şiiridir. Bu destanın içinde yaşanmışlıklar bulunmaktadır. Çünkü destanı tasarladığı sırada İlhan, Adana'da Gavurdağları yöresinde yer alan Bahçe kasabasında bulunmaktaydı. Destan içeriği açısından gelecek dönemin de siyasi ve edebi işaretlerini barındırmaktadır.

“19-20 yaşlarında, toplumculuğa hayatını koyarak girmiş bir delikanlının, ilk ciddi denemesi sayılmalı. Bilgimin kıtlığına, kökten şehir çocuğu olmama aldırmadan, gözlemlerime ve sezgilerime dayanarak, gavurdağı insanını biraz tarihi, biraz yoksulluğu, biraz toplumsal çelişmesiyle vermek istiyordum. Bunda hiç kuşkusuz daha lisenin birinci sınıfında iken, el altından bulup okuduğum şeyh bedreddin destanı'nın etkisi olmuştur. Doğal olarak 1943'ten başlayıp iyice içine gömüldüğüm halk şiirimizin de!”²⁰

Daha lisedeyken bu başarıya ulaşip edebiyat dünyasına adım atan İlhan, Işık Lisesinden 22 yaşında mezun olmuştur. Astronomi ve uzay ciddi anlamda ilgisini

¹⁸ Aliye, a.g.e., s.21

¹⁹ Attila İlhan, **Duvar**, 18. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.173

²⁰ A.e., s.172

çeken alanlardır. Fakat babasının da isteğinin etkili olmasıyla İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydını yaptırmıştır. Lise hayatı boyunca mahkemeden ve polisten çok çeken İlhan, hukuku ve öğrenciliği hiçbir zaman sevmemiştir. Üniversitenin ilk yılında ilk şiir kitabı olan Duvar'ı 1948'de kendi parasıyla bastırılmış olsa da dağıtımını yapamadığından kitap pek yaygınlaşmamıştır.²¹ Duvar yayımlanmadan önce birçok şiiri en çok iletişim halinde olduğu Gün dergisinde A.İ.Beteroğlu ismiyle yayınlanmış bulunmaktaydı. Gün dergisi solcu bir dergiydi. Dergiyi dönemin önemli sosyalistlerinden ve İlhan'ın sonradan da görüşlerine özellikle değineceği Esat Adil çıkartmaktaydı. Bu dergi ile temasının bir diğer önemli yanı ise Hasan Tanrıkut ile tanışmasıdır. Felsefe profesörü Hilmi Ziya Ülken'in asistanı olan Tanrıkut, İlhan üzerinde etki bırakmış ve İlhan'ın yaşamı boyunca yazılarında bahsedeceği bir şahsiyet olmuştur.²² Okul devam ederken bu bağlantılar da paralel şekilde sürmüş ve İlhan'a sol hareketi yakından tanıma, içinde bulunma imkanı vermiştir. 1946 sonrası Batı sistemine adapte olmak amacıyla sınıf esasına dayalı parti kurabilmenin önü açılmıştır. Bu yasağın kalkmasının ardından Türkiye Sosyalist Partisi ile Emekçi Parti arasında rekabet başlamıştır. Bunlardan ilki Esat Adil Bey, ikincisi Dr. Şefik Hüsnü tarafından kurulmuştur. İşte burada İlhan'ın yıllarca üzerinde duracağı meselelerden biri karşımıza çıkıyor. Ulusal zemine ayak basan sol ile Batı'dan ya da Sovyetlerden öğrenilen sol arasındaki farktır bu. İlhan'a göre Şefik Hüsnü ve partisi Alman Sosyalizmi'ne daha eğilimlidir. Esat Adil Bey önderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi ise ulusal temellere sahiptir. Mustafa Suphi'nin geleneğini takip etmektedir. Mustafa Suphi ve arkadaşları da Türkçüdürler. Dolayısıyla tam bağımsızlıkçı düşünceye sınımsız sarılmaktadırlar.²³ İlhan da bu süreçte Türkiye Sosyalist Partisine yakın durmuş ve düşünceleriyle çelişmediğini bir kez daha göstermiştir. Ayrıca yaşadığı bu olayları diyalektik metot ile yorumlayarak önemli sonuçlara ulaşmış ve gelecekte inşa edeceği yapıya sağlam temeller eklemiştir. Fakat dönemin bu görece özgürlüğü uzun sürmemiştir ve Aralık 1946'da çıkarılan sıkıyönetim kararıyla sosyalist partiler ve sendikalar kapatılmıştır. Fakat Esat Adil Bey beraat etmiş ve partisini tekrar kurmuştur.

²¹ İleri, a.g.e., s,98

²² Hakan Reyhan, **Attila İlhan'ın Siyasal Düşüncesi: Türkiye'de Ulusalçılığın Kökenleri**, Ankara, Phoenix yayınevi, 2012, s.63

²³ İleri, a.g.e., s,89

1949 yılında kendisinin de aralarında bulunduğu sosyalist bir kımıldanma başlamıştı. Bu dönemde yaşamı boyunca devam edecek pastanelerde buluşma ve çalışma alışkanlığı da başlamış oldu. Arkadaşlarıyla Pangaltı-Osmanbey arasında Suna Pastanesi'nde buluşmaya başlamıştır.²⁴ Aynı dönemde Nazım Hikmet cezaevindedir ve İlhan bu durum için bir şeyler yapması gerektiğini hisseder. Bunun ise ancak uluslararası bir hareketle olacağına kanaat getirir.²⁵ Diğer yandan İlhan, Türkiye'de huzurlu değildir. Bir yandan 40 karanlığı olarak isimlendirdiği yıllar yaşanmaktayken diğer yandan eğitimini gördüğü Hukuk hiç ilgisini çekmemektedir. Paris'te, Türkiye Komünist Partisi'nin Paris kolunu oluşturan Türk öğrenciler İlerici Jön Türkler Birliği adı altında örgütlenmişler ve İlya Ehrenburg, Louis Aragon ve Tristian Tsara ile işbirliği içinde çalışmaktaydılar. Bunun üzerine kararını verip 1949 yılında Paris'e Nazım Hikmeti Kurtarma hareketine katılmak üzere yola çıkar.

1.3.Atatürk İle Tanışma

Paris'e ulaşan İlhan burada yeni tecrübeler edinecek ve kendisini özgün kılan fikirlerin oluşmasında yeni adımlar atacaktır. Paris'e üç aylık seyahat vizesiyle gelmiştir. Eğitimine burada devam etmek amacıyla Sorbonne Üniversitesi'ne gider fakat ikamet belgesi olmadığı için kayıt yaptıramaz. Diğer yandan İlerici Jön Türkler Birliği hareketinin de içine girmiş bulunmaktadır. Burada dikkatini çeken nokta ise TKP organlarının Nazım Hikmet'i kurtarma hareketi ile pek ilgili olmadığıdır. Bunlar olurken İlhan ve arkadaşları, Nazım Hikmet'in TKP'den kovulduğunu ve yaşanan gelişmeleri bilmemektedirler.²⁶ İlhan bu arada Nazım Hikmet'i kurtarma komitesinin de 11 üyesinden biri durumuna gelmiş ve canla başla çalışmaya başlamıştır. Çalışmaların yanı sıra farkına vardığı ayrılıklar da bulunmaktadır. Öncelikle sosyalizm değil sosyalizmler olduğunu çok net olarak görmüştür. SSCB'de ve Batı'da sosyalizm algılarının ve devrim anlayışlarının farklı olduğunu keşfetmiştir. Bir anlamda burjuvaziye yaşamış ve yaşamamış toplumların sosyalizme bakışlarının nasıl değişiklik gösterdiğini belirleyerek bu konudaki görüşlerindeki haklılığını onaylamıştır.

Çalışmalar devam ederken Attila İlhan'ın siyasi görüşlerine damga vuracak bir tanışma da gerçekleşmek üzereydi.

²⁴ İleri, a.g.e., s.82

²⁵ İleri, a.g.e., s, 101

²⁶ İleri, a.g.e., s.109

“Nazım dolayısıyla, Fransız komünistleriyle bir ilişkimiz oldu. Fransız komünistleriyle tanıştık. Çok geçmeden içlerinden bir arkadaş dedi ki: ‘Sizin devrimci bir lideriniz var. Adı Kemal miydi, neydi? Onun ideolojisi nedir?’ Ben birdenbire çok bozuldum. Çünkü ‘yurtta sulh cihanda sulh’tan başka doğru dürüst hiçbir şey bilmiyoruz. İdeolojik açıdan üstünde durmamışız. Çok şaşırdım; ‘Biraz zaman ver, ben sana bunu anlatacağım,’ dedim. Ondan sonra yine Fikret Uray’a yazdım, Mustafa Kemal Paşa’nın Söylev ve Demeçleri’ni, Nutuk’u toparla, yolla dedim. O da eksik olmasın, hemen gönderdi. Geceleri oturdum, Gazi’yi okuyorum, orada başladım Gazi’yi okumaya. Yani sonradan geldiğim sentezlerin başlangıcı o çok ince, hassas sorudur. Birdenbire çok daha netleşti: Asya’daki kurtuluş savaşlarının özelliğiyle; Avrupa’daki Marksizm’in kendine mahsus özelliği; yani Avrupa, onlar klasik şemaya göre gelişıyorlar, halbuki Asya klasik şemaya uygun değil, başka türlü...”²⁷

Bu başlangıç önemli bir kırılma noktası olmuş ve gelecekte oluşacak sentezin bir parçası böylece oluşmuştur. Zaman geçtikçe İlhan Batı ile Doğu arasındaki toplumsal gelişme farklılıklarını ve bunun siyasete etkilerini derinlemesine inceleyecek sonuçlara varacaktır. Diğer yandan sosyalizm açısından da aynı farklılıkları tespit ederek dönemde kimsenin söylemeye cesaret edemeyeceği düşünceleri cesurca dile getirecektir. Bu noktaya kadar İlhan için iki hayal kırıklığı mevcuttur. İlki SSCB’nin ve özellikle de Stalin’in hiç de düşündükleri gibi olmadığını görmesidir. Bunu sağlayan ise Troçki’nin tüm eserlerini okuması, mültecilerle ve Troçkistlerle diyaloga geçip bilgi alması olmuştur. İkinci hayal kırıklığı ise Batı’nın da düşündüğü gibi olmadığını anlaması olmuştur. Batılıların hiç de kendi sandığı gibi hümanist insanlar olmadıklarını, Batı’da dünyayı sömüren bir düzen yaratan ortamın olduğunu görmüştür.²⁸ Paris’te kaldığı zamanlarda İlhan, merak ettiği birçok konuya açıklık getirmiştir. Bu konular onun düşüncesinin temel yapıtaşları olabilecek niteliktedir. Bunlardan biri de diyalektik kavramıdır.

“Paris’de İşçi Üniversitesi’ne kısa süre gittim geldim, orada tanıdığım bir sendikacı işçiye aynı soruyu soracak oldum; önce sordu, ‘Lisede siz mantık okur musunuz?’, ben olumlu cevap verdim; o mantığa göre, a, a ise, b, a’nın karşıtı ise, a,

²⁷ İleri, a.g.e., s.122

²⁸ İleri, a.g.e., s.128

*b'yi içerir. Fransa'da Marksist bir sendikacının bana iki dakikada kavratıldığı diyalektiği, ülkemde bana nice Marksist aydın ve sanatçı anlatamamıştı.*²⁹

Burada öğrendiği diyalektik metot İlhan için hayatın her alanındaki sorunların çözümünde kullanılacak bir anahtar olmuştur. Ayrıca her defasında Türkiye'deki aydınları eleştirerek diyalektik metot kullanmadıklarını ve bu yüzden de bilinç değil inanç aydını olduklarını dile getirmiştir.

Attila İlhan'ı düşünce dünyasında etkisi bulunan bir diğer kişi ise yine Paris seferlerinin ilkinde tanıştığı Margot'tur. Margot'u tanımak İlhan için çok önemli bir deneyim olmuş, ciddi gözlemler yapmasına yardımcı olmuştur. Hayatının sonraki yıllarında sıkça ele alacağı cinsellik konusuna bu tanışmayla birlikte çok daha farklı bakabilmiş ve toplumun geneline hakim olan önyargılardan kendisini kurtarmıştır. Böylece bir aydın olarak daha objektif değerlendirmelere imza atabilmiştir. Özellikle eşcinsellik konusunda cesur yazılar yazmış, romanlarında eşcinsel kahramanlara yer vermiştir.

*"Margot, bizim 'sapıklık' diye kestirip attığımız 'perversion' sözcüğünü, sözcüklerinden kazıyıp silmişti. İnsanları kadın/kadın, erkek/kadın, kadın/erkek ve erkek/erkek diye dört cinse ayırır, bunlardan ikincisi olmakla övünürdü. Kimbilir kimlere takılıp son metroyu kaçırdığımız akşamlar, yolu gözüm kesmezse onun yarı ev yarı atölye stüdyosunda, duman dumana tartışmalara karışır, Kraft-Ebing, Freud, Jung, Adler diye diye sabahın ilk saatlerini bulurduk.*³⁰

İlhan, bu konuyu değerlendirirken de diyalektik kavramını devreye sokmasını bilmiştir. Karşıtların birbirlerini içermesinden yola çıkarak, erkeklik hormonunun yanında kadınlık hormonunu taşıdığını bunun doğal bir durum olduğunu belirtmiştir. Yani her şey zıddına dönüşebilmektedir. Kadın erkeği, erkek kadını içinde taşımaktadır.³¹ Özellikle Türkiye'de o dönem içerisinde söylemesi çok kolay olmayan bu sözleri söylemek hatta bu konu üzerine yazılar yazmak gerçek bir aydın cesareti olarak görülmektedir. İlhan, cinsellik üzerine bundan sonraki dönemde çok kafa yoracaktır. Fena Halde Leman, Hacı Hanım Vay gibi cinselliğin yoğun olduğu romanların yanı sıra Hangi Seks isimli deneme kitabını da sırasıyla yazacaktır.

²⁹ Yay. Haz. Zeynep Ankara, **Yalnız Şövalye Attila İlhan**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s.83

³⁰ Attila İlhan, **Hangi Seks**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s.12

³¹ Aliye, a.g.e., s.225

Özellikle ilk olması sebebiyle Fena Halde Leman oldukça ses getiren bir roman olacaktır. Şunu da ekliyor İlhan:

“Diyalektik sanatçı geçinip de, kilise yazarlarını andırır conformiste bir bağnazlıkla, bireyi cinselliğinden ve cinselliğinin sorunlarından soyutlayanların gerçekçiliğine aklım ermez. Ne var ki benim için, bunun tersi de aynı ölçüde geçerlidir. Toplumsal/sınıfsal koşullarından soyutlanmış bir cinsellik düşünemem.”³²

Üzerinde neden olduğu bunca etkiye rağmen İlhan, Margot’u bu Paris dönüşünden sonra bir daha hiç aramamıştır. Bunun iki nedeni olduğunu belirtmektedir. İlk olarak Margot’un karşısındakini etkisine alan bir kadın olduğunu düşünmesidir. İkincisi ise Engels’in Doğanın Diyalektiği adlı kitabını okuduktan sonra Margot’un eşcinsellik hakkındaki bazı çözümlerinin İlhan’a eksik gelmeye başlamasıdır. Bunlardan dolayı Margot, İlhan’ın hayatı boyunca adından söz edeceği fakat bir daha göremeyeceği bir kişi olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu çalışmaların ve yeni arkadaşlıkların sonunda Attila İlhan’ın üç aylık vize süresi sona erer ve Paris’i terk etmek zorunda kalır. Fakat İstanbul’a dönerken Nazım Hikmet’i Komitesi’nin kendisine verdiği bir görev vardır. O da Nazım Hikmet’le İstanbul’da görüşmektir. İstanbul’a geldikten sonra bu vesileyle tanıştığı Kemal Tahir aracılığıyla Nazım Hikmet’e ulaşarak görüşme girişimlerde bulunmaya başlar. Bu girişimlerini sürdürürken bir yandan da hukuk fakültesinden kaydının silinmediğini öğrenir ve okula devam etmeye karar verir. Üniversitede de siyasi faaliyetlere katılır. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği bünyesinde bulunan Hür Gençlik isimli yayın organında yazılar yazar. İleride Samet Ağaoğlu’nun Meclis’teki bir konuşmasında hedef aldığı ve bu yüzden tahkikata maruz kalarak kapatılacak olan bu dernek için İlhan, “*Türkiye’de örgütlenmiş en akli başında derneklerden biriydi.*” diyor.³³

Bunlar olurken Nazım Hikmet, bu görüşmenin İstanbul’da olamayacağı, Paris’e gidip orada beklemesi gerektiği, görüşmenin ancak orada gerçekleşebileceği haberini göndermiştir. Bir süre sonra ise Nazım Hikmet’in yurtdışına kaçtığını öğrenir. Bunun üzerine İlhan yine Paris’e gitme kararı alır.

İlhan’ın yaşamının bu döneminde değinmemiz gereken bir nokta da Türkiye Sosyalist Partisi ile olan diyalogudur. Arkadaşı Hasan Tanrıku’tun isteğiyle partiye

³² Belgin Sarmaşık, **Attila İlhan: Açtırma Kutuyu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, s.221

³³ İleri, a.g.e., s.141

giden İlhan, partinin yayın organı olan Gerçek gazetesinin çıkarılmasında da pay sahibi olmuştur. Bu dönemde yazılarında sürekli olarak bahsettiği kişileri de tanıma fırsatı bulacaktır; Asım Bezirci, Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Sarı Mustafa (Börklüce).

Attila İlhan zaten Türkiye Sosyalist Partisi'ne yabancı değildi. Şu bir gerçektir ki TKP geleneği iki kola ayrılıyordu. Bunlardan biri Şefik Hüsnü'nün liderliğindeki kanattı. Bu kanat Sovyet yanlısı, 3.Enternasyonel'e yakın ve Batı Marksizmi savunucusuydu. Diğer kanatta ise Esat Adil Bey'in liderliğindeki millici olan Mustafa Suphi ekolü temsilcileri vardı. İkinci kanat millici olduğu için Sovyetlerden pek ilgi de görmemekteydi.³⁴ Sarı Mustafa ise Mustafa Suphi'yi bizzat tanıyan ve kendi tabiriyle Mustafa Suphi'nin neferi olan bir kişiydi. Onu tanımak İlhan için sosyalist tarihin yaşayan bir tanığını görmek olduğu için çok önemliydi.

*"Mustafa bana parti (TKP) tarihini anlattı. 'Senin hafızan iyi, bunları unutma. Başımıza bela gelecek diye bunları yazamıyorum...' Ve bana, Mustafa Suphi'den itibaren partinin bütün tarihini, olayları anlattı. Öğrendiklerim karşısında dehşet içinde kaldım.(...) Sarı Mustafa'dan, parti içinde birbirlerini nasıl yediklerini öğrendim."*³⁵

Bir süre sonra Gerçek gazetesinin yayın hayatına son vermişlerdir. Bunun üzerine İlhan zaten önceden karar verdiği 2. Paris seferine çıkar. Bu dönem Demokrat Parti'nin iktidara geldiği dönemdir. İktidara özgürlük ve demokrasi gibi sloganlarla gelmesine rağmen bu hava uzun sürmez. Tam da İlhan Paris'teyken 1951 Tevkifatı gerçekleşecek ve birçok sol görüşlü yurttaş tutuklanacaktır.³⁶

1.4. Marksizm-Kemalizm Bağlantısı ve Mavi Hareketi

Bu Paris seferinde İlhan, teorik okumalarını iyiden iyiye arttıracaktır. Diğer yandan hayatı boyunca unutamayacağı bir aşkı yaşayacak İstanbul'a döndüğünde bunu şiirleştirecektir. Aşk yaşadığı kişi herkesin şiirden tanıdığı Maria Missakian'dır. Anadolu'dan Paris'e göçmüş Ermeni bir ailenin kızı olan Missakian'a tutkuyla bağlanacak, onu Türkiye'ye getirmeyi düşünecek fakat bu mümkün olamayacaktır. Daha sonraları Maria'nın serseri mizaçlı bir müzisyenle evlendiğini mutlu olmadığını ve bu yüzden alkolizme kaydığını öğrenecektir.³⁷

³⁴ Reyhan, a.g.e., s,84

³⁵ İleri, a.g.e., s.136

³⁶ Reyhan, a.g.e., s.87

³⁷ İleri, a.g.e., s.160

Attila İlhan bu bölümde değineceğimiz hayatının 11 yılını (1951-1962) kapsayan zamanda ağırlıklı olarak edebiyat ve sinema alanlarında çalışmış ve ard arda eserler vermiştir. Sırasıyla, Sokaktaki Adam (1953), Zenciler Birbirine Benzemez (1957) adlı romanların yanısıra daha önce tefrika edilmiş olan gezi yazılarından oluşan Abbas Yolcu'da 1957 yılında kitap haline getirilmiştir. Diğer yandan şiir kitapları da peşi sıra yayımlanmaktadır. Sisler Bulvarı (1954), Yağmur Kaçağı (1955), Ben Sana Mecburum (1960) ve Bela Çiçeği (1962) şiir kitapları da ard arda okuyucularına kavuşmuştur. İlhan'ın sinemaya olan ilgisi de senaryo yazmak biçiminde tezahür etmiştir. Ali Kaptanoğlu takma adıyla birçok senaryo yazmış ve bunlardan bazıları beyaz perdeye aktarılmıştır. Yalnızlar Rıhtımı, Şoför Nebahat, Ver Elini İstanbul filmleri her ne kadar değişikliklere uğramış olsalar da İlhan'ın senaryolarını yazdığı filmlerdir.

Attila İlhan bu dönem içerisinde her ne kadar aktif siyasetten çok edebiyat ve sinema alanlarına yoğunlaşmışsa da siyaset içerikli okumalarını ve fikir çalışmalarını devam ettirmiştir. Mavi Hareketi bunun önemli bir görüntüsü olmuştur. Bir edebiyat akımı olarak değerlendirilebilecek olması yanında temellerinde ciddi düşünce emeği bulunmakta ve teorik açıdan önemli siyasi düzlemler yaratmıştır. Paris'te kaldığı dönemde Mavi Hareketi'nin temelini oluşturacak teorik düzlem Attila İlhan'ın kafasında oluşmuştur. İkinci Paris seferi de 1952 yılında sona erecek ve İlhan İstanbul'a dönecektir.

1953 yılında yayımlanan Sokaktaki Adam adlı kitabı hakkında çıkan eleştirilerin biri de Ahmet Oktay imzasıyla Mavi dergisinde yer almıştır. İlhan bu eleştiriye bir cevap yazısı yazıp gönderir. Dergi bu cevabı bir sonraki sayısında yayımlar. Böylece Mavi dergisi ile ilişkisi de başlamış olur.³⁸

"Mektuplara cevaplar, Kurtlar Sofrası derken; bir taraftan da Mavi'yle başlamış hareketi düşünüyorum. O artık benim hastalığım haline gelmişti: Türkiye'de toplumcu bir edebiyatın Marksist-Kemalist bir buluşma içerisinde nasıl örgütlenebileceğini araştırıyordum. Esasların, ideolojik temellerin neler olması gerektiğini tespit etmeye uğraşıyordum."³⁹

³⁸ İleri, a.g.e., s.162

³⁹ İleri, a.g.e., s.182

Dergi bir yandan Garipçilere diğer yandan da o dönemin kendini gerçekçi olarak adlandıran şairlerine karşı eleştirilere başlamıştır. Şunu da belirtmeliyiz ki Mavi dergisi hiçbir zaman Attila İlhan'ın yönetiminde olmamıştır. Dergi, Ankara'da Teoman Civelek, Ülkü Arman, Güner Sümer, Bekir Çiftçi gibi isimlerden oluşan ve İlhan'ın ortaya attığı yeni fikirlerle ilgilenen bir gençler grubu tarafından çıkarılmaktaydı. İlhan toplumcu ile toplumsal arasında bir ayırım yapmak istemektedir. Dergide, toplumsal gerçekçi yani sosyal gerçekçi bir yol önermekteydi.⁴⁰ Yeni bir düşünceyle ortaya çıkan her akımın karşılaştığı kader Mavi Hareketini de beklemekteydi. Özellikle Nurullah Ataç'ın sert eleştirilerine maruz kalan hareket yine de edebiyat dünyasında önemli yer edinmiştir. Dönemin en ünlü edebiyatçıları karşılarına almışlardır. Bu hareket İlhan'ın fikir dünyasında bir çarkın daha yerli yerine oturmasıyla sonuçlanacaktır. Çalışmalarında yine ulusallığa yer veren İlhan bu süreçte de Marksizm-Kemalizm buluşmasını sağlamış ve emin adımlarla yoluna devam etmiştir. Ahmet Oktay, Yılmaz Gruda, Güner Sümer, Asaf Çiğiltepe, Ferit Edgü, Demir Özlü gibi birçok yazarın ortaya çıkmasında etkin rol oynayan Mavi hareketi çok geçmeden saldırılara hedef olmuştur. Ahmet Oktay bu hedef haline getirilmenin "hareket" sözcüğüyle ilgili olduğunu söylemektedir. Bu sözcükle Mavi dergisinin yazınsal ve siyasal iktidara karşı bir mücadele alanı olacağından korkulduğunu ve hareketin dağıtılması için ne gerekiyorsa yapıldığını belirtmektedir.⁴¹ İlk tepki Peyami Safa'dan gelecektir. Safa, "Sosyal realizm Bolşeviklikdir." diyerek dönemin en etkili karalama cümlesini kuracak ve dergiyi çıkaran gençlerin bir süre sonra korkup İlhan'ın düşünceleriyle alakamız yoktur demelerine sebep olacaktır.⁴²

İlhan 1957 yılında askere gitmeye karar vermiştir. Askerliğini Erzincan'da yaptıktan sonra İzmir'e dönecektir. Hayatının bu döneminde ise sinemaya yoğunlaşacak ve yukarıda isimlerini verdiğimiz filmler ortaya çıkacaktır. 1962 yılında ise üçüncü ve son kez Paris'in yolunu tutacaktır.

1.5. M'BA ve 3. Dünya Hareketi Bağlantısı

Attila İlhan, 1962 yılında üçüncü ve son kez Paris'e gitmiştir. Bu gidişinde üç yıl Paris'te kalacaktır. Aklında Fransızca'yı kesin olarak öğrenmeyi amaç edinmiştir. Bu yüzden de Türk arkadaşlarıyla teması keserek Fransızca'dan başka bir dil

⁴⁰ Attila İlhan, **İkinci Yeni Savaşı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s.111

⁴¹ Belgin Sarmaşık, **Attila İlhan:Açtırma Kutuyu**, s.343

⁴² İleri, a.g.e., s,163

kullanmamaya özen göstermiştir. Bir süre sonra çabası sonuç vermiş ve Fransızca'yı kesin olarak öğrenmiştir. Fakat karşısına bambaşka bir sorun çıkmıştır. Artık şiirleri Fransızca yazma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunları Türkçe'ye de çevirememektedir. Diğer yandan üç yılın sonunda yani 1965'te kardeşi Cengiz İlhan'dan babasının vefat haberini alacaktır. Bu etkenler birleşince de İzmir'e kesin dönüş yapmaya karar vermiştir.⁴³

Paris'te geçirdiği bu son üç yıl İlhan'ın aklındaki birçok önemli konuya dair fikirlerini netleştirmiştir. Artık teorik bilgilerini sağlamlaştırılmış, Batı'yı tanımış ve kendi ülkesinin Batı'lı gelişim tarzına uymadığını tespit ederek Kemalizm – Marksizm sentezi doğrultusunda yeni bir arayışa girmiştir. İşte tam da burada Batı Afrika'lı milliyetçi bir tıbbiye öğrencisi M'Ba devreye girmiş söyleyeceği sözlerle İlhan'a yepyeni bir ufuk katmıştır. Afrika'da bağımsızlık savaşlarının olduğu bu dönemde antiemperyalist milliyetçi sol ya da üçüncü dünyacılık fikri ile tanışan İlhan bu fikirlerin Batılılar tarafından tepkiyle karşılandığını da fark etmiştir.

“Çünkü başta M'Ba olmak üzere, hepsi Mustafa Kemal Paşa'yı tanıyor ve çok önemsiyorlardı. Kurtuluş savaşları meselesi, üçüncü dünya meselesi... beni ikide bir şöyle suçluyorlar: 'Türkiye niye şimdi orada değil? Türkiye niye şimdi emperyalizmin uşağı oldu?' (...) onları Fransız komünistleri küçümsüyorlardı. Onların bağımsızlık kavgalarına adeta eski sömürgeci zihniyetiyle yaklaşıyorlar, küçümsüyorlar. Olmaması lazım gelen iğrenç bir şey. Bense, onlar vasıtasıyla üçüncü dünya ile çok şey öğrendim. Mustafa Kemal'in düşüncesiyle bu ülkeler insanların ilintisi üzerinde durmaya başladım. Gazi'yi bizden iyi tanıyorlar, onun fikirlerinden yola çıkıyorlar... Türkiye'de Gazi'nin bu yöne tamamen unutulmuş, lafı bile edilmiyor. O zaman ilk defa büyük bir soru işareti koydum: İsmet Paşa'nın Türkiye'deki fonksiyonuna dair bir soru işareti.”⁴⁴

Bu odaklanma sonucu Attila İlhan'ın Erken Cumhuriyet Dönemi'ni değerlendireceği bakış açısının temel taşları yerine oturmuştur. Paris'te bulunduğu süre içerisinde Aynanın İçindekiler serisinin ilk kitabı olan Bıçağın Ucu'nu da yazan İlhan, üzerinde duracağı tarihsel dönem aralığını da netleştirmiş ve eserler ard arda gelmeye başlamıştır. Ayrıca Paris'te kaldığı dönem içerisinde Türkiye'de filizlenen Yön hareketine de katılmış ve yazılarıyla Yön dergisinde yer almıştır. 1965 yılında

⁴³ İleri, a.g.e., s.210

⁴⁴ İleri, a.g.e., s.202

yukarıda anlatılan nedenlerden ötürü İzmir'e kesin dönüş yapan İlhan'ın yolu Demokrat İzmir gazetesi ile kesişir.

1.6. İzmir - Ankara - İstanbul Yılları

1.6.1. İzmir Yılları

İzmir yıları İlhan'ın yaşamının 1965 – 1973 yılları arasını kapsamaktadır. Daha Paris'teyken İzmir'de yayın yapan ve sahibi kendilerinin aile dostu olan Demokrat İzmir gazetesi ile bağlantıya geçmiştir. Gazetenin sahibi Adnan Bey'e İzmir'e dönmeye karar verdiğini yazar. Adnan Bey, İlhan'a yazı işleri müdürlüğü teklif etse de o bunu kabul etmez. Edebi çalışmalarını aksatmaması amacıyla daha hafif bir iş ister ve böylece gazetenin magazin bölümünden sorumlu olur.⁴⁵ Diğer yandan Yön'de ve Varlık'ta yazıları da düzenli olarak yayımlanmaktadır. Yön Dergisi'ndeki yazılarını ileride "Faşizmin Ayak Sesleri" adlı kitabında toplayacaktır.

Aynı dönemde İlhan'a Mehmet Ali Aybar tarafından TİP'e katılması yönünde teklif sunulmuş olsa da bunu kabul etmemiştir. İlhan'ın hayatında Türkiye Sosyalist Partisi dışında hiçbir partiye doğrudan dahil olmadığını burada belirtmek gerekmektedir. Fakat dönemin koşulları gereği siyaset gündeminden ayrı kalmak pek de olası değildir. Özellikle Demokrat İzmir gazetesinin sahibi olan ve başyazılarını yazan Adnan Bey'in ölümü üzerine Attila İlhan'ın farklı bir isimle başyazıları yazmaya başlaması onu tamamen siyasi gündeme sokmuştur. Bülent Ecevit Ankara'dan arayarak yazıları kimin yazdığını sormuş ve daha sonra İlhan'la bizzat görüşmüştür. Ortanın solu ya da Demokratik Sol görüşlerini, kendi savunduğu özgürlükçü sosyalizm ile yakın gören İlhan CHP'ye ve TİP'e üye olmamakla birlikte desteğini esirgememiştir.⁴⁶

İlhan'ın hayatını değiştiren önemli olaylardan biri de bu dönemde meydana gelmiştir. Daha sonra ünlü bir yönetmen olacak olan Bilet İlhan'la evlenen İlhan evliliğe adım atmıştır. İzmir'de geçirdiği yılların sonunda Bilgi yayınevinin sahibi Ahmet Küflü, İlhan'a Bilgi yayınevinin genel yayın yönetmenliğini teklif eder. İlhan çifti bu teklifi kabul ederek Ankara'ya yerleşme kararı alırlar. İzmir'de kaldığı süre içerisinde İlhan 1964 yılında "Kurtlar Sofrası" adlı romanını, 1968 yılında da "Yasak Sevişmek" adlı şiir kitabını yayımlamıştır.

⁴⁵ İleri, a.g.e., s.211

⁴⁶ İleri, a.g.e., s.217-218

1.6.2. Ankara Yılları

Bilgi yayınevinde sürdürdüğü görev boyunca İlhan iki önemli ilkeyi hep uygulamıştır. Daha önceden de anlatıldığı gibi İlhan köy romancılığını hep eleştirmiştir. Fakat görevi sırasında bu fikirlerini eserleri değerlendirirken dikkate almamıştır. Hatta bu kitapların yazarlarından biri olan Fakir Baykurt'la iyi bir dostluk kurmuştur.⁴⁷ Diğer ilke ise gençlere imkan sağlama çabasıydı. Pınar Kür, Emre Kongar ve Mete Tunçay gibi yazarları okurla buluşturmuştur. İlhan, yaşamı boyunca gençlere imkan sağlamak için uğraşmıştır. Edebiyat dünyasında en çok birbirini kayırma davranışından şikayetçidir. Bu yüzden hep objektif olmaya ve iyi çalışmaların hakkını vermeye çalışmıştır.

Attila İlhan'ın bilinmeyen bir özelliği de ülkemizin ilk talkshow programını İsmail Cem'in yönetimindeki TRT ekranlarında yapmış olmasıdır. Zaman içerisinde TRT denetimlerinin de etkisiyle İlhan sadece beş program yaptıktan sonra programın yayın hayatına nokta koymuştur. Diğer yandan TRT İlhan'ın bir romanı olan Kurtlar Sofrası'nın dizi haline getirilmesi için teklifte bulunduysa da bu gerçekleşmemiştir. Çünkü bu arada hükümet değişmiş ve "Milliyetçi Cephe" hükümetinin işbaşına gelişiyle İsmail Cem TRT'nin başından ayrılmak zorunda kalmıştır. Fakat İlhan'ın arkadaşlarının aklında "Ümit" karakteri takılı kalmıştır. Nihayet İlhan, Ümit karakterinin bulunduğu 6 bölüm sürecek "Paranın Kiri" adlı senaryosunu yazmıştır. Dizi, TRT ekranlarında yayımlanmış ve oldukça ilgi görmüştür.⁴⁸

İlhan, Ankara'da bulunduğu süre içerisinde Demokrat İzmir'de de düzenli olarak yazmaya devam etmiştir. Bunun yanında bir süre CHP'nin resmi yayın organı olarak görülen Ulus gazetesinde çıksa da parti içinden rahatsızlık gelmesiyle birlikte Ulus'taki yazılarına son vermiştir. Ardından Yeni Ortam gazetesinde, Uğur Mumcu'nun Cumhuriyet'e geçişiyle boşalan köşede yazmaya başlamıştır. Yine yazılarına müdahale gibi ilkesel durumlardan dolayı buradan da Ankara'dayken istifa edecektir.⁴⁹ Fakat öyle ya da böyle İlhan İstanbul gazetelerine adımını atmıştır. Ardından Dünya gazetesinde yazmaya başlayacaktır. Gazetenin tamamen bir ekonomi gazetesine dönüştüğü dönemde İlhan buradan da ayrılmıştır. 1981 yılında İstanbul'a dönecek olan İlhan, gittiği her yerde olduğu gibi Ankara'da da önemli işlere

⁴⁷ İleri, a.g.e., s,227

⁴⁸ İleri, a.g.e., s,234

⁴⁹ İleri, a.g.e., s,235

imza atmıştır. Bu süreçte yine önemli eserler yayımlamıştır. Özellikle “Fena Halde Leman” kitabı çok ses getirecek ve tartışmalar yaratacaktır. Ayrıca hayatında her fırsatta darbeye karşı olan İlhan, 12 Eylül darbesini de Ankara’da yaşayacak ve kararlı duruşunu o zor günlerde dahi sürdürecektir.

1.6.3. İstanbul Yılları

İlhan, 1981 yılında İstanbul’a gelerek ölümüne kadar oturacağı Nişantaşı’ndaki evine yerleşmiştir. İstanbul’a gelişinden kısa bir süre sonra Milliyet gazetesi kendisiyle irtibata geçmiştir. İlhan, görüşmeye gittiğinde gazetenin sahibi olan Aydın Doğan ile de tanışır. Doğan, kendisinin Attila İlhan şiirlerine hayran olduğunu ve gazetesinde yazmasını istediğini söyler. Böylece Milliyet gazetesinde yazmaya başlar.⁵⁰ Bu tarihten sonra İlhan, ölümüne kadar çeşitli dergi ve gazetelerde düzenli olarak yazmaya devam etmiştir. Güneş, Meydan gazetelerinin yanı sıra, Aile, Adım Adım, Ataç, Genç Nesil, Fikirler, Yirminci Asır, Milliyet Sanat dergilerinde de düzenli olarak yazmıştır.⁵¹ Bunların yanında, tam da 12 Eylül döneminde Sanat Olayı dergisini bizzat yönetmiştir. Bu dergi yaklaşık üç yıl yayın hayatına devam etmiştir. Düzenli yazıların yanında İlhan televizyon çalışmalarına da devam etmiştir. Sekiz Sütuna Manşet, Kartallar Yüksek Uçar ve Yarın Artık Bugündür gibi ses getiren dizilerin senaryosunu yazmıştır. “Zaman İçinde Yolculuk” adlı söyleşi programı ise 15 yıl boyunca TRT’de yayımlanmıştır. Program ölümünden önce son bir yıl ise Kanaltürk ekranlarında izleyicisiyle buluşmuştur. 1996 yılından hayata veda ettiği 2005 yılına kadar Cumhuriyet gazetesinde Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri düzenli olarak yazmaya devam etmiştir. İlhan ilke olarak güncel konuların bataklığına saplanmaktan hep kaçınmıştır. Cumhuriyet gazetesindeki yazıları buna en güzel örnektir. Tarihsel bir olay ya da olgudan söz açarak konuya girer ve önemli ayrıntılara değinerek, tanık göstermelerden faydalanarak, okuyucuyu içine çeken anlatımıyla adeta büyüdü satırlar ortaya çıkarabilmiştir. Özellikle yaşamının son dönemlerinde belirli bir sentezi tam olarak meydana çıkarmayı başarmıştır. Başından beri anlatılmaya çalışılan süreçte özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi’ni tarihsel olarak doğru yere oturtmayı amaçlamıştır. 2005 yılında Attila İlhan kardeşi Çolpan İlhan’ın Kanlıca’daki evinde geçirdiği kalp krizi sonrası dünyaya gözlerini yumduğunda aşağıdaki eserleri arkasında bırakmıştır:

⁵⁰ İleri, a.g.e., s,241

⁵¹ Aliye, a.g.e., s,25

Şiir Kitapları

Duvar (1948), Sisler Bulvarı (1954), Yağmur Kaçağı (1955), Ben Sana Mecburum (1960), Bela Çiçeği (1962), Yasak Sevişmek (1968), Tutuklunun Günlüğü (1973), Böyle Bir Sevmek (1977), Elde Var Hüzün (1982), Korkunun Krallığı (1987), Ayrılık Sevdaya Dahil (1993), Kimi Sevsem Sensin (2002)

Romanları

Sokaktaki Adam (1953), Zenciler Birbirine Benzemez (1957), Kurtlar Sofrası (1963/64), Bıçağın Ucu (1973), Sırtlan Payı (1974), Yaraya Tuz Basmak (1978), Dersaadet'te Sabah Ezanları, Fena Halde Lemana (1980), O Karanlıkta Biz (1988), Hacı Hanım Vay (1984), Allahın Süngüleri-Reis Paşa (2002), Gâzi Paşa (2005), O Sarışın Kurt (2007)

Öykü

Yengecin Kiskacı (1999)

Deneme-Anı-Söyleşi

Deneme-Anı: Abbas Yolcu (1957), Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler (1985)

Anılar ve Acılar: Hangi Sol (1970), Hangi Batı (1972), Hangi Seks (1976), Hangi Sağ (1980), Hangi Atatürk (1981), Hangi Edebiyat (1993), Hangi Laiklik (1995), Hangi Küreselleşme (1997)

Attila İlhan'ın Defteri: Faşizmin Ayak Sesleri (1975), Gerçekçilik Savaşı (1980), Batı'nın 'Deli Gömleği' (Gazete yazıları, 1981), "İkinci Yeni" Savaşı (1983), Sağım Solum Sobe (Gazete yazıları, 1985), Ulusal Kültür Savaşı (1986), Sosyalizm Asıl Şimdi (1991), Aydınlar Savaşı (1991), Kadınlar Savaşı (1992)

Cumhuriyet Söyleşileri: Bir Sap Kırmızı Karanfil (1988), Ufkun Arkasını Görebilmek (1999), Sultan Galiyef (2000), Dönek Bereketi (2002), Yıldız, Hilâl ve Kalpak (2004)

Senaryoları

Film Senaryoları: Yalnızlar Rıhtımı (Yön. Lütfi Akad, 1959), Ateşten Damla (Yön. Memduh Ün, 1960), Şoför Nebahat (Yön. Metin Erksan, 1960), Devlerin Öfkesi (Yön. Nevzat Pesen, 1960), Rifat Diye Biri (Yön. Ertem Göreç, 1962), Ver Elini İstanbul (Yön. Aydın Arakon, 1962)

Televizyon Filmi: Paranın Kiri (1979)

Dizi Senaryoları: Sekiz Sütuna Manşet (Yön.Hüseyin Karakaş, 6 bölüm, 1982), Kartallar Yüksek Uçar (Yön.Hüseyin Karakaş, 12 bölüm, 1983), Yarın Artık Bugündür (Yön.Hüseyin Karakaş, 12 bölüm, 1987), Yıldızlar Gece Büyür (Yön.Okan Uysal, 16 bölüm, 1991), Tele-Flaş (Yön.Biket İlhan, 26 bölüm, 1992).

Çevirileri

Kanton'da İsyan (Malraux), Umut (Malraux), Basel'in Çanları (Aragon).

2. ATTILA İLHAN'DA ERKEN CUMHURİYETİN DİNAMİKLERİ

2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu'nun Toplumsal Tahlili

Attila İlhan, özellikle Tanzimat döneminden günümüze kadar olan aralıkta çalışmalarını sürdürmüştür. Bunu bilinçli olarak seçmiştir. Romanlarından denemelerine kadar her eserinde belirlediği tarihsel dönemi işlemiş ve betimlemiştir. Başta tarih olmak üzere tüm bilimlerin alanına girip ahkam kesmemiş fakat okumaları ve araştırmaları sayesinde ilgilendiği tarihsel dönem ile ilgili net sonuçlara ulaşabilmiştir. Bu da kullandığı diyalektik metodun bir başarısı olarak görülebilir. Kendine has bir araştırma tekniği olduğu için her konuda bu yolla belirli sonuçlara ulaşabilmiştir. Bundan dolayıdır ki gerçek bir aydın olarak görüş belirtmesi gereken her alanda bilimsel temele dayalı olarak görüşlerini dile getirebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu için de aynı araştırmaları yapmış olduğunu yazılarından rahatlıkla görebilmekteyiz. Kendisiyle siyasi yelpazenin aynı tarafında bulunan birçok yazarın aksine Osmanlı İmparatorluğu'na karşı önyargılı olmamış, araştırıp kendi sonuçlarını elde etmiştir. Öncelikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve hukuki yapısını incelemiştir. Buradan çıkardığı sonuç, Osmanlı İmparatorluğu'nun kesinlikle günümüzde anlaşılan manasıyla radikal İslamcı bir devlet olmadığıdır. Bu sonuca araştırmalarının sonucunda ulaşmış ve ortaya sürdüğü savların dayanaklarını kendi örnekleriyle sunmuştur. Padişahların dünyevi kurallar koymuş olması İlhan'a göre bunun önemli bir delilidir. Diğer yandan İmparatorlukta yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğunun Sufi, Melami ve Batini olması ayrıca Yeniçeri ocağının Bektaşî oluşu da önemli ayrıntılar olarak görülmektedir. İlhan, bu tercihlerin temelde şeriat imanına uymadığını hatta onunla çatıştığını belirtmektedir. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanlık, İlhan tarafından gönül Müslümanlığı olarak adlandırılmaktadır.¹ Osmanlı Devleti'nin şeriat devleti olup olmadığı konusu çağdaşlaşma üzerine kafa yoran ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları hakkında çalışma yapan birçok yazar için cevaplanması zorunlu bir soru niteliğindedir. Tarık Zafer Tunaya bu sorunun cevabında İlhan ile hemfikir görünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamıyla bir teokrasi sayılamayacağını belirtmektedir. Padişahın aynı zamanda halife olmasının yanında Tanrı'nın kulları olan tebaalarını İslamiyet'in hedefleri yolunda taşımakla yükümlü olmasını, devleti teokrasiye yakınlaştıran veriler olarak göstermektedir. Diğer yandan devlet geliştikçe Şeriat hükümlerinin yeterli

¹ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.219

gelmediği, Şeriat içerisinde bulunmayan kurumların kurulduğu ve yeniliklere bir kapı açmak amacıyla şer'i alanın yanında bir de örfi alanın hayat bulduğu Tunaya tarafından dile getirilmektedir.² Konu hakkında görüşlerini bildiğimiz bir diğer yazar ise Niyazi Berkes'tir. İlhan'ın birçok yazısında Berkes'i kaynak göstermesinden dolayı bu görüşler bizim için daha da önem kazanmaktadır. Berkes, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir kilise ya da din hükümdarlığı olmadığını altını çizmektedir. Kendisi, Tunaya ile aynı görüşleri öne sürüyor gibi görünse de küçük bir ayrıntıyı gözler önüne sermektedir. Bu ayrıntı, din adamlarının aslında devlet gerekliliklerinin görevlileri olduklarıdır. Yani bu kişiler birer ruhban değillerdir. Böyle olması onların devletten ayrı varolamayacakları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Rejim gereği en üstün iki otorite vardır. Bunlar kadıasker ve şeyhülislam olarak karşımıza çıkmaktadır. Berkes bunlara ek olarak sistemin içerisinde de ruhani olarak en üstün olan bir makamın olmadığına dikkati çekmektedir. Bunun sebebi de bilindiği üzere padişahın aynı zamanda halifelik ünvanını taşımasıdır.³ Konuyla ilgili olarak İlber Ortaylı da görüşlerini belirtmektedir. Ortaylı, Ömer Lütfi Barkan'ın öncülük ettiği bir grup yazarın, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir şer'i devlet olarak nitelendirilmesinin pek doğru olmayacağını savunduklarını dile getirmektedir. Buna kanıt olarak devlet hayatı ve toprak düzeni gibi birçok konuda yürürlüğe konulan kanunnamelerin yanında toplum ve devlet hayatının birçok alanında şer'i kanundan çok örfi kanunların geçerli olması ileri sürülmektedir. Ortaylı, uygulamaya bakıldığında bu durumu doğrulayacak örneklerin haklılığını kabul etmektedir. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun şer'i olmadığını ileri sürmenin de zor olduğunu belirtmektedir. Özellikle toplumsal düzende geleneksel ve dini bir yapının göze çarptığını söylemektedir. Din dışı uygulamaların hukuk düzeninde görülmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu laik bir rejim olarak adlandırmak için yeterli görünmemektedir.⁴ Son olarak Bernard Lewis'e baktığımızda Osmanlı sultanlarının Şeriat'a büyük bir etkinlik alanı yaratmak için çabaladıkları görüşüyle karşılaşmaktayız. Yazara göre Şeriat'ın tüm yurttan ve devletin her kademesinde uygulanması bir hedef olarak belirlenmektedir.⁵

² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 8-9

³ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978, s.24-25

⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 31. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s.200-201

⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 6. bs., Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2013, s.21

Objektif olarak bakılırsa Osmanlı İmparatorluğu'nda günümüzde İran ya da Suudi Arabistan'da tanık olduğumuz gibi bir şeriat sisteminin varolmadığını bu örneklerden rahatlıkla görebiliriz. Padişahların dünyevi kuralları ya da bürokrasi içerisindeki kuralların dışında sosyolojik olarak, geçmişte katı bir şeriat düzenini yaşamış toplumların günümüzün laiklik anlayışına Türkiye'nin uyum sağladığı kadar rahat geçiş yapabileceklerini öngörmek de yanlış olacaktır. Türlü zorluklara rağmen Türkiye, toplumsal yaşamında din kurallarının egemen olduğu bir dönemden, laik ulusal devlete geçişini başarılı olarak yapabirmiştir. Burada geçmişten gelen, dinin dışında gelişen hukuk kollarının ve devlet bürokrasisinin katkısı bulunmaktadır. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok konuda belirleyici etkenin din olduğunu da görmek lazımdır. Nasıl ki Osmanlı'nın klasik tarzda bir şeriat devleti olmadığını söylemek onu laik kılmazsa, başta toplumsal konular olmak üzere birçok olguda dinin belirleyici etken olduğunu söylemek de onu tam bir şeriat devleti kılmayacaktır. Belirli kalıplar yaratarak tarihsel olay ve olguları bu kalıplara standart biçimde sığdırmaya çalışmanın yanlışlığı burada da karşımıza çıkmaktadır. Bir olgunun ya tamamen karşısında ya da tamamen yanında olup canhıraş bir savunmaya geçmek yerine örneklere dayalı akılcı bir değerlendirme yapmaya çalışmak daha faydalı olacaktır. İlhan, kendisi gibi sol gelenekten gelen birçokları gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu şeriat devleti olarak sınıflandırarak geçebilir, böylece kendi cenahından gelecek eleştirilerle de hiç başı ağrımayabilirdi. Ama o böyle bir yola başvurmamıştır. Aslında toplumların akılcılığa yönelmeleri bir bakıma da toplumsal refahlarıyla da ilgili olmaktadır. Bir toplum ekonomik olarak yükselişteyse genel olarak diyebiliriz ki o toplumda birçok alanda ilerlemeler sağlanması için uygun ortam bulunabilir. Her zaman böyle olmamakla birlikte gelişmelerin bu tür ortamlarda yeşerdiğini Antik Yunan, Roma İmparatorluğu, Selçuklular, Abbasiler, Rönesans Avrupası ve Osmanlı İmparatorluğu'nda görebilmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğu da kuruluşundan itibaren gün geçtikçe ekonomik olarak yükselen bir çizgi izlemiştir. Bu durum ekonomik açıdan dünyevi kurallar koymak zorunluluğu hissettirmiştir. Ticaret yapmak isteyenler standart kurallar ve objektif kurumlar olduğunda gönül rahatlığıyla gelip ticaretlerini yapabileceklerdir. Belki de Osmanlı İmparatorluğu'nu klasik bir şeriat devleti olmaktan alıkoyan etkenlerin en önemlisi de bu olabilir. Ekonomik olarak gerileme başladığında ise dini sebeplere dayandırılarak çıkartılan isyanların çoğaldığını, yapılan reformlara din kisvesi altında karşı çıkıldığını ve toplumun gündün günde bağnazlaştığını görmek mümkün olacaktır.

Attila İlhan, tarihi yargılamak yerine olay ve olguları inceleyip sonuçlar çıkarmayı seven bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce düzlemini Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderinde önemli etkiler yapmış olgularda da kullanarak bilimsel yorumlar yapabilmıştır. Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1300 ile 1600 arasındaki önlenemez yükselişinin ardında ulvi bir güç ya da Müslümanlık yoktur. Söz konusu olan tamamen ekonomik bir durumdur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yükselişinin ardında, dönemin Asya ticaret yollarını ele geçirebilmiş olması, denizlerde egemenlik kurabilecek bir donanma ve altyapıya sahip olması, Avrupa Hıristiyan ağır zırhlı güçlerine karşı kullanabileceği hafif zırhlı hareket kabiliyeti yüksek ve modern ordulara sahip olması ve İlhan'a göre en önemli neden olarak Avrupa'nın derebeylik düzenine karşı önerebileceği dirlik düzeni gibi sağlıklı işleyen bir düzene sahip olması bulunmaktadır. İlhan, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesini sadece Tanzimat dönemine bağlayanların tezlerini çürütmek için bu özeti vermektedir. Anlatmak istediği, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslümanlığa sıkı sıkıya bağlı olduğu dönemlerde de aslında geriliyor olduğudur. Tanzimat'ın gelişile birlikte kapıların yabancılara açıldığı ve ülkede yaşayan Hıristiyanların Müslümanlardan daha üstün haklara sahip olduğu, bundan dolayı Türklüğün ve Müslümanlığın bir kenara atıldığı ardından da devletin güçsüzleşmeye başladığı söylemlerine karşı bu söylemi ileri sürmektedir. İmparatorluğun 1699 ile 1830'lu yıllar arasındaki gerilemesinin görülmemesi ve kolayca kaçılarak suçlunun Tanzimat olarak ilan edilmesi İlhan'ı rahatsız etmektedir. Çünkü İlhan'a göre İmparatorluğun kaderini belirleyen olay Tanzimat'tan önce gerçekleşmiş bulunmaktadır. Bu olaylardan ilki Amerika'nın keşfi olarak dile getirilmektedir. Bu keşifle birlikte ticaret yollarının güzergahı değişerek Avrupa ile Hindistan yerine Avrupa ile Amerika şeklinde gerçekleşecektir. Bu keşfin sonucunda Avrupa'ya yönelen servet ise merkantalizmin doğuşunu sağlayacak etken olarak görülmektedir. Sonucunda Fransız Devrimi'nin altyapısı oluşmuş olacaktır. Ayrıca İlhan, bu arada Akdeniz ticaretinin de İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar tarafından ele geçirildiğini belirtmektedir. Bu durumda kapitülasyonlara ve ardından ekonomik bozukluklara yol açacak bir etken olarak görülmektedir.⁶ Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'na bakışında belirgin bir saygıyı gözlemlemek mümkündür. Özellikle kültür konusunda önemli atıflar yaptığını görmekteyiz. Bunu sadece Osmanlı İmparatorluğu için değil Selçuklu Devleti için de yapmıştır. Hatta bu iki devleti birbirinin devamı olarak görmüş ve bir bütün olarak ele almıştır. Bu bir kültür sentezidir ve

⁶ Attila İlhan, **Hangi Sağ**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s.86

İmparatorluk yapısındaki çok kültürlülük ile birlikte ortaya önemli bir kültürel miras çıkmıştır. İlhan, bu sentezin Selçuklu tabanı üzerinde, Türk ağırlıklı olmakla beraber Rum, Ermeni, Slav gibi gayrimüslim kesimler ile birlikte Arap, Acem, Kürt ve Laz Müslüman kesimlerin de katkısıyla muhteşem bir sentez olarak ortaya çıktığını tespit etmektedir. Bir diğer önemli nokta ise bu sentezi tarihsel olarak yerleştirdiği konumdur. İlhan'a göre, geçmişte nasıl bir Mısır, Çin, Roma hayat tarzları varsa bunlar gibi bir Osmanlı hayat tarzı da var olmuştur.⁷ İlhan, Selçuklu/Osmanlı kültürlerinde yabancı bileşenler de bulunduğunu da belirtmektedir fakat bu kültürlerin değerli oluşları, dışarıdan gelen etkilerin kendilerine has olan özgünlüklerini ortadan kaldırıp, etkileşim sonucunda ortaya tutarlı ve özgün bir değerler sistemi çıkarabilmiş olmalarından ileri gelmektedir.⁸ Bu yeteneğin Türklerin tarihsel köklerinden geliyor olma ihtimalini de göz önünde tutmak gerekmektedir. Çok eski çağlardan beri Türk kavimleri Batı'ya doğru bir ilerleme içerisinde olmuşlardır. Bu ilerleme sürecinde birçok toplumla karşılaşmış oldukları kaçınılmaz bir gerçekliktir. Avrupa Hun Devleti, Bulgarlar, Avarlar ve Hazarlar gibi birkaç örneğin dışında gittikleri yerlerde farklı kültürlerle karşılaşan kavimler kendi benliklerini korumayı başarabilmişler ve kendi kültürlerini yaşadıkları topraklarda egemen kültür olarak yayabilmişlerdir. Bununla birlikte karşılaştıkları kültürlerden etkilenmeleri ve o kültürlerin kendilerine uygun yönlerini benimsemeleri de söz konusu olmuştur. Buna rağmen benimsedikleri özellikleri içlerinde eriterek özgün bir yapıda kalabilmişler bu şekilde de Anadolu üzerinden Balkanlara dek ilerleyişlerini sürdürebilmişlerdir. İlhan'ın Osmanlı İmparatorluğu için sarf ettiği kültürel özgünlük konusundaki sözlerinin bu şekilde eski çağlardan bu yana yaşamış birkaç istisna dışındaki tüm Türk kavimlerine uygun olduğu düşüncesindeyiz. Bu görüşlerine baktığımızda kendisinin kültür alanında en çok önem verdiği konu olan özgünlüğe vurgu yaptığını görebilmekteyiz. İlhan, hayatın birçok alanında kültürel ya da bilimsel etkileşimlerden hiçbir zaman rahatsız olmamıştır. Onun için asıl mesele alınan bileşenin ne kadar taklitçilikten uzak ve ihtiyaca uygun noktaya getirilebildiğidir. Osmanlı İmparatorluğu'nu özellikle Tanzimat sonrası için, bu konuda ciddi biçimde eleştirecektir. Attila İlhan bunun sebeplerini de ortaya koymuş ve üzerine bir hayli kafa yormuştur. İlhan'a göre taklitçiliği başlatanlar halifelerin ta kendileridir. İlhan, Sultan Hamit'in başta giyim olmak üzere birçok eşyasının Avrupa'dan ısmarlandığını belirttiikten sonra şöyle devam eder:

⁷ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.24

⁸ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.136

“Sorarım size, Osmanlı mülkünü Alaman İmparatoru Wilhelm’e peşkeş çeken o değil midir? Halifeliğini kendisinden önceki padişahlardan farklı olarak fazlaca ön plana çıkarması, Müslümanlığa düşkünlüğünden miydi dersiniz, hiç sanmıyorum, açiverin Alaman belgelerini, İngiliz İmparatoruluğunu güç duruma düşürmek, sömürgelerindeki Müslüman halkları kışkırtmak için bunun Wilhelmstrasse tarafından (Alman Dışişleri Bakanlığı) Abdülhamid’e telkin edilmiş bir oyun olduğunu öğrenirsiniz. Şimdiki çiçeği burnunda Osmanlıcıların Mustafa Kemal’in sırtına yüklemeye kalkıştıkları Batı taklitçiliğinin kökeni, Osmanlının son iki yüz yılına damgasını basmıştır be!”⁹

Görüldüğü üzere İlhan, Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk devirlerindeki ılımlı tavrını gerileme ve dağılma evrelerinde sert eleştirilere dönüştürmektedir. Bu konu uluslaşmayla da yakından ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun sanayileşememiş olması yanında ulusal burjuvazisini yetiştirememesi sonucu uluslaşma süreci de sekteye uğrayacaktır. Dolayısıyla ulusal kültürün oluşumu gecikecektir.

Attila İlhan’ın bu eleştirilerinden Jön Türkler ve İttihat ve Terakki de payını almıştır. Aynı taklitçiliği orada da görmüş ve eleştirmiştir. Aslında burada üstüne gidilen konu Batı hayranlığı sonucu ortaya çıkan bir taklitçilik ve dışa bağımlı olma yani sömürgeleşme olgusudur. İlhan, Jön Türkler’in İngiltere, İtalya ve Fransa tarafından Abdülhamit’e karşı desteklendiğini söylemektedir. Jön Türk iktidarının ilk zamanlarında İngiliz Kamil Paşa sadreti mevcuttur. Alman yazışmalarının bu dönemlerde kan ağladığını ve iktidarı kaybettiklerini söylediklerini belirten İlhan, Enver Paşa’nın Babıali Baskını ile bir bakıma Almanların intikamını aldığını ve o tarihten sonra da ülkenin tamamen Alman politikasının rayına girdiğini eklemektedir.¹⁰ Kaiser Wilhelm, 14 Ağustos 1908 tarihli, Kont Von Metternich tarafından hazırlanan raporun altına düştüğü notta, ihtilalin Londralı Jön Türkler tarafından değil, Alman subaylar olarak da bilinen, Almanya’da eğitim görmüş askerler tarafından yapıldığını belirtmiştir. Zaten İttihat ve Terakki’nin kendi içindeki ayrışmanın Almancı ya da İngilizci noktasında indirgenebilmesi bile manidardır. 31 Mart Olayı sonrası İttihat ve Terakki içindeki askeri kanat partiye tamamen egemen olmuştur.¹¹

⁹ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.109

¹⁰ A.e., s.109

¹¹ A.e., s.23

Attila İlhan, İttihat ve Terakki'nin de birçok alanda toplumu ileri götürecektir kilit hamleleri yapmakta yetersiz kaldığını düşünmektedir. Bu da yine düşünce tarzı ile ilgilidir.

“ ‘İttihatçı’, İtalya üzerinden az buçuk ‘Carbonari’, az buçuk Mason; yukarı Balkanlar’dan epeyce Narodnik, bir ‘komitacı’ tipidir ki: aktivizmle toplumsal örgütlenmeyi, bireysel terörizmle, toplumsal silahlı direnişi birbirine karıştırabilir. Fena halde karıştırmışlardır da! Falih Rıfkı Bey yazmıştır: Enver Paşa’nın herhangi bir emrine, ‘Mevzuat müsait değil, Paşam’ itirazı gelince; gözünü kırpmaksızın, ‘...yok kanun, yap kanun!’ dermiş! ‘Meşruiyet’ umurunda mı?’”¹²

İttihat ve Terakki tarihimizin çok tartışılan konularından biridir. Bu tartışmalar genellikle cemiyetin siyasal açıdan konumlandırılması hakkında olmaktadır diyebiliriz. İttihat ve Terakki “ilerici ve devrimci midir?” yoksa “oligarşik bir yapı mıdır?” gibi birçok soru üzerinden yapılabilecek uzun tartışmalar ya da gösterilebilecek deliller bulunmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki her konuda olduğu gibi İttihat ve Terakki konusunda da geçmişten gelen bir süreç söz konusudur. Ortada askeri ve sivil kanadı bulunan, Batı tarzı eğitimden geçmiş, dünyayı takip etmeye çalışan, ülkesinin içinde bulunduğu durum için çareler üretmek adına yola çıkmış bir cemiyet bulunmaktadır. İlhan’ın da dediği gibi sonraları cemiyetin askeri kanadı hakimiyeti ele geçirecek ve olayların akışı çok farklı bir boyuta ulaşacaktır. Birinci Dünya Savaşı’na sürüklenilmesi ve yurdun tamamıyla Alman emperyalizminin etkisine terk edilmesinin dışında konuşulması gereken nokta ise önemli bir sürecin hızlanarak geliyor olmasıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni Genç Osmanlılar, Genç Kalemler, Jön Türkler ve birbirini takip eden, ulusal bilinçlenmeye katkı sağlayacak halkalardan biri olarak da görmek gerekmektedir. Bu akım hiç kuşkusuz Osmanlı sonrasında da devam edecek ve ulus devletin kuruluşunda da etki edecektir. Belirli bir bilinç seviyesindeki üyelerine rağmen cemiyetin yönetimi çok kritik hatalar yapmışlardır. Kaldı ki Milli Mücadele içerisinde de cemiyetten gelen kişilerin çokluğu dikkati çekmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nda başarısız olan yönetici kadrosu yurdu terk ettikten sonra geride kalanların önemli bölümü Milli Mücadele içerisinde yer almışlardır. Tarihsel her olayda olması gerektiği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni de doğru bir noktada konuşturmak gerekmektedir. Ne düşman olarak görmek ne de kutsallaştırmak gerekir. Önemli olan, bir sürecin

¹² Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s.69

parçası olduğunu idrak edebilmektir. Milli duyguların belirli bir süredir yükselişinde de önemli bir parçadır diyebiliriz.

Diğer yandan İlhan, İttihat ve Terakki kadrolarının Osmanlı İmparatorluğu'nu on yılda batırdığını, burada Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yaptığı planların rolünün olduğunu kabul etmekle beraber bir sorunun da Meşrutiyet aydınının devletin içinde bulunduğu çıkmazından nasıl kurtulacaklarına dair doğru fikirler geliştirememesi olduğunu belirtmiştir.¹³ Böylece konunun can alıcı noktasına yine aydın meselesi gelip oturmuş olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne tarihsel olarak ilerlenildiğinde tartışılan önemli konulardan birisi de Vahdeddin ve Damat Ferit Paşa olmaktadır. Birlikte çalışmış bu iki idarecinin işgal kuvvetleri karşısında takındıkları tutum sürekli eleştirilmektedir. Diğer yandan söz konusu iki şahsiyete sahip çıkan görüşler de bulunmaktadır. Biz de Attila İlhan'ın Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki düşüncelerine kısa bir bakış atarken Vahdeddin ve Damat Ferit Paşa hakkındaki görüşlerine yer vermeden geçemedik. Kaldı ki süreç bu noktadan itibaren Milli Mücadele'ye bağlanacak ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin tohumları atılacaktır. İlhan'ın bu konuda kullandığı belge İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde 3 Nisan 1919 tarih ve 453 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Sadrazam Damat Ferit Paşa 30 Mart 1919 günü İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Caltrophe'a gitmiş ve bizzat Vahdeddin tarafından hazırlanmış gizli bir anlaşma metnini İngilizlere sunmuştur. İçeriğinde ise özetle, Vahdeddin'in, ülkenin yabancılara karşı bağımsızlığının, iç ve dış güvenliğin korunması amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu İngiltere'ye on beş yıl süreyle sömürge olarak teklif etmesi yer almaktadır.¹⁴ Bu anlaşma taslağının içeriği bununla da bitmemekteydi. İmparatorluğun maliyesini İngiliz Devleti'nin eline teslim etmesinin yanı sıra, valiliklere İngiliz müsteşarlar ve valiliklere de başkonsoloslar atanması da taslağın içinde yer alan hususlar olarak tarihe geçiyordu. Daha sonra 12 Eylül 1919'da Osmanlı İmparatorluğu bir teşebbüs daha gerçekleştirecektir. Bu girişimde de yine ülkenin tamamının ve istiklalinin İngiltere mandasına verileceği hususu yer almaktaydı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun, Suriye ve Irak'tan vazgeçmesi ile birlikte bağımsız bir Kürdistan kurulmasına da razı olduğu yer almaktaydı. İlhan, İngilizlerin Vahdeddin'i özel bir zırlı

¹³ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.177

¹⁴ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.148

ile alıp götürmelerinin bu girişimler düşünülduğünde bir sürpriz olmadığını da belirtmektedir. Vahdeddin'i savunanlara ise sert bir eleştiri getirmektedir. İlhan, Vahdeddin'i savunmanın bir resmi tarihi düzeltme hamlesi değil Sevr anlaşmasını gündeme getirme hareketi olduğunu söylemiştir.¹⁵ Vahdeddin ile ilgili tüm bu örnekler bakıldığında onun ülkesinin bağımsızlığını düşünerek hareket ettiğini söylemek inandırıcı olmayacaktır. Ne yazık ki yine günlük siyasetin kısır çekişmelerine alet edilen konulardan biri olarak karşımıza çıkan bu olaylar bütünü aslında tartışmaya yer bırakmayacak kadar açıktır. Vahdeddin için önemli olan hanedanın devam etmesi olarak görülmektedir. Görünen o ki kendisinin İmparatorluğun ihtiyacı olan, tarihsel olarak yüzyıllara damga vuracak bir adımı atma gibi bir gelecek planlaması bulunmamaktadır. Böylesine bir ileri görüşlülüğe ve dünya görüşüne sahip olmadığı çok açık olarak görünmektedir. Kaldı ki o dönüşümü gerçekleştirmek isteyenler Anadolu'da toparlanarak rotayı bağımsızlığa çevireceklerdir. Böylece bir yanda manda ve himayeye razı olanlar diğer yanda bağımsızlık isteyenler toparlanacaklardır.

Attila İlhan'a göre batıyor ve sömürgeleşmiş olmasına rağmen Devlet-i Aliye 1900'lerde bile bir dünya devletidir.¹⁶ Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu değerlendirirken bu konumunu da göz önünde tutmak gerekecektir. Ayrıca Attila İlhan bir aydın olarak tarihsel tartışmaların Türkiye'nin enerjisini aldığını ve günlük siyasi malzemelere alet edildiğinin de farkındadır.

*"Geçen gün derginin biri sordu, Abdülhamit hakkında ne düşünürmüştüm? Yahu nedir, Türkiye hala geçen yüzyılın sorunlarını tartışacak kadar, yaratıcılıktan yoksun mu? Hala Fikret/Akif tartışması, hala Abdülhamit, hala müstehcenlik v.s... Şekilde, gelişmişlerin yayın organlarına özeniyorlar; muhtevaya sıra geldi mi, ülkelerin acil gelişme sorunları yerine, gelsin çoktan tedavülden kalkmış çekişmeler, ya da Bağdat'tan döneceği kesin yanlış hesapların, suni teneffüsle yaşatılma çabaları."*¹⁷

Attila İlhan, araştırmaları doğrultusunda edindiği tüm sonuçları o günkü şartlar elverişli olmasa bile paylaşmasını bilmiştir. Fakat tarihsel çekişmeleri sürekli olarak sıcak tutmanın ülkede ayrışmaya yol açabileceğinin ve bu konularda bilimsel

¹⁵ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.130

¹⁶ A.e., s.186

¹⁷ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.214

çalışmaların yapılması gerekliliğinin de farkındadır. Tepkilerini de hep bu doğrultuda koyarak polemik değil fikir üretmeye çabalamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili siyasi görüşleri yanında toplumsal tahlilleri de bir hayli önemlidir. Burada altını çizmemiz gereken nokta şudur ki Attila İlhan'ın bu dönemle ilgili görüşlerinin temelini toplumsal yapının durumu oluşturur. Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşememiş ve kapitalist üretim tarzını yakalayamamış oluşu toplumsal sınıfların oluşumunu engellemiş ve dengesiz bir yapıya sebebiyet vermiştir. İlhan, Batılı ülkelerdeki atılımların burjuva sınıfı öncülüğünde gerçekleşmiş olmasının üzerinde durmuştur. Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı anlamda yani "ulusal" bir burjuva sınıfının olmadığını defalarca söylemiştir. Bu durum ise burjuva sınıfının Batılı ülkelerde öncülük ettiği gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum tarafından gerçekleştirilememiş olması sonucunu yaratmaktadır. Devlet eliyle yapılan atılımlar ise üst yapısal yenilikler olarak kalmıştır. Özellikle çağdaşlaşma konusunda bu olgu temel bozukluk olarak ele alınmıştır. Diğer yandan Türk milliyetçiliğinin gelişiminin gecikmesi de bu duruma bağlanmıştır. İlhan, Osmanlı İmparatorluğu'nda burjuvazinin hem gayrimüslim hem de komprador oluşunun Türk milliyetçiliğinin sınıfsal düzeyde boşlukta kalması sonucunu ortaya çıkardığını belirtmiştir.¹⁸ Bunlarla bağlantılı olarak ulusal ekonomik yapı da oluşmamıştır. Ülke kapılarını yabancı sermayeye açılarak ülke içinde ticaretle uğraşanların ulusal burjuvaziyi yaratarak sonrasında uluslaşma sürecinde öncü rol oynamalarının önü kesilmiş olmaktadır. Ekonomik durum pek de parlak görülmemektedir. İlhan, Hüseyin Avni Bey'den küçük bir örnekle ticaretle uğraşan halkın görünümünü ortaya koymaktadır:

"...1800 ve 1820 yıllarında İstanbul'da kumaş esnafının 2.750 ve Kemahçı (havsız kadife) esnafının da 350 tezgahı vardı. Bütün bu tezgahlarda 5000'den fazla insan çalışıyordu. 1868 yılında, yerli sanayin ıslahı için hazırlanan bir inceleme raporunda, bu kumaş tezgahlarından ancak 25 (evet yanlış okumadınız beyler hanımlar, yirmi beş) tane kaldığı esefle kaydedilmektedir. Bu raporun yazıldığı devrede Avrupa sanayinin dokuma eşyası bol bol ve ucuza gümrük kapılarından

¹⁸ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.23

giriyor ve yerli imalathaneleri tazyik ediyordu. Zamanla bu imalathaneler kapanıyor, yerine Avrupa malı satan mağazalar açılıyordu.”¹⁹

İlhan, devlet bütçesinin durumunu da ortaya koymaktadır. Aktardığı rakamlar devlet olarak ne kadar zorda kalındığının bir göstergesi olsa gerekir. A.Heidborn adlı araştırmacının ulaştığı sonuçlara göre 1874/75 yılı bütçesinde 25.000.000 Osmanlı lirası gelir gösterilmekle beraber bu paranın aslında söz konusu bile olmadığı dile getirilmektedir. Gerçek gelirin 17.000.000 Osmanlı lira olduğu 13.000.000 liranın dış borçlara ayrılması sonucu devlete toplamda 4.000.000 lira kaldığı belirtilmektedir. Diğer yandan İlhan, Parvus Efendi'nin ulaştığı rakamları da okuyucusuyla paylaşmaktadır. Bu rakamlara göre, 1854/1874 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu 5.297.676.500 Frank borçlanmış bulunmaktadır. Ele geçen para miktarı ise aynı dönemde 3.012.884.714 Frank olarak gösterilmektedir. Parvus Efendi toplam borçlanılan miktardan banka, komisyon ve birtakım başka giderler düşüldüğünde kullanılabilir net miktarın 2.700.000.000 Frank olduğunu ve devletin sırtına daha para ele geçerken 2.500.000.000 Frank borcun yüklendiğini ileri sürmektedir. Diğer yandan borçlanmalar yapılırken Avrupa bankalarına ödenen faiz miktarlarının yüzde 15-20 bandından aşağıya düşmediğini de eklemektedir.²⁰ Giderek kötüleşen mali tablolar devleti iyiden iyiye sıkıntıya düşürecek ve iflasla sonuçlanacaktır. Bir yandan da ekonomik çöküntü haliyle siyasal olarak dışa bağımlı bir yapının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Böyle bir toplumda sağlıklı bir gelişmenin olması ise oldukça zor olacaktır. Halbuki İlhan'a göre toplumların bu dönemde yaşaması gereken normal gelişim süreci çok açıktır:

“Klasik toplumsal gelişme şeması, kırsal/feodal ümmet toplumundan, kentsel/burjuva millet toplumuna ‘yükselmeyi’ öngörüyor: ‘sıçramayı’, ulusal demokratik devrim gerçekleştirir; ‘kutsal’ monarşiler yıkılır, yerine ‘laik’ cumhuriyet kurulur. Kırsallığın çözülüşü, ‘kapalı’ feodal ekonomiden, ‘açık’ liberal ekonomiye; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, süreci tamamına erdirir. Sanayileşme demek aynı zamanda burjuvallaşma/işçileşme, yani şehirleşme (kentleşme) demektir; (...) Bugün ‘gelişmiş’ dediğimiz Batı ülkelerinde gelişme şeması aşağı yukarı böyle gelmiştir; ne vakit ki kapitalizmin emperyalist aşamasına ulaşırlar, artık açık gizli, ya

¹⁹ Attila İlhan, **Batı'nın Deli Gömleği**, 5.b.s., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.182-183

²⁰ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.208-209

da yarı sömürge haline soktukları ülkelerin, aynı gelişme grafiğini izlemesine izin vermezler. Üstelik hem sanayileşmelerini engelleyerek, ekonomi düzeyinde yaparlar bunu; hem onlara, kendi kültürlerini 'geçerli' ve 'ileri' (evrensel) kültür diye 'empoze ederek', kültür düzeyinde yaparlar. Osmanlı'nın son döneminden bu yana, ülkemizde de 'batılı, beyaz, hristiyan' emperyalizm, toplumsal ekonomik ve kültürel gelişmeyi, klasik şemaya uygun yürütmekten saptırmış; kapalı, açık ya da yarı sömürge ülkelerindeki biçime göre çarpıtmıştır.²¹

Attila İlhan, toplumsal yapıyı aktarırken Rasuh Nuri İleri'nin Atatürk ve Komünizm adlı kitabından önemli bir alıntı yapmaktadır. İleri, Marksist bakış açısıyla o dönemin şartlarını değerlendirirken bir yandan da Şefik Hüsnü'nün 1919 yılında Kurtuluş dergisinde yayımlanan Türkiye ve İçtimai İnkılap adlı incelemesine de başvurmuştur. İleri'ye göre bu inceleme, 1919 Türkiye'sinin sınıfsal yönden ilk tahlil denemesidir. İlhan, bu alıntıyı çok yerinde kullanmıştır ve birçok eleştiriye de cevap vermiştir. Çünkü bu inceleme ile Anadolu'da Batılı anlamda sınıfsal bir yapının oluşmadığını, Mustafa Kemal Paşa'nın sınıf esasına dayalı bir düzen kurmasının mümkün olmadığını ve bazı sol çevrelerden gelen eleştirilerin böylece tabansız kaldığını kanıtlanmaktadır. İleri, şöyle diyor:

"...İstiklal savaşımız dönemindeki büyük burjuvazi ya yabancıydı veya o dönemde memleketi bölmek isteyen gayri-müslüm azınlıklardan ibaretti, yani zaten bu mücadelenin sınıf olarak dışındaydı. İşgal altındaki bölgelerde, örneğin Adana'da, toprak ağalarının ve beylerin çoğunluğu Anadolu ihtilaline karşıydılar, işbirlikçiydiler."

22

İleri, genel yapıyı kısaca özetledikten sonra Şefik Hüsnü'nün incelemesine başvuruyor. Hüsnü, Anadolu'da o dönemde var olan büyük çiftlik ve sanayi tesislerinin Batı kıyılarında kümelenmiş, bu bölgelerin de tamamen işgal altında bulunduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın istese bile bu güçten faydalanmasının imkansız olduğunu belirtmektedir. Doğu'da ise ziraat dönemine bile ulaşamamış, feodalizm öncesi olarak nitelendirdiği ve beylerine, şeyhlerine körü körüne bağlı olan aşiretler bulunmaktadır. Geriye bir tek Orta Anadolu bölgesi kalmaktadır ki buranın halkı çok fakirdir ve nüfus

²¹ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.9-10

²² Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.123

da oldukça seyrekdir.²³ Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçerken mevcut toplumsal yapı bu durumdadır. Açıklanmaya çalışılan durum gelecekte Mustafa Kemal Paşa'nın izleyeceği yolu kendine özgü yöntemlerle seçmesine ve sonucunda, bilinen yolların dışında kendine özgü bir reçete ortaya çıkmasında en önemli etken olacaktır.

2.2. Milli Mücadele'nin Anadolu için Anlamı

Milli Mücadele, Attila İlhan'ın düşün dünyasında çok önemli bir yere sahiptir. Dünyada eşi benzeri o güne dek görülmemiş bir diriliş ve başkaldırıdır. Ayrıca çok yönlü bir harekettir. Anadolu için olduğu kadar dünyanın başka yörelerinde bulunan ve Anadolu halkına benzer kaderleri paylaşan halklar için de umut ışığıdır. İlhan, Milli Mücadele sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın iç içe üç büyük eylemi olduğunu belirtir:

“Emperyalizme karşı kurtuluş savaşı, padişaha karşı demokratik devrim, toplumun ümmet aşamasından millet aşamasına dönüşümü.”²⁴

İlhan, o dönemde çoğu kişinin Milli Mücadele'nin düşmanı yurttan attıktan sonra biteceğini sandığını ve düzenin değişmeyeceğini düşündüğünü dile getiriyor. Halbuki ona göre 'Kuva-yı Milliye'nin amil, irade-i milliye'nin hakim olacağını söylemenin bireysel ve teokratik iktidara karşı, ulusal bir devrim içermektedir. Burada yaptığı tespit önemlidir. Söz konusu ihtilal ve devrimi kavrayamayanların yolda döküldüklerini söylemektedir. İlhan, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kurucu ekipten ayrılanların ya da fikir uyuşmazlığına düşenlerin Mustafa Kemal Atatürk'ün hedeflerini tam olarak anlayamadıkları sonucuna varıyor. Mustafa Kemal Paşa'nın meşrutiyeti yetersiz bulduğunu da ekliyor.²⁵ Ayrıca önemli bir ayrımı da netleştiriyor. İlhan'a göre Ulusal Kurtuluş Savaşı ile Ulusal Demokratik Devrim mahiyetleri itibarıyla farklıdır. Dolayısıyla her ikisi de farklı kadrolara ihtiyaç duyarlar. Cumhuriyet'in kurucu kadrosundaki değişimleri de böyle anlamlandırmaktadır. Ulusal Kurtuluş Savaşı bir cephe kurularak başarıya ulaştırılmıştır. Bu cephede muhafazakarlar, liberaller ve cumhuriyetçiler bulunmaktadır. Cumhuriyet kurulduktan sonra ise bu kesimler arasında fikir ayrılıkları çıkacağı malumdur. Dolayısıyla ortada Mustafa Kemal Paşa

²³ A.e., s.124

²⁴ A.e., s.15

²⁵ A.e.,s.16

tarafından yapılan bir vefasızlık yoktur. Söz konusu durum tarihin doğal seyri olarak görülmektedir. Uzay mekiği örneği verilerek her bileşenin belli bir yükseklikte merkezden koptuğu belirtilmektedir. Çünkü Gazi Paşa daha başından beri cumhuriyet için yola çıktığının farkındadır.²⁶ Böylece irade-i milliye, irade-i şahanenin karşısına koyulmuş olmaktadır. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın kullandığı irade-i milliye, hakimiyet-i milliye gibi kavramların Fransız Devrimi'ne etkide bulunmuş isimler olan Marat, Robespierre, Saint-Juste üzerinden J.J. Rousseau'ya kadar uzandığını ifade etmektedir.²⁷ Başlangıç noktası ve fikir kıvılcımları açısından Fransız Devrimi'ni işaret etse de sonrasında farklı bir yoldan ilerlendiği belirtilmektedir. Bunun sebebi de iki ülkedeki toplumsal yapılar arasındaki farklılık olarak görülmektedir.

Attila İlhan, Milli Mücadele dönemini Anadolu İhtilali olarak adlandırır. Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı üzere bu dönem egemenliğin geçişinin sağlandığı zaman aralığıdır. Kendisi Anadolu İhtilali'ni şöyle açıklamıştır:

“Yapısı teokratik ve feodal, durumu yarı sömürge, egemenliği sultan, saray aristokrasisi işbirlikçi komprador burjuvazisi bir ülkede, halkın ‘kayıtsız şartsız’ egemenliğini kurmak, yani iktidarın yapısal niteliğini halk lehine değiştirmek!”²⁸

İlhan, bu anlattığı değişimi klasik şemada burjuvazinin yapması gerektiğini söylemektedir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu bu klasik şemaya uygun görünmemektedir. Özellikle işgal yıllarında bunun eksikliğini gördüğünü söyleyebiliriz. İmparatorluğun başkentinde burjuvazinin işbirlikçi oluşu, Milli Mücadele'ye bu kesimden bir destek gelemeyecek olması sonucunu doğurmuştur. Hatta birçokları için Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu egemenlik altına almalarının daha iyi bir ortam sağlayacağı düşünülebilir. Dolayısıyla kendine özgü işleyiş burada kendini iyiden iyiye hissedilecektir. Anadolu yüzlerce yıllık ezilmişliğini Mustafa Kemal Paşa ile bir kenara atarak aynı anda hem sultana hem de emperyalizme karşı başkaldıracaktır. Sonucunda başarıya ulaşarak dünyaya ezilen ulusların sayfasını tanıtacak ve ardından sömürge imparatorluklarının peş peşe yıkılması gelecektir.

²⁶ Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.63

²⁷ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.18

²⁸ A.e., s.137

Bu döneme ait bir diğer özellik ise yine egemenliğin halka devriyle ilgili olarak kongrelere ve meclise verilen önemdir. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın kongrelere ve meclise gösterdiği saygıya büyük önem vermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın en zor günlerde dahi muhalefeti çok şiddetli olan Büyük Millet Meclisiyle birlikte yurt savunmasını sürdürmesi ise demokratik olarak nitelendirilmiş ve övülmüştür.²⁹ Dönemin şartları itibariyle Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu İhtilali'ni paşalar arasında görüşülmüş ve karar verilmiş bir cunta hareketi olarak da tasarlayabileceğini fakat bunu yapmadığını belirtmektedir. Bu davranış biçimi bizlere bir ipucu olarak görünmektedir. Daha mücadelenin başında halka ve birlikte karar almaya dayalı bir sistemin temellerinin atılmaya başlanmış olduğu söylenebilir. Bu şekilde siyasal hayatımızda Türkiye Büyük Millet Meclisinin yeri her zaman farklı olarak kalacaktır.

“Komita fikri yerine kongre (şura) fikrini benimsemiş, askeri bir hareket yerine halk hareketi fikrini uygulamıştır. İttihatçılar ne yapmışsa o tam tersini yapar. Halktan delege çağırır, bunları toplar, Müdafaa-i Hukuk için kararlar alınmasını sağlar, milli mücadelenin başlarında; üstelik bu örgütlerin silahlı eylem kanadı da düzenli ordu değil, Kuva-yı Milliye Milisleridir, yani silahlandırılmış halktır. Kongreler, olağan gelişmeleriyle Büyük Millet Meclisi'ne, Kuva-yı Milliye de Büyük Millet Meclisi Ordusu'na dönüşür. O ki komutandır, o ki hareketin ruhudur, beynidir, her şeyidir, kurduğu orduların başkomutanı olmak için Meclis karşısına çıkar, yetki ister, nefes tüketerek zar zor alır. Ne mecburiyeti vardır birader, paşalar nasıl olsa ondan yanaydılar, cart diye başkomutan dese kim ne diyebilecekti, demez ama, neden demez, çünkü egemenliğin kayıtsız şartsız halkta olacağı bir devleti kurarken, önce kendisi herkesin uygulamasını isteyeceği kurala uymazlık edemezdi.”³⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın halk egemenliğine dayalı ilerleme isteği hayatının sonraki yıllarında da devam edecektir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı döneminde, Avrupa'da parlamentarizme karşı olarak gelişen faşist ve komünist rejimler olmasına rağmen her koşulda, halk diktatörlüğü ya da seçkin bir sisteme kayılmasına taviz vermemiştir. Şerif Mardin bu durumun dikkate değer olduğunu söylerken, bu durumda

²⁹ Attila İlhan, **Batı'nın Deli Gömleği**, 5.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.244

³⁰ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.220-221

Atatürk'ün temel optimizmi ve onun arkasında yatan kişi onuru kavramının etkili olduğunu belirtiyor.³¹

İlhan, romanlarında ve şiirlerinde de Kuva-yı Milliye kavramını oldukça fazla kullanmıştır. Birçok romanında ya Kuva-yı Milliye'de yer almış kahramanlar ya da o dönemi araştıran karakterler vardır. Bu dönem efsanevi bir zaman aralığıdır. İlhan, özellikle Kalpaklı Süvari figürü üzerinde durmuş ve duygusal etki yapacak biçimde kullanmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmalarına da romanlarında sıkça yer vermiştir. Böyle bölümlerde sıkça durum değerlendirmesi yaparak karakterlere devrimin o anki durumunu, yapılan doğru ya da hatalı işleri ya da karşı devrim sürecini anlattırmaktadır. En çok vurgulanan olgu ise Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük dayanağının halk oluşudur. Kurtlar Sofrası isimli romanında karakterlerden biri olan ve cinayete kurban giden gazeteci Mahmud roman boyunca Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele ile ilgili fikirlerini aktarır. Fikirler incelendiğinde Attila İlhan'ın söylemlerine çok yakın oldukları görülebilecektir. Mahmud karakteri, Atatürk sonrası dönemle ilgili de görüşlerini aktarmış ve devrimin rayından çıktığını söylemektedir. Örneğin Mahmud, Anadolu İhtilali'nin karakterini kısaca sevgilisi gazeteci Ümid'e şöyle tanımlıyor:

"...iki şey, başından itibaren hareketin ana karakteri olarak görünüyor. Ümid! Birisi daima halk hareketi olması, ikincisi gelişmesindeki hız. Mustafa Kemal millete yaslanmış."³²

Mustafa Kemal Paşa ise yine aynı eserde Kuva-yı Milliye'nin meydana gelişini şöyle anlatmıştır:

"...şayan-ı teşekkür ki bazı ahval, haiz-i kıymet olan milletimizi, teyakkuza, intibaha getirdi. Yer yer efrad-ı milletimiz yekdiğerini aramaya, bulmaya başladı. Bunun neticesi olarak teşkilat meydana geldi."³³

Kuva-yı Milliye dönemi efsanevi bir durum olarak şiirlerindeki yerini de almıştır. Özellikle genç yaşta CHP'nin düzenlediği şiir yarışmasında ikinci olup ödül aldığı şiir tam da bu dönem ile ilgilidir. Ayrıca birçok şiirinde tek dizede hatırlatarak ya da

³¹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, 23. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.18

³² Attila İlhan, **Kurtlar Sofrası**, 12.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.307

³³ A.e., s.306

imgeleri kullanarak bu döneme atıf yapmaktadır. Adeta o heyecanı okuyucuya yaşatmaktadır. Böylece okuyucu kendisini bir anda Bağımsızlık Savaşı'mızın çetin şartlarının ortasında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulabilecektir. Ben Sana Mecburum adlı şiir kitabında da benzer şiirler bulunmaktadır. Memleket Havası başlıklı bölümde bulunan Kalpaklı Süvari şiiri tam da anlatılmak istenene uygun görünmektedir.

*“gecenin arkasında bir yerde
ufaldıkça gaz lambaları
nehirin omuzlarına yaslanıp yaslı bir dindar
yalnızlıktan soğumuş dağlar
kalpaklı bir süvari dolaşmış gizlilerde
köylüler böyle diyorlar
yatsıları*

*nal sesleri duyulur mu yağmur olursa
ne mümkün en ulus havalarda duyulacak
erzurum'a doğru şah damarın oynar gibi
gören eden yok her nasılsa
kalpaklı olduğunu biliyorlar
bir elinde kılıç bir elinde sancak
kemah köylüğünde fakir fukaraya azık dağıtsaymış
üçer arşın kefenlik
içlik ve mintan
birer kese sarı lira cep harçlığı
olur mu olmaz mı orası bilinmiyor*

*tılhas'ta bir kağnıya dokunmasıyla bir ne halsa
araba traktöre tebdil olmuş
allah tarafından
tercan toprağındaki kerametini
anlata anlata bitiremiyorlar*

*köylüler böyle diyorlar
gecenin arkasında bir yerde
ufaldıkça gaz lambaları
nehrin omuzlarında yaslanmış yaslı ve dindar
yalnızlıktan soğumuş dağlar
kalpaklı bir süvari dolaşmış gizlilerde
yatsıları*

*kemal paşa'dır diyorlar*³⁴

2.3. Milli Mücadele'nin Uluslararası Anlamı

Attila İlhan'a göre Mustafa Kemal Paşa'nın iç içe üç büyük eylemi olduğu yukarıda ifade edilmeye çalışılmıştı. Bu eylemlerden bir tanesi ülke içerisinde meydana gelmiştir. Sultana başkaldırı ile bir egemenlik devri yaşanmış ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete geçmesi yolunda ilk adım atılmıştır. Diğer adım ise emperyalizme karşı verilecek olan savaştır. Özellikle bu iki eylem aynı zaman diliminde gerçekleştirilmek zorunda kalınmış ve böylece iki cephede birden mücadele verilmiştir. Üçüncü eylem ise Attila İlhan'ın genel olarak Türk Devrimi adını verdiği ve Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamının sonuna kadar devam edecek süreç içinde az önce saydığımız iki eylemin sonuçlarının yarattığı sağlam zeminde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü eylem sonraki bölümde siyasi ve sosyal yönleriyle değinilecektir.

Mustafa Kemal Paşa'nın iç içe geçmiş eylemlerinden biri de yukarıda dile getirildiği gibi emperyalizme karşı savaştır. Bu savaş, sonuçları tüm dünyayı etkileyecek derecede yankı uyandıracak ve yeni bir teorinin oluşumuna da ileride aktarılacağı üzere katkı sunacaktır. Milli Mücadele'nin uluslararası anlamı İlhan'ın en çok üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Başta Kemalizm olmak üzere siyasi değerlendirmelerinde bu dönemi her zaman için bir sağlama aracı olarak kullanarak, dönemin değerlerine uygunluklarını kontrol etmiştir demek yanlış olmayacaktır. Milli Mücadele'nin uluslararası boyutunu incelerken İlhan'ın hemen her defasında yinelediği kavram Müdafaa-i Hukuk olmaktadır. Görünüşte ülkenin içinde meydana gelen bir oluşum olarak belirse de İlhan bu kavramı daha çok emperyalizme

³⁴ Attila İlhan, **Ben Sana Mecburum**, 21. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.66-67

karşı olmak ile ilişkilendirerek anlatmaktadır. Hangi Atatürk adlı kitabında Müdafaa-i Hukuk başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Söz konusu bölümün giriş sayfasında Mustafa Kemal Paşa'nın bir sözünü kullanmıştır.

*"...Biz Batı emperyalistlerine karşı yalnız kurtuluş ve bağımsızlığımızı korumakla yetinmiyoruz. Aynı zamanda, Batı emperyalistlerinin, güçleri ve bilinen araçlarıyla, Türk milletini emperyalizme araç olarak kullanmak istemelerine engel oluyoruz. Bununla bütün insanlığa hizmet ettiğimize inanıyoruz."*³⁵

Görüldüğü gibi büyük ölçüde dışarıdan gelen tehlikelere karşı hakların müdafası olarak görülmektedir. Bunun yanında önemli olan ayrıntı ise Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavırla bütün insanlığa hizmet ettiğini dile getirmesidir. İlk bakışta öylesine söylenmiş bir söz olarak görülebilir fakat bu cümlenin altından önemli bir teori ortaya çıkacaktır. İlk anlamıyla İlhan'a göre Müdafaa-i Hukuk bir ulusal savunma kavramı olarak belirmektedir.

*"Müdafaa-i Hukuk ne demek hiç düşündünüz mü? 'Hakların savunulması'! Peki, hangi hakların? Türkiye'nin, Türkiye olarak var olma hakkının; 'Türkiye'nin tam bağımsızlığının', toprak bütünlüğünün, tabii kaynaklarının, vb... İyi de, kime karşı korunacaktı bunlar? Düvel-i Muazzama'ya karşı. Nedir Düvel-i Muazzama? Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya vs; yani Batı, yani 'Sistem'!"*³⁶

Hakların savunulması kavramı bu sözlerden de belli olacağı üzere tamamen dış politika ile ilgili görülmektedir. Emperyalizme karşı tam bağımsızlığı amaç edinen bir ulusal savunma kavramıdır ve sadece Milli Mücadele'yi kapsamamaktadır. O dönemde oluşmuştur fakat her zaman göz önünde tutulması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında Müdafaa-i Hukuk, Attila İlhan için bir doktrindir. Bu doktrin onun ortaya koyduğu bazı sonuçlardan oluşmaktadır. Bu bölümde işlenecek, sonucu ise dünyanın her bölgesindeki sömürge ya da yarı sömürge durumunda bulunan halklar için bir umut ışığı oluşturmuş olmasıdır. Türk Bağımsızlık Savaşı ardından 20. Yüzyıl boyunca peş peşe bağımsızlık savaşları meydana gelmiş ve sömürgecilik siyasi olarak geri püskürtülmüştür. İlhan, bir diğer önemli tespiti de Kuva-yı Milliye'yi de uluslararası alanda tanımlayarak yapmaktadır. Ona göre Kuva-yı Milliye 20. Yüzyılın ilk 'Halk Kurtuluş Ordusu'dur. Müdafaa-i Hukuk ise buna bağlı

³⁵ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.215

³⁶ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs., İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.37

olarak 'Mazlum Millet'lerin hepsi için ilk kurtuluş öğretisidir. Devrim, bağımsızlık mücadelesi ile eş zamanlı olarak yürüdüğünden bu yönü gözden kaçırılmaktadır.³⁷ İlhan'ın 8 ve 10 Mayıs tarihlerinde Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde yazarak okunmasını ısrarla istediği Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye isimli kitap söz konusu uluslararası etkiye ışık tutmaktadır. Kitap, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Macaristan, Çin gibi ülkelerin bağımsızlık mücadeleleriyle ilgili bilgiler verdikten sonra diğer mücadele veren ülkeleri de sıralamıştır.

"(...) yalnızca Afrika ve Asya'dakileri sayarsak; Fas, Etiyopya, Sudan, Güney Afrika, Dofar, Yemen, Zaire (Kongo), Zimbabwe, Mozambik, Gine-Bissau, Angola, Filipinler, Malezya, Tayland, Birmanya, Laos ve Kamboçya benzer nitelikte ulusal bağımsızlık savaşları yaşamış ülkelerdir. Orta ve Güney Amerika'da ise; Küba, Guetemala, Nikaragua, Bolivya, Peru, Uruguay, Şili, Avrupa'da; İrlanda (1912-1961), Yunanistan (1946-1949), Yugoslavya (1942-1946), Arnavutluk (1941-1945) 20. yüzyıldaki diğer ulusal ve toplumsal kurtuluş hareketleridir."³⁸

Geldiğimiz aşamada söylenenlerin desteklenmesi adına bu ülkelerin bazılarının liderlerinin, önemli devlet adamlarının ve askerlerinin Türk Bağımsızlık Savaşı ve onun etkileri ile ilgili görüşlerini vermek faydalı olacaktır. İlk olarak Hindistan'ın genel valisi aynı zamanda Gandhi'nin kaynatası şöyle diyor:

"Biz, Atatürk büyük devletlere baş eğdirinceye kadar, bir doğu milletinin bir Batı milleti esaretinden tamamıyla kurtulabileceğine inanmazdık. Bizim gayemiz 'özerklik' idi. Ne zaman ki Atatürk zafer kazandı, Lozan'da büyük devletlere boyun eğdirdi, parolamızı 'istiklal'e çevirdik."³⁹

Bir diğer etkiyi de Vietnam'ın efsaneleşmiş lideri Ho Şi Minh'te görebilmekteyiz:

³⁷ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.392

³⁸ Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye**, 9.bs., İstanbul, Kumsaati Yayınları, C:1, 2003, s.359-360

³⁹ Falih Rıfkı Atay, **Babanız Atatürk**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2012, s.129-130

“Türk halkı hayranlık verici bir cesaret ve fedakarlık ruhuyla uğursuz Sevr anlaşmasını yırttı ve bağımsızlığını kazandı. Bitkin, parçalanmış ve çığnenmiş bir ulusu, birleşmiş ve güçlü bir Cumhuriyet haline getirdi. Devrimini yaptı.”⁴⁰

Türkiye’de yürütülen ve başarıya ulaşan bu antiemperyalist bağımsızlık mücadelesi Mısır’da da ciddi etkiler yapmıştır. El Ehram gazetesi Türk Bağımsızlık Savaşı’yla ilgili şu sözlere yer vermiştir:

“Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türkler, yurtlarını tutsaklık zincir ve zulmünden kurtardılar, çelikten pençeleriyle düşmanlarını ezdiler; tüm Doğu halklarını aymazlık uykusundan uyandırdılar.”⁴¹

Aşağıda alıntılanan sözlerin sahibi ise Cezayir’in bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden Şeyh Senusi’dir. Kendisi bu sözleri Mustafa Kemal Paşa’ya 1923 yılında yazdığı bir mektupta sarfetmektedir.

“Afrika Araplar’ı sizden kendilerine yardımda bulunmanızı rica ediyorlar. Onlar mazlum Afrika halklarının esaret zincirinden kurtulması ve Afrikalılar’a özgür bir yaşam sağlamak için, Batılı Emperyalist devletlere karşı yaptıkları mücadeleyi genişletmek istiyorlar.”⁴²

Cezayir’e baktığımızda da benzer bir örnekle karşılaşabilmekteyiz. Cezayir’in direnişinde simge haline gelmiş bir isim olan Messali Hac anılarında şöyle demektedir:

“Mustafa Kemal Paşa’nın ilk askeri başarıları, İslam Dünyası’nda büyük yankı, derin bir ferahlama ve muazzam bir yüreklendirme yarattı. Bu benim ve dostlarım için sevinç ve neşe kaynağıydı. Hemen grubumu assubayların bir odasına topladım. Gazeteleri de almıştım. Bu gazetelerde son haberler ve Mustafa Kemal’in bazı açıklamaları bulunuyordu. Resimli gazetelerde bulunan Türk askerleri ve Mustafa Kemal’in resimlerine hayranlıkla bakıyorduk. Bu fotoğraflardan büyük bir keyifle kesiyor ve bunları üzerimizde tılsım gibi taşıyorduk.”⁴³

⁴⁰ Lenin Stalin ve Mao’nun Türkiye Yazıları, İstanbul, Der: Doğu Perinçek, 3.bs, Kaynak Yayınları, 1992, s.169

⁴¹ Metin Aydoğan, Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye, 9.bs., İstanbul, Kumsaati Yayınları, C:1, 2003, s.287

⁴² A.e., s.292

⁴³ A.e., s.300

Tunus'ta ise Sosyalist Destur Partisi Başkanı Habib Burgiba'nın açıklamaları dikkatimizi çekmektedir. Burgiba, Türk Bağımsızlık Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Sakarya Savaşı ve Sakarya Zaferi yirmi yaşımın en güçlü anısı olmuştur. O zamanlar kendi kendime şöyle diyordum: Acaba ben de ulusumu böylesine seferber edemez miyim, onun ruhuna bu kurtarıcı hamleyi, bu dizgin tanımaz ihtirası aşılayamaz mıyım? (...) Mustafa Kemal'in kişiliği halk kitlelerinin ayaklanması ve halk mücadelelerinin ölçüsü olmuştur. Bu mücadeleler, O'nun ölümünden sonra genişleyip, Doğu ve Batı bloklarının dışındaki, üçüncü dünyada yayılmış ve onları sömürge egemenliğinden kurtarmıştır.”⁴⁴

Burgiba'nın sözleri bizi çok önemli bir noktaya getirmektedir. Attila İlhan'da Milli Mücadele'nin uluslararası boyutunda bu noktaya defalarca dikkati çekmiş bulunmaktadır. Konuşmalardan anlaşılacağı üzere ortada bir Doğu-Batı, ezilen-ezen ya da emperyalist-mazlum çekişmesi bulunmaktadır. Müdafaa-i Hukuk tam da bu noktada ezilen ülkelere yol gösterme işlevini yerine getirmekte ve bağımsızlığa giden kapıyı aralamaktadır. Aktardıklarımızın dışında da yabancı devlet adamlarının Türk Bağımsızlık Savaşı hakkındaki sözlerine ulaşmak mümkündür. Mustafa Kemal Paşa bir konuşmasında Türkiye'nin, Asya halklarını ayaklanmaya sürüklemesinin, Fransız ulusunu devrime yönelten nedenlerden daha az kuvvetli olmadığını belirtmektedir.⁴⁵ Macaristan büyükelçisi De Cindrie, Hindistan parlamento heyeti başkanı Sucheta Kripalani, Bulgar tarihçi Stefan Velikov, Etiyopya büyükelçisi Osman Muhammet, Hindistan başbakanı Nehru, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti kurucusu Georgi Dimitrov ve Mısırlı kadın hakları savunucusu Şitti Şavari gibi isimler de bu konuda görüş belirtmiş ve Türkiye'nin açtığı bağımsızlık rotasını övmüşlerdir.⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa da söz konusu durumu net bir biçimde ortaya koymuştur. Aşağıda alıntılanan konuşma kendisine aittir:

“Şarktan şimdi doğacak olan güneşe bakınız!

Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetlerine kavuşacak olan çok kardeş millet

⁴⁴ A.e., s.305

⁴⁵ Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye**, 9.bs., İstanbul, Kumsaati Yayınları, C:1, 2003, s.169

⁴⁶ A.e., s.171-172

vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih olacaktır. Bu milletler bütün güçlülere ve bütün engellemelere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır.

Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerinde milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hakim olacaktır.”⁴⁷

Şu sözler ise Mustafa Kemal Paşa'nın net olarak bu uluslararası mücadelenin etkilerinin ve amacının farkında olduğunu netleştirmektedir:

“Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını bir defa daha doğrulamak gereğini duyuyorum. Türkiye kararlılıkla önemli bir çaba harcıyor. Çünkü savunduğu, bütün ezilen ulusların, bütün Doğu'nun davasıdır ve bunu sonuçlandırıncaya kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Doğu uluslarıyla birlikte yürüyeceğinden emindir.”⁴⁸

Milli Mücadele döneminde bu anlayış mücadelenin resmi yayın organı olarak da görülebilecek Hakimiyet-i Milliye tarafından da desteklenmiş ve yayılmıştır. Hakimiyet-i Milliye'de 20 Temmuz 1920 tarihinde şu satırları başyazısında paylaşmıştır:

“...en büyük düşman, düşmanların düşmanı, ne falan ne de filan millettir: bilakis bu, adeta bütün dünyaya hakim olan 'kapitalizm afeti' ve onun çocuğu olan 'emperyalizm'dir. Artık bütün dünyanın anlamış olduğu bu hakikat, bizde de tamamen idrak ediliyor...”⁴⁹

Yukarıda aktarılmaya çalışılan bu etki Türk Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren yeni bir düşünce akımına da önyak olacaktır. Üçüncü dünyacılık, Galiyefçilik, Kuzey – Güney ya da Doğu – Batı çelişkileri gibi teorik düşüncelere eylemsel bir örnek olarak tarihe geçecektir. Attila İlhan, Milli Mücadele'yi bir başlangıç noktası olarak almıştır ve bunun üzerine düşüncelerini inşa etmeye devam etmiştir.

⁴⁷ Attila İlhan, Doğan Avcıoğlu, Niyazi Berkes, v.d., **Atatürkçülük Nedir**, İstanbul, İleri Yayınları, 2003, s.12

⁴⁸ Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye**, 9.bs., İstanbul, Kumsaati Yayınları, C:1, 2003, s.169

⁴⁹ Attila İlhan, Cüneyt Akalın, Sina Akşin, v.d., **Bir Millet Uyanıyor**, 2.bs., İstanbul, Bilgi Yayınevi, C:1, 2005, s.29

2.4. Cumhuriyetin Kuruluşu, Mahiyeti ve Hedefleri

2.4.1. Ulusal Demokratik Devrim

Ulusal demokratik devrim süreci iç içe geçen üç eylemden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç, toplumun ümmet aşamasından millet aşamasına geçişini kapsamaktadır. Bu geçiş, içerisinde birden fazla başlık taşımaktadır. Ulusal Demokratik Devrim süreci, padişaha karşı demokratik devrim girişimi gerçekleştiğinde halihazırda başlamış bulunmaktadır. Fakat padişaha karşı girişilen devrim, emperyalizme karşı savaş ile birlikte yürütülmektedir. Dolayısıyla ilk iki mücadele verilirken öncelikli amaç yurdun emperyalizmden kurtarılmasıdır. İstanbul hükümetinin Milli Mücadele boyunca takındığı tutum ise padişaha karşı olan başkaldırıyı topluma kabul ettirmekte zorluk çekilmemesi sonucunu doğurmuştur. Mustafa Kemal Paşa daha bu mücadelenin başındayken aklında bulunan yönetim biçimi cumhuriyettir. Dolayısıyla bu yönetim şeklinde padişaha yer bulunmamaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere İlhan, Amasya Genelgesi'ni bu başkaldırının ilk sayfası olarak almaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın üç büyük eylemi ile birlikte hatırlanması gereken bir nokta daha bulunmaktadır. O da İlhan'ın Ulusal Kurtuluş Savaşı ile Ulusal Demokratik Devrim'in mahiyetleri itibarıyla farklı olduklarını yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere belirtmiş olmasıdır. Zincir halkaları gibi iç içe geçmiş bu süreç yönetimin halka devrine karar verilmesiyle devam edecektir. Son aşamada ise yeni kurulan devletin yapısı, yönetim şekli, ekonomisi, dış politikası ile ilgili alanların düzenlenmesi kalmaktadır.

Yeni kurulacak olan devletin yönetim biçimi bilindiği üzere cumhuriyettir. Attila İlhan bu cumhuriyetin ne anlama geldiğini açıklamaktadır. "Cumhuriyet mi demokrasi mi?" sorusuna cevap verirken de cumhuriyetin niteliklerini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu konuda Regis Debray'ın makalesine başvurmuş ve görüşlerine yer vermiştir.

"(...) 'Cumhuriyet', özgürlük artı akıldır; hukuk devleti artı adalettir; hoşgörü artı iradedir; oysa 'demokrasi', aydınlığı kalmamış bir 'Cumhuriyet'ten arta kalan şeydir!..."⁵⁰

Görüldüğü üzere Regis Debray'dan alıntılanan bu sözlerde cumhuriyetin nihayetinde demokrasiden daha önemli bir kavram olduğu vurgulanıyor. İlhan, bunun

⁵⁰ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.319

açıklamasını da yapmaktadır. Üzerinde durulan nokta hakimiyetin kimde olduğudur. Cumhuriyet yönetiminde hakimiyetin tek bir ailede olamayacağını ve halka aktarıldığının altını çizmektedir. Bu aktarım aynı zamanda kayıtsız ve şartsız bir aktarımdır. Ayrıca İlhan, Avrupa'dan örnekler vererek demokrasilerin neden krallık olduğunu da sormaktadır. Bu ülkelerde hür teşebbüs, mülkiyet hakkı ve seçim yoluyla iktidar değişimi gibi imkanların bulunduğunu fakat halkın kayıtsız şartsız bir hakimiyetinden söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Buradan çıkan sonuç ise cumhuriyet yönetiminde hakimiyetin halkta olmasının temel şart olduğudur. Aynı şartın demokrasiler için geçerli olduğu noktasında ise evet cevabı vermemekte hatta bunun temel şart olmayabileceğini belirtmektedir.⁵¹ Burada hemen akla gelebilecek soru ise isminde cumhuriyet ya da halk cumhuriyeti ibaresi taşıyan fakat egemenliğin halkta değil, bir zümre veya kişide olduğu ülkelerin nasıl açıklanacağıdır. İlhan, burada kıstas olarak ulus yapısını ve laikliği ortaya atmaktadır. Bu noktada tekrar Debray'ın sözlerine başvuran İlhan, cumhuriyet ile demokrasi arasında ortaya çıkan farka ulusallık ve laiklik kavramları açısından ışık tutmaktadır:

“... cumhuriyette herkes ‘yurttaş’ olarak tanımlanır, bütün yurttaşlar ‘ulus’u, ortak bir yasa altında yaşayan ve aynı yasakoyucunun temsil ettiği ortaklar birliğini oluşturur; demokraside ise, herkes içinde bulunduğu topluluğa göre tanımlanır; toplulukların bütünü toplumu oluşturur. Demokraside insanlar aynı haklara sahip oldukları için kardeşirler; cumhuriyette ise, aynı atalara sahip oldukları için. (...) *cumhuriyette, ‘ulus’un üstünde ‘insanlık’ vardır; demokraside ise, ‘toplum’un üstünde ‘Tanrı’: Paris’te başkan, halk tarafından oylanmış anayasa üzerinde yemin eder; Washington’da ise, ‘Yüce Varlık’ın ‘gönderdiği’ ‘Kutsal Kitap’ üzerine! Önceki ‘Yaşasın Cumhuriyet’, ‘Yaşasın Fransa’ diye bağdırdıktan sonra; elinde Montaigne’nin denemeleri, fotoğraf çektirmek üzere, kütüphaneye gidecektir; sonraki ise, ‘Tanrı Amerika’yı Korusun’ diye sözlerini bitirdikten sonra bayrak önünde resim çektirmeye!..*⁵²

Debray’dan yaptığı alıntılar devam etmektedir. Debray, sözlerine devam ederken protokol sıralarında bile bu ayrımın gözlemlenebileceğini belirtmektedir. Cumhuriyetçi protokolde akademisyenlere ayrılan yerin demokrasilerdeki törenlerde papazlara ayrılan ile aynı olduğunu söylemektedir. Ayrıca yazarların ve düşünürlerin

⁵¹ A.e., s.319-320

⁵² A.e., s.326

cumhuriyetlerde maliyecilerin ve polislerin önünde yer aldığını, demokrasilerde ise bunun tam tersi olduğunu belirtmektedir.⁵³ İlhan, bu özellikleri yüzünden cumhuriyetin temel ilke ve kurumlarının demokrasinin saldırısı altında bulunduğunu dile getirmektedir. Çünkü demokrasi bireyci cumhuriyet ise toplumdur. Dolayısıyla cumhuriyet toplumun yararına bazı düzenlemelerle serbest piyasa ekonomisine kısıtlamalar getirebilmekte bu da onu hedef haline getirmektedir.⁵⁴ İlhan'a göre yeni kurulacak devletin biçimi tam da bu açıklamalara uygun olarak cumhuriyet olmuştur. Çünkü egemenliğin doğrudan halka devrini öngören bir süreç görmektedir. Düşüncesini Mustafa Kemal Paşa'nın 1920 tarihli şu sözleriyle pekiştirmektedir:

"...esas itibariyle tetkik olunursa, bizim görüşümüz - ki 'Halkçılıktır' – kuvvetin, kudretin, hakimiyetin, (buraya dikkat!) idarenin, doğrudan doğruya halka verilmesidir."⁵⁵

Buradan hareketle Attila İlhan'ın demokrasiyi benimsemediği sonucuna varmak yanlış olacaktır. Onun bazı çekinceleri bulunmaktadır ve bu yüzden de demokrasinin niteliklerini sıralamaktadır. İlhan'ın savunduğu demokrasi "*halkçı, devletçi, inkılapçı, ulusal - yani anti/empyralist -*" demokrasidir.⁵⁶

Demokrasi ile Cumhuriyet arasındaki tartışma ülkemizde de yankı bulmuş ve üzerine konuşulmuştur. Tartışmalarda cumhuriyetin önemini savunan yazarların bunu yaparken, İlhan ile aynı noktadan hareket ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin Özer Ozankaya cumhuriyetin demokrasi ile aynı olmadığını savunanların siyasi açıdan liberal duruşla örtüştüklerine dikkati çekmektedir. Bunu savunanların üst kimlik, ortak yurt gibi kavramları sahiplenmekten uzak olmalarının yanında Ermeni soykırımı, dinsel terörü ve baskıcılığı, Misak-ı Milli sınırlarına olan saldırıları kınamaktan kaçındıklarını da eklemektedir. Ozankaya, demokrasi savunucusu olarak kendilerini tanıtan ve cumhuriyeti ikinci plana atmak isteyen kişilerin bu sözlerdeki önemli amaçlarından birinin ekonomik hayatta devletin olabildiğince küçültülmesi olduğunu da vurgulamaktadır. Diğer yandan aynı kesimin laiklik karşıtı kesimlerle uzlaşmayı öneren bir tutum takındığını bunun da aynı zamanda yeni sömürgecilik olarak tanımladığı küreselleşmenin sözcülüğünü yapmakla eşdeğer olduğunu altını

⁵³ A.e., s.326-327

⁵⁴ A.e., s.325

⁵⁵ A.e., s.328

⁵⁶ A.e., s.328

çizmektedir.⁵⁷ Suna Kili de bu düşüncelerle paralel düşüncelere sahiptir. Kili, cumhuriyetin kamu yararına olduğunu belirtmekte ve cumhuriyet olmadan hukuk devleti olamayacağını, kamu yararını korumanın mümkün olmadığını ve böyle bir durumda özgürlükten de söz edilemeyeceğini dile getirmektedir. Aynı durum laiklik konusunda da ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Atatürkçü düşünce sisteminin cumhuriyetçi olduğunu söylemektedir. Ardından demokraside laik olmayan düşüncelerinde savunulabileceğini cumhuriyette ise bunun mümkün olamayacağını, onun ancak ve ancak laik bir düzende yaşayabileceğini vurgulamaktadır. Demokrasinin cumhuriyet kadar kamu yararına özen göstermemesi sonucunda ise demokrasinin sosyal adaleti zedeleyici girişimlere açık olma ihtimalinin her zaman bulunduğu altı çizilmektedir. Cumhuriyetin kamu yararını ve eşitlikçiliği öne çıkarmasına bir örnek de verilmektedir. Yazar, cumhuriyetin Roma döneminden beri halkın egemenliği anlamında kullanıldığını söyleyerek konuyu tarihsel bağlamda da örneklendirmektedir.⁵⁸ Son olarak Sina Akşin'e bakarsak Atatürk için konunun ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturabiliriz.

*“Atatürk, Afet İnan’la yazdığı ve okullarda yurttaşlık bilgisi ders kitabı olarak okutulmuş olan Medeni Bilgiler’de (1929), demokrasiyi en güzeli gitgide yayılan bir siyasi düzen olarak tanımlamıştı. Başka bir deyişle, meşrutiyet de demokrasidir ama Cumhuriyet denli makbul değildir. Demek ki, altı oktan birinin demokrasi olmamasının demokratik olmayan hiçbir yönü yoktur, çünkü Atatürk için Cumhuriyet demokrasinin ta kendisidir.”*⁵⁹

İlhan, devrim sürecinin başarıya ulaşması için toplumsal yapının da onunla paralel olarak ilerlemesini düşünmektedir. Bu yüzden, bir taraftan halkçılık ve cumhuriyetçilik fikirleri ilerlerken bunlara destek olacak hatta temelini oluşturacak yapının oluşması gerekmektedir. Olması gereken, üçüncü büyük eylemin başarıya ulaştırılmasıdır. Yani uluslaşmak. Bunun olabilmesi için laikliğin var olmasının kaçınılmaz bir gereklilik olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Bu duruma örnek olarak İran’ı vermektedir. İran’da Musaddık’ın ulusal bağımsızlık savaşı verdiğini söyledikten sonra zamanla yaşanan değişime dikkat çekmektedir. Şuan için durumun İslam Devrimi’nin şeriat savaşı vermesi olduğunu belirtmektedir. Ulusal çıkarlar peşinde

⁵⁷ Özer Ozankaya, Suna Kili, Sina Akşin, **Cumhuriyet ya da Demokrasi**, T.C. Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı, 2002, s.5-6

⁵⁸ A.e., s.25-36

⁵⁹ A.e., s.47

koşan emperyalizme karşı, ümmet düzeyinde cevap aramanın yanlışlığı tespitinin yapıldığını görmekteyiz. Sadece antiemperyalist dış politikanın tek başına işe yaramayacağına dikkat çekilmekte ve bunun zamanla anti Hıristiyanlık politikasına dönüşeceğine inanılmaktadır.⁶⁰ İlhan, laikliği özellikle kültür konusunda ele almaktadır. Bilinmesi gereken, yeni devletin ümmete değil ulusa dayalı olacağı bu yüzden de yapının dinsel değil akılcı olması gerektiğidir. Cumhuriyetin de gereği bu olarak görülmektedir. Burada üzerinde durulacak olan konu ise ulus devletin temelinde nasıl bir milliyetçilik olduğudur. Laiklik ve milliyetçilik tarihsel gelişim sürecinde iç içe geçmiş ve birbirleriyle yakın münasebetleri olan kavramlardır.

Attila İlhan, Türkiye Cumhuriyeti'nin milliyetçilik anlayışı olarak Atatürk milliyetçiliğini göstermektedir. Bu milliyetçilik iç ve dış gereklilikleri olan bir dünya görüşüdür. Ulus devletin yurttaş algısını belirlemek açısından aşağıda milliyetçiliğin ülke içerisindeki görüntüsüne bakılacaktır. İlhan'a göre Atatürk milliyetçiliği ayrıştırıcı değildir. Böyle bir amacı da bulunmamaktadır. Hatta Türk milliyetçiliğini oldukça kapsayıcı almakta ve endüstrileşmiş refah seviyesi artmış bir Türkiye betimledikten sonra bunu şöyle açıklamaktadır:

*"Ben diyorum ki, sağcıysanız liberal yoldan, solcuysanız sosyalist yoldan, bu ülkeyi gerçekleştirmek zorundasınız; amacınız ister istemez budur, amacınız bu olunca da siz bir Türk milliyetçisisiniz."*⁶¹

Görüldüğü gibi İlhan sağ ve sol arasındaki farkı bir yöntem farkı olarak şekillendiriyor. Her iki tarafın da ülkesini geliştirmek istemesi kabulünden yola çıkılmaktadır. Milliyetçiliği, hiçbir şekilde bir ırk sorunu olarak görmemektedir. Esas olan kişinin kendisini yaşadığı ulusa ait hissetmesi, o ulusu sevmesidir. Eğer kişinin böyle bir düşüncesi varsa gerisi anlamsız kılınmaktadır. Bu anlayış, kökünü Milli Mücadele'den almaktadır. Dönemin şartları içerisinde Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na destek veren çeşitli etnik gruplardan kişiler örnek gösteriliyor:

"Milliyetçilik bir ırk sorunu değildir, yurt sorunudur. İstiklal Savaşı'nda Intelligence Service'ten Mim Mim Grubu'na gizlice haber aktaranlardan birisi Ermeni Pandikyan Efendi değil miydi? (Toprağı bol olsun) Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye'yi örgütlerken, ilk başvurduğu kişiler, hepimizin de bildiği gibi Doğu

⁶⁰ Attila İlhan, **Sağım Solum Sobe**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.370

⁶¹ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.86

Anadolu'daki Kürt beyleri olmuştur.(...) Türk olmak, ırksal bir ayrıcalık değildir. Türk olmayı böyle almak düpedüz faşistliktir. Ama bunun tersi de doğru: Kürt olmak, Ermeni olmak, Rum olmak da ırksal bir ayrıcalık değildir. Bunu böyle almak ve koymak, düpedüz faşistliktir. Anlaştık mı?"⁶²

Milliyetçiliğin ülke içindeki boyutu böyle görülmektedir. Hedef olarak belirlenen yapı, ümmetten ulus yapısına geçişini tamamlamış, Atatürk milliyetçisi, laik, halkçı, antiemperyalist bir cumhuriyet olarak görülmektedir. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın hedef olarak demokrasiyi gösterdiğini de eklemektedir. Yalnız bu demokrasi cumhuriyetin ilkelerine zarar vermemelidir. Yukarıda bahsedildiği üzere egemenlik kilit noktayı oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'da milletin hakimiyetini isyan ederek aldığını ve bunu hiçbir surette devretmeyeceğini tekrarlamıştır. Ayrıca cumhuriyetin fikir serbestliğine taraftar olduğunu da eklemiştir. Diğer yandan İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın her fırsat bulduğunda çok partili siyasal hayat deneyine giriştiğini de önemli bir ayrıntı olarak paylaşmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın Fransız İhtilali ile ilgili sözü de hedefin Batılı anlamda bir demokrasi olduğunu göstermektedir:

"Fransa İhtilali bütün cihana hürriyet fikrini yaymıştır. Ve bu fikrin halen kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyet ilerlemiştir. Türk demokrasisi Fransa ihtilalinin açtığı yolu izlemiş, lakin kendisine has özellikleri ile gelişmiştir!"⁶³

Söz konusu edilen kendine has olma durumu birkaç farklı alanda kendisini göstermekle beraber burada dile getirilmesi gerekeni toplumsal sınıflarla ilgilidir. İlhan'a göre burjuvazi olmadan demokrasinin yaşama geçirilmesine imkan yoktur. Burjuva aynı zamanda ulusal olmak zorundadır. Fakat Osmanlı burjuvazisi bu ulusallıktan yoksundur. Hatta işbirlikçi konumundadır. Yabancı güçlerin ülkeyi sömürmesine aracılık etmektedir. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın bu durumun farkında olduğunu ve bu yüzden de devrimi üç Misak-ı Milli'ye bağladığını belirtmektedir. Nihayetinde gerçekleştirilmek istenen, mazlum bir milletin kalkınması ve önce cumhuriyetin sonra da demokrasinin gerçekleştirilmesi olarak dile getirilirken ulusal burjuvazinin bu arada gelişeceği düşünülmektedir.⁶⁴ Dolayısıyla İlhan'ın da belirttiği gibi buradaki asıl devrim şapka giymek ya da Latin harfleriyle yazmak olarak

⁶² A.e., s.97

⁶³ A.e., s.81

⁶⁴ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.31

gösterilmemelidir. Bakılması gereken egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa verilmiş oluşudur. Girilen bu yolla da yönetim teokratik olmaktan çıkacak ve zamanla liberal, laik ve demokratik olacaktır. Kaldı ki Türkiye 1919 yılından bu yana bir demokrasiye geçiş dönemi içindedir.⁶⁵

2.4.2.Üç Misak-ı Milli

Misak-ı Milli denilince ilk olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında 12 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen, sınırlarımızı belirleyen ve toprak bütünlüğü vurgusu yapan belge anlaşılmaktadır. Fakat Attila İlhan bu kavrama daha farklı işlevler de yükleyerek işlemektedir. Üç Misak-ı Milli olduğunu söylemekte ve bunların birlikte uygulanarak yeni devletin siyasal, sosyal ve ekonomik alandaki politikasının temelini oluşturduğunu dile getirmektedir. İlk Misak-ı Milli'nin toprak bütünlüğü ve sınırlar ile ilgili olduğunu belirtmiştik. Diğer ikisi, açıklamalarını aşağıdaki başlıklarda vermek şartıyla sıralarsak; Maarif Misak-ı Millisi ve Sa'y Misak-ı Millisi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶

2.4.2.1. Sa'y (Emek) Misak-ı Millisi

Osmanlı İmparatorluğu'nun liberal anlamda sınıfların oluşmamış bir toplum yapısına sahip olduğu olduğunu yukarıda belirtilmişti. Bu durum elbette Batılı bir demokrasi hedefleyen Türkiye Cumhuriyet'i için sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bunun farkında olduğu için imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum yapısını savunmuştur. İlhan, bu imtiyazsız toplumun Marksist anlamda değil ansiklopedik anlamda anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Zira Mustafa Kemal Paşa'nın söz ettiği bu toplumda imtiyazsızlık teokratik bir toplumda eşit olmayan bireylerin yeni kurulacak düzende vatandaş sıfatıyla eşit olacakları anlamına gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa bir konuşmasında, siyasal partilerin gerçekte sınıfsal çıkarları savunmak için kurulduklarını açıkça belirtmektedir. Fakat mevcut durumda Türkiye için bunun gerçekleşmesinin imkansız olduğunu çünkü toplumsal sınıfların oluşmamış olduğunu da eklemektedir. Dolayısıyla toplumun tamamını kapsayan halk kavramı çok daha fazla öneme sahip olmaktadır. Halk, meydanlarda savaş yoluyla elde ettiği başarıyı yine ele ele vererek Sa'y Misak-ı Millisi ile ekonomik olarak da sağlayacaktır. Bu yönelimin bir diğer boyutu ise daha sonraki bölümlerde ele alınacak olan uluslararası çelişkinin az gelişmiş ülkeler tarafından yorumlanış

⁶⁵ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.111

⁶⁶ Attila İlhan, **Bir Sap Kırmızı Karanfil**, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.65

şeklidir. Azgelişmiş ülkelerde sınıfsal çatışmaların geri plana atılıp asıl amaç olarak görülen kalkınma hamlesini gerçekleştirmek önem kazanmaktadır. Çünkü azgelişmiş ülkeler açısından asıl çelişkinin ezen ezilen ülkeler arasında olduğu ve bunun sonucunda azgelişmiş ülkenin topyekün ezilen yani proleter halk konumunda olduğu düşünülmektedir.⁶⁷ Kısacası bu ülkelerin zengini de aslında fakir olarak görülmektedir.

İlhan, ekonomi alanındaki Misak-ı Milli'yi adlandırırken Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerine yer veriyor.

"...Geçmişte, özellikle Tanzimat döneminden sonra, ecnebi sermayesi memlekette ayrıcalıklı bir yere sahip oldu. Ve bilimsel anlamda denebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık, her uygar ülke gibi, yeni Türkiye'de buna muvafakat edemez. Burası tutsaklar ülkesi yapılamaz."⁶⁸

Yine bir başka konuşmasında Mustafa Kemal Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısı ile ilgili şunları söylemektedir:

"(...) son tevakuf ettiği noktada, Osmanlı Devleti, hakikatte ve fiilen, mahrum-ı istiklal bir hale getirilmişti. Filhakika bir devlet ki kendi tebaasına va'z ettiği bir vergiyi ecnebilere va'z edemez. Gümrük muamelelerini, rüsumunu, memleketin ve milletin ihtiyacına göre tanzim etmekten memnudur. (...) Arzettiğim gibi devlet hakikatte istiklalini çoktan kaybetmişti ve Osmanlı ülkesi, ecnebilerin serbest bir müstameresinden (koloni) başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk Milleti de tamamen esir vaziyete getirilmişti."⁶⁹

İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleriyle mevcut durumu ortaya koyduktan sonra bu durumdan çıkış yolunu belirlemeye gelmektedir. İşte burada ortaya çıkan sonuç da yine Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından aktarılmaktadır:

⁶⁷ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.25-26

⁶⁸ A.e., s.26

⁶⁹ Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.231

“...Programdan söz edildiği zaman, adeta denilebilir ki, bütün halk için bir sa'y misak-ı millisidir. Ve böyle bir Say Misak-ı Millisi etrafında toplanmaktan hasıl olacak siyasal şekli ise, alelade bir parti niteliğinde düşünülmemek lazım gelir.”⁷⁰

Ayrıca İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın bir konuşmasını daha çokça kullanmaktadır. Bu sözleriyle Mustafa Kemal Paşa halkçılığın ekonomik boyutunu tanımlamış ve Sa'y Misak-ı Millisi'nin temelini oluşturmuştur:

“(...) biz hayatını ve istiklalini kurtarmak için çalışan erbab-ı sayız, zavallı bir halkız. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız. Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arkaüstü yatmak ve hayatını saydan muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimaiyemiz içinde yeri yoktur, hakkı yoktur. (...) O halde ifade ediniz efendiler; Halkçılık nizam-ı içtimaisini, sayın hukukuna istinat ettirmek isteyen, bir meslek-i içtimaidir.”⁷¹

Bu sözlerden yine toplumsal yapının durumu ortaya çıkarılabilinecektir. Mustafa Kemal Paşa, halkın tamamını kapsayacak bir siyasetten söz etmektedir. Bir daha eski günlere dönmek adına bu siyasetin ulusal olması ve halkın tüm kesimlerini kapsamaması kilit noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli burjuvazinin yokluğu bilinmesine rağmen devletinde yatırım yapmaya kaynak bulamaması ve Lozan Anlaşması'nın birtakım ekonomik hükümlerinin etkisiyle İzmir İktisat Kongresi sonrasında özel kesimden hamle yapması beklenmiyor değildir. Fakat 1930'larda da bu gerçekleşmeyince çözüm olarak Kamu İktisadi Teşekkülleri kurulmaya başlanacaktır. Ülkede kişi başına gelirin o dönem ortalaması olarak 30 dolar civarında olduğunu da belirten İlhan, karma ekonomi modelin tepeden inme bir emir olmadığını da belirtmektedir. Bunun, dönemin sosyal ve ekonomik şartlarının getirdiği bir sentez olarak algılanması gerektiği düşünülmektedir.⁷² Karma ekonomi modelinde ise dikkati çektiği nokta bunun liberalizmle ilişkili olmadığıdır. Kanıtını da Mustafa Kemal Atatürk'ün ağzından sunmaktadır:

⁷⁰ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.26

⁷¹ Attila İlhan, **Kurtlar Sofrası**, 12.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.299

⁷² Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.31 - 32

“...Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri, bir an evvel yapmak istedi; ve görüldüğü gibi, kısa zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol, görüldüğü gibi, liberalizmden başka bir sistemdir.”⁷³

İlhan'ın verdiği bir başka kanıt ise hayli ilgi çekici görünmektedir. Aktarılan sözler bir yurt gezisi sırasında Mustafa Kemal Paşa tarafından sarf edilmiştir. Bu yurt gezisi, Serbest Fırka'nın kapatılmasının hemen ardından 11 Kasım 1930 tarihinde başlamıştır. Yurt gezisine çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın yanındakilerden biri de Limancı Hamdi Bey olarak da bilinen Ahmet Hamdi Başar'dır. Kendisi bu geziyi daha sonra kitaplaştıracaktır. Atatürk'le Üç Ay adlı eserinde aktardığı sözler daha sonra Attila İlhan tarafından alıntılanacak ve ekonomi politikasının yanı sıra onunla doğrudan bağlantılı gördüğü ülke bağımsızlığı konusunda da kanıt olarak sunulacaktır. Aktarılan anıya göre bir konuşmasında Ahmet Hamdi Başar liberal ekonomi politikasının zararlarını ve ülkeyi sömürülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağını anlatırken Mustafa Kemal Paşa sözü alır ve şunları söyler:

“(...) Liberalizm müstemlekelerde tatbik edilmiş bir ‘Sistem’dir; halbuki biz müstemleke değiliz ve olmayacağız; Liberalizmi düşünmek, inkılabı inkar demektir!”⁷⁴

Bir yandan Kamu İktisadi Teşebbüsleri yoluyla sanayileşme hamlesine girişilirken diğer yandan sanayileşmiş bir toplumda çok iyi seviyede olması beklenen ulaşım sorununa çözüm bulunmaya çalışılmıştır. O dönem için bunun temel taşı demiryolu politikasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun demiryolu politikası ile Türkiye Cumhuriyeti'nin demiryolu politikası arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolları bir sanayileşme ve uluslaşma politikası sonucunda ortaya çıkmamıştır. İnşa edilen güzergahlar yabancı devletlerin ve onların yatırımcılarının çıkarlarına uygun olarak planlanmıştır. Birçoğu Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde edilmek istenen ucuz hammaddelerin taşınması amacıyla inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu politika ulusal gereksinimleri karşılamaya yönelik olamamaktadır. Kemalist Türkiye Cumhuriyeti'nde ise esas amaç ulusal bir demiryolu politikası olarak belirtilmektedir.⁷⁵ İlhan'a göre Türkiye Cumhuriyeti demiryollarının

⁷³ Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.242

⁷⁴ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.71

⁷⁵ Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.235

bağımsızlığını sağlamak için iki yol izlemiştir. Bunların ilki o güne kadar gidilememiş yerleri ve vatanın her köşesini birbirine bağlamaktır. İkincisi ise yabancılara verilmiş imtiyazların geri alınması olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶ Böylece ilk yıllarda önemli bir demiryolu hamlesi hayata geçirilecek ve demiryolu politikası Kemalizm'in temel taşlarından biri olarak yerleşecektir.

Ekonomi bahsinde Attila İlhan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son durumunu sürekli hatırlatmakta ve özellikle 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Anlaşması'na dikkati çekmektedir.⁷⁷ Böyle bir geçmişten gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin attığı her adımda bağımsızlığı ve ulusallığı temel almasının Osmanlı İmparatorluğu'nu iyi analiz etmekle bağlantılı olduğu söylenebilir. Ülkenin mevcut durumu iyi analiz edilmekle beraber ortaya konulan bağımsızlık hedefini her alanda gerçekleştirmek amacıyla milli olmayan kurumlar millileştirilmiş ve devlet eliyle sanayileşmeye girilerek sanayileşme hamlesi başlatılmıştır.

2.4.2.2. Maarif Misak-ı Millisi

Yukarıda anlatılmaya çalışılan siyasal ve toplumsal düzenin gereklerinden biri de ulusal eğitim sistemi olarak görülmektedir. Ülkenin her köşesinde bulunan yurttaşların eşit şart ve fırsatlara sahip olmasının önemi ve gerekliliği ortaya koyulmaktadır. Yalnız Maarif Misak-ı Millisi sadece eşit şart ve fırsatları yeterli görmemektedir. Bunların yanında ülkenin eğitim sistemini ikilikten de kurtarmayı hedeflemektedir. Uluslaşmamış toplumsal düzenin getirdiği birbirinden farklı eğitim kurumlarından yetişen öğrencilerin gelecekte farklı gelenekler olarak ortaya çıkıp birbirleriyle çatışmalarının önüne geçilmek istenmektedir. Bunun yerine, oluşturulmak istenen demokratik, halkçı ve cumhuriyetçi yeni yapıya sahip çıkacak ve sanayileşme ile birlikte ulus devleti sağlamlaştıracak bir nesil istenmektedir. Anlaşılacağı üzere Maarif Misak-ı Millisi'nden kasıt Tevhid-i Tedrisat (Öğrenim Birliği) Kanunu'dur. Sa'y Misakı Millisi'nin ortaya konulduğu İzmir İktisat Kongresi'nden dört gün sonra Maarif Vekili İsmail Safa Bey bir genelge yayınlarak Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikasının temellerini açıklamıştır. Genelge de şu ifadeler yer almaktadır:

“1/ Ulusal duygular güçlendirilmeli, değişik görüşlere ancak ulusal varlığa zarar vermemeleri koşuluyla saygılı davranılmalı. 2/ Yeni kuşaklar, çalışma ve üretici olma

⁷⁶ A.e., s.146

⁷⁷ A.e., s.251

düşünceleriyle yetiştirilmeli. Ülkenin kalkınması ancak böyle sağlanabilir. 3/ uygar dünyada, uygar ve insancıl (hümanist) ülküler taşımak gereklidir...⁷⁸

Hemen ertesi gün Halk Fırkası'nın 57 milletvekili Tevhid-i Tedrisat Kanunu tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunacaklardır. Vasıf Çınar, Celal Nuri, Cevat Abbas, Kılıç Ali, Ruşen Eşref, Yahya Galip, Refik Koraltan, Yunus Nadi, Şükrü Kaya, Aġaođlu Ahmet, Recep Peker ve Hacim Muhittin Beyler tasarıda imzaları bulunan vekillerden bazılarıdır. Kanun gerekçesinde ise önemli ayrıntılara dikkat çekilmektedir. 1838 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayan Tanzimat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun öğretimi birleştirmeye çalışmakta fakat bunu başaramamış olduğu belirtilmektedir. Hatta aksine, ikilik meydana getirildiği de eklenmektedir. Sonuçta da devlet birbirinden farklı yapıda iki ayrı fert yetiştirmiş denilmektedir. 3 Mart 1924 tarihinde ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilecek ve Cumhuriyetin hedefleri doğrultusunda öğretim birliği sağlanacaktır. Öğretim birliği denilince akla dini eğitimin yasaklanması da gelmektedir. Bundan dolayıdır ki İlhan, bu konuya da söz konusu kanundan örnek vererek açıklık getirmektedir. Kanundaki amaç dini eğitimin yasaklanması olarak görülmemektedir. Tam tersine dini eğitim yasa ile güvenceye alınarak bir yükseköğretim kurumunda gerçekleştirilecektir. Din uzmanlarının yetiştirilmesi amacıyla Darülfunun'da bir ilahiyat fakültesi kurulması karara bağlanmaktadır. Burada Attila İlhan, sözü imam hatip liselerine getirerek, bu liselerin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na aykırı olduğunu belirtmektedir.⁷⁹ Ayrıca, dini eğitimin İlahiyat fakülteleriyle sınırlanmasının gereklilik olduğunu belirtmekle birlikte, asıl çözümün imam hatip liselerinin ihtiyacına cevap verecek çapta din meslek okullarına dönmekle gerçekleşeceğini eklemektedir. Çünkü imam hatip liselerinde tekke, zaviye, medrese düzeyinde şeriat telkini yapıldığını dile getiren İlhan, bu eğitimin ardından laik fakültelere geçişin ciddi sıkıntı doğuracağını vurgulamaktadır. Kanuna aykırı bir diğer okul türü ise yabancı dille eğitim öğretim yapan kurumlar olarak ifade edilmektedir. Dikkat çektiği nokta, yabancı dil öğrenimi yapan kurumların değil eğitiminin tamamını başka bir dilde gerçekleştirenlerin bu başlıkta ele alınabilecekleridir. Yabancı dille yapılan eğitim sadece sömürgelerde gerçekleşebilecek bir durum olarak ele alınmaktadır.⁸⁰ Öğretim birliği ile ilgili olarak

⁷⁸ Attila İlhan, **Bir Sap Kırmızı Karanfil**, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.68

⁷⁹ A.e., s.69

⁸⁰ Attila İlhan, **Ufkun Arkasını Görebilmek**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.263

İlhan'ın üzerinde oldukça fazla durduğu bir diğer konu ise misyoner okulları olmaktadır. Söz konusu birliğin Tanzimat ve Meşrutiyet'in kozmopolit eğitim sistemine karşı da getirildiğinin altı çizilmektedir. Bir yandan medrese, tekke, zaviye üçgeninden oluşan yapıya karşı geliştirilirken diğer yandan da yabancıların açtığı okullara karşı konulmaktadır.⁸¹ İlhan'ın, Tevfik Çavdar'ın Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu adlı eserinden aktardığı bilgilere göre Osmanlı İmparatorluğu'nda çok sayıda yabancı okul binlerce öğrenciye eğitim vermektedir. İngilizler 30 okul, 131 İngiliz öğretmen ile tahminen 2.996 öğrenciye; Fransızlar 60 okulda 9000 öğrenciye; Almanlar 10 – 15 arasındaki okul sayılarıyla 1500 öğrenciye ve son olarak Amerikalılar çoğu Doğu Anadolu'da olmak üzere 435 okulda yaklaşık 20.000 öğrenciye eğitim vermekteydiler. Bu okulların asıl amacının Hıristiyanlığı yaymak olduğunu belirten İlhan, görevlerinin bununla da sınırlanamayacağını belirtmektedir.⁸² Tam da burada okulların sömürgecilikle ilişkilerinin kurulduğuna tanık olmaktadır. İlhan tarafından bu düşünceyi desteklemek amacıyla aktarılan sözler, American Board of Mission adına 1895 tarihinde bir açıklama yapmış olan H. O. Dwight'a aittir.

“...biz bu bölge halkını yalnız bizim sattıklarımızı almaları için değil, gelecekte kurulacak tesisleri geliştirip yaşatabilecek düzeye gelmeleri için de eğitiyoruz. Bu yoldan Amerikan yatırımlarına yeni alanlar açmak umudundayız. Örgütün devamlı olarak yaşayabilmesi için yapılan harcamalar yıllık altı milyon dolar civarındadır. Amerikalılar Asya Türkiye'sinde daha şimdiden karlılığa geçen bir iş kurmuşlardır. Bu durum bütün bölge halkının bir gün bizim müşterimiz olacağına dair umudumu gerçekleştirmektedir.”⁸³

İlhan, net bir şekilde bu okulların kültür emperyalizminin bir parçası olduğunu ve bu okullar sayesinde uluslararası emperyalist sisteme düşünsel açıdan bağlanmış bir aydın türü ortaya çıkmakta olduğunu söylemektedir. Bilindiği üzere bu okulların çoğu Lozan Anlaşmasıyla kapatılmış kalanları da denetim altına alınmıştır. Kanunun da kabulü ile yeni neslin inkılapçı, laik, demokrat niteliklere sahip ulusal ve çağdaş bir aydın nesli olması yolunda kanuni zemin hazırlanmış olmaktadır.⁸⁴

⁸¹ Attila İlhan, **Dönek Bereketi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s.85

⁸² Attila İlhan, **Bir Sap Kırmızı Karanfil**, 2. bs., İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.71

⁸³ A.e., s.72

⁸⁴ A.e., s.70

2.4.2.3.Hudut Misak-ı Millisi

Attila İlhan, Milli Mücadele döneminde izlenen dış politikanın yeni devletle birlikte terk edilmediğini söylemektedir. Türkiye'nin, Kuva-yı Milliye döneminden itibaren uluslararası politikasının bir Müdafaa-i Hukuk yani hakların savunulması politikası olduğuna dikkat çekmektedir. Süreklilik halinde devam eden hak savunması ve sonucunda meydana çıkan kazanımların olduğunu, bunlardan başta gelenlerin Lozan Anlaşması ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi olduğunu dile getirmektedir.⁸⁵ Bu kazanımlara Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılımını da eklemek sanıyoruz yanlış olmayacaktır. Bu hak savunmasının temelinde ise bağımsızlık bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsızlık kavramına büyük önem verdiğini görmekteyiz. İlhan da bunun farkındadır ve tam bağımsızlığı olmazsa olmaz bir ilke olarak görmektedir. Herkes tarafından bilinen "Ya istiklal ya ölüm!" sözünün dışında açıklamalarını da yaparak derinlemesine konuyu incelemeye çalışmaktadır. Hangi Atatürk adlı önemli eserinde İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın iki önemli konuşmasına da yer vermektedir:

*"Ben, yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple milli istiklal bence hayat meselesidir. (...) Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklalden mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye liyakat kazanamaz"*⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın bir diğer konuşması ise tam bağımsızlığın çerçevesini çizmekte ve neleri kapsadığını anlatmaktadır:

*"Tam istiklal denildiği zaman, tabii, siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel vs. her hususta tam istiklal, tam serbestlik denilmektedir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin hakiki manasıyla bütün istiklalinden mahrumiyeti demektir."*⁸⁷

Görüleceği üzere İlhan, bu sözleri örnek göstererek tam bağımsızlığın bir temel ilke olduğunu ve o olmazsa başka alanlarda serbestlik sağlanamayacağını anlatmak istemektedir. Cumhuriyeti kuran kadronun bu ilkeyi temel olarak almasının sebebini anlamak çokta zor olmasa gerekir. Gerileme ve dağılma dönemlerini yakın

⁸⁵ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.235

⁸⁶ A.e., s.74

⁸⁷ A.e., s.74

tarih olarak yaşamış ve o şartlarda doğmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu, bağımsızlığın kaybı ve yabancı devletlerin etkisiyle karar alır konuma düşmenin beraberinde neleri getireceğini gözleriyle görmüşlerdir. Dahası o konumdan kurtulmak için savaş cephelerinde uğraş vermiş olmaları da düşünülmelidir. Mustafa Kemal Paşa 6 Mart 1922 tarihli bir konuşmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine vurgu yapmakta ve şöyle devam etmektedir:

“...hangi istiklal vardır ki, yabancıların nasihatlarıyla, yabancıların planlarıyla yükselebilirsin? Tarih böyle bir olay kaydetmemiştir; tarihte böyle bir olay yaratma kalkışanlar, zehirli sonuçlarla karşılaşmışlardır. İşte, Türkiye de bu yanlış zihniyetle sakat olan bazı yöneticiler yüzünden; her saat, her gün, her yüzyıl biraz daha çok gerilemiş, daha çok düşmüştür...”⁸⁸

Bu durum yabancılara karşı bir önyargı olarak algılanmamalıdır. Ortada yaşanmış acı tecrübeler bulunmaktadır ve yeni devletin kadroları adımlarını bu doğrultuda ihtiyatlı atmaktadırlar. 1923 yılında Fransız gazeteci Maurice Pernot, Mustafa Kemal Paşa'ya Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği politikada yabancı düşmanlığı olup olmadığını sormuştur:

“...eğer ‘ecnebi düşmanlığından’, o kadar pahalı elde edilen bağımsızlığa gölge düşürebilecek her şeyden nefret etmek anlamı çıkarılırsa, evet, bizim ‘ecnebi düşmanı’ olduğumuz söylenebilir. Size açık söyledim, sonuna kadar açık sözlü olacağım. Henüz güvenimiz yerinde değildir, evvelce ‘ecnebi’ teşebbüslerinin, ecnebi amaçlarının üçümüzde uyandırdığı kaygılar, bütünüyle ortadan kalkmış değildir. Eğer bazen ihtiyatlı hareket ediyorsak, aşırı derecede kuşkulu davranıyorsak, bize çok pahalıya mal olan özgürlüğümüzü kaybetmek korkumuzdandır...”⁸⁹

İşte Mustafa Kemal Paşa bağımsızlık konusunda bu kadar hassas davranmaktadır. Dış politikada böyle bir dikkati sürdürmek oldukça dik ve kararlı bir duruş da gerektirmektedir. Üçüncü ve son Misak-ı Milli olarak sunduğumuz Hudut Misak-ı Millisi de tam da bu konuyla yani dış politikayla ilgilidir. Çünkü bu belge sadece toprakların sınırlarını çizmekle kalmamıştır. Dış politikadaki duruşu da belirlemiştir. İlhan, bu politikayı ağırlıklı olarak Batı (ABD ve Avrupa), Arap ülkeleri ve SSCB

⁸⁸ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.115

⁸⁹ A.e., s.114

ekseninde değerlendirmektedir. Şimdi sırasıyla bu ülke ve bölgelere nasıl bakıldığına değinilecektir.

Milli Mücadele hiç kuşkusuz emperyalist ülkelere karşı verilmiştir. İlhan, böyle düşündüğü içindir ki Cumhuriyet'in dış politikasını bunun devamı olarak değerlendirirken Batı ile ilişkilere antiemperyalizm ve tam bağımsızlığın sağlanması çerçevesinden bakmaktadır. Müdafaa-i Hukuk, Kuva-yı Milliye ve Misak-ı Milliler aslında Batılı devletlerin kültürel ve siyasi etkilerini kırmak amacıyla ortaya atılmış mücadele araçları olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılı devletlere karşı izlemek istediği politika, bu kavramların hepsinin içerisinde kendine yer bulmuş hatta bunların varlığına sebebiyet vermiştir. İlhan'ın sıkça tekrarladığı gibi Mustafa Kemal Paşa yaşamı boyunca Batılı hiçbir devletle bir ittifak arayışına girmemiş ve anlaşmamıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa için Batı (Avrupa ve ABD) rakiplerdir.⁹⁰ Ayrıca kendisinin Batı algısı ile Mustafa Kemal Paşa'nın Batı algısını, çoğu söyleminde olduğu gibi, deyim yerindeyse özdeştirmiş ve birbirini besleyen düşünceler olarak aktarmıştır. Bundan dolayı Batı algısı ve Batıcılık ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Attila İlhan'ın üzerinde durduğu bir diğer konu Arap politikasıdır. Tahmin edileceği üzere özellikle Atatürkçü dış politika tartışmalarında Arap ülkelerine mesafeli durulması gündeme getirilen konular arasındadır. Fakat İlhan bu konuda çok farklı düşünmektedir. Mesafeli durmak bir yana, var olması gereken bir Türk – Arap dayanışmasından bahsetmektedir. Misak-ı Milli'nin, Türkiye'nin güney sınırlarının ötesiyle ilgilenmemesi gibi bir şart getirmediğini belirtmektedir. Bu konuyla ilgili verdiği en önemli örnek ise Hatay meselesidir. Hatay meselesi varken de Misak-ı Milli'nin olduğu önemli bir ayrıntı olarak sunulmaktadır. Kaldı ki Lozan Anlaşması imzalanırken de söz konusu belge mevcuttur. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini herhangi bir metinle sınırlamadığını belirtmektedir. Ayrıca eski vilayetlerle sürekli alakadar olduğunu da eklemektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Ekim 1921 tarihinde Meclis'in gizli oturumunda yaptığı konuşmadan aldığı şu sözlerle düşüncesini desteklemektedir:

⁹⁰ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.67

“...Misak-ı Milli’imizde muayyen ve müsbet hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tesbit edeceğimiz hatt-ı hudud olacaktır.”⁹¹

İlhan, Mustafa Kemal Paşa’nın aklındaki emperyalizme karşı Arap toplamlarıyla bir dayanışma içerisine girmek olduğunu söylemektedir. Burada söz konusu olan eski sınırlara dönmek değildir. Asıl amaç yabancı güçlerin bölgeden el çektilmesi olarak görülmektedir. Dolayısıyla bölgedeki tüm Arap halklarının bağımsız olması arzu edilmektedir. Önemli bir örnek olarak karşımıza çıkan 16 Haziran 1919 tarihinde Halep’te Türk-Arap hükümetleri adına Mustafa Kemal Paşa ile Emir Faysal’ın imzalarını taşıyan bir anlaşmadır. Anlaşma içeriğinde Türk ulusu ile Arap ulusu arasındaki ayrılığın üzüntüyle karşılandığı ve bu ayrılığın ortadan kaldırılması gerektiği belirtilmektedir. Bir diğer maddede Arap bağımsızlığının ve Türklerin özgürlüğünün tehlikede olduğu bu yüzden vatani ve dini savunmak amacıyla cihad ilan edilmesine karar verilmiş olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca sözleşmenin taraflarının Türk İmparatorluğu ile Arabistan’ın yabancı güçlerce paylaşılmasını ve işgalini kabul etmeyecekleri vurgulanmaktadır. Görüldüğü üzere ortaya çıkan bir işbirliği mevcuttur. İlhan tarafından vurgulanılan bir diğer nokta ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 24 Nisan 1920 tarihli gizli oturumunda konuşulanlardır. Bu konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, Suriye’nin kendi talebi doğrultusunda, federatif denilebilecek bir yapı içerisinde Osmanlı toplumunun içinde kalmak kararında olduklarını belirtmektedir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında her iki ülkenin de kendi topraklarında bağımsızlıklarını sağladıktan sonra federatif ya da konfederatif gibi yapılar altında bağlantı kurabileceklerini söylemektedir.⁹² İlhan aynı toplantıda Mustafa Kemal Paşa’nın, Irak’ın da aynı taleple Ankara Hükümeti’ne geldiğini ve Suriye’ye verilen cevabın aynısının kendilerine iletildiğini dile getirdiğini aktarmaktadır. Sonuç olarak İlhan, Mustafa Kemal Paşa’nın Arap politikası için üç ana başlık oluşturmaktadır. İlki Mustafa Kemal Paşa’nın emperyalizme, o dönemde bölgede bulunan İngiliz ve Fransızlara, karşı mücadeleleri desteklemekte olduğudur. İkinci başlık Hatay meselesinin gündemde olduğu zaman dilimlerinde netleşmektedir. İlhan, Mustafa Kemal Paşa’nın Araplarla birlikte bir antiemperyalist kurtuluş savaşı planladığını belirtmektedir. Son olarak da bağımsız ülkeler arasında yakın ilişkiler

⁹¹ A.e., s.323

⁹² A.e., s.332-328

kurulması hatta bunun federasyon ya da konfederasyon derecesine ulaşmasını düşünmektedir.⁹³

SSCB ile ilişkilere ise çok önem verilmektedir. Bu ilişki emperyalizme Kafkaslar'da çekilen bir set olarak betimlenmektedir. Her iki toplumun da emperyalist devletlere karşı direniş sergilediğini ve bu direnişin kaybedilmemesi gerektiği düşüncesi mevcuttur. Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk 1 Haziran 1937 tarihinde SSCB Büyükelçisi M. Karskiy'e SSCB ile işbirliğinin Türk dış politikasının temeli olduğunu söylemiştir.⁹⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Nisan 1920'de bir mektup yazarak iki ülke arasındaki yakınlaşmayı başlattığı belirtilmektedir. Mektupta, emperyalist hükümetlere karşı hareket ve bu ülkelerin egemenliği altında bulunan mazlum milletlerin kurtuluşu amacını güttüğü belirtilen SSCB ile çalışma ve hareket birliği içine girilmesinin uygun görüldüğü dile getirilmektedir.⁹⁵ Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa, SSCB ile işbirliğine girmenin önemini belirtmiş ve bunun emperyalizme karşı olacağını altını çizmiştir. SSCB ile olan ilişkilerin önemini hatırlatan bir diğer kişi ise Mustafa Kemal Atatürk'ün dışişleri bakanı olarak yıllarca görev yapmış olan Tevfik Rüştü Aras'tır.

"Cumhuriyetimizin temelini kuran Büyük Millet Meclisi hükümetine ilk dost elçi Sovyet Rusya'sından geldi. Sovyet Rusya'sına sadece normal münasebetlerle değil, en samimi bir dostlukla bağlanan ilk devlet Türkiye oldu. Türkiye- Sovyet Rusya'sı dostluğu, iki cihan muharebesi arasında geçen ivicaçlı, karışık, bin bir türlü milletlerarası münasebetlerin imtihanlarından daima daha kuvvetlenmiş çıktı. Devletler arasındaki devamlı dostluklar için Türkiye-Sovyet Rusya'sı dostluğu numune olarak gösterildi."⁹⁶

Sınırlarımızı belirleyen Hudut Misak-ı Millisi, Müdafaa-i Hukuk düşüncesiyle birlikte dış politikanın ana hattını göstermektedir. Bu düşüncelerin Attila İlhan tarafından yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin rotasının çizilmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

⁹³ A.e., s.340

⁹⁴ A.e., s.418

⁹⁵ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.123

⁹⁶ Tevfik Rüştü Aras, **Atatürk'ün Dış Politikası**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s.33

3. ATTILA İLHAN'IN ALGISINDA ÇAĞDAŞLAŞMA VE KÜLTÜR

3.1. Batı Algısı, Batılılaşma ve Aydın Sorunu

3.1.1. Batı Algısı

Attila İlhan'ın düşüncelerinin içerisinde Batı ile ilgili olanlar belki de en ilgi çekicilerdir diyebiliriz. Hayatı boyunca kültür ve çağdaşlaşma konuları üzerine kafa yoran bir aydının Batı ile ilgili akıl yürütmemesi ve kesin sonuçlara varmış olmaması garipsenecek bir duruş olurdu. Çünkü Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Batıcılık, Modernleşme gibi birçok isim altında açıklanmaya çalışılan ve hedefi toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyinin gelişmiş olan Batı ülkelerine yakınlaşmasını sağlamak olan atılımları incelemek için aslolan Batılı toplumların incelenmesi ve tahlil edilmesi olmalıdır. Aksi takdirde örnek alınan ya da esinlenen gelişmişlik düzeyine ulaşmak için hangi metodu hangi şartlarda kullanmak lazım geldiğinin belirlenmesinde zorluklar yaşanabilir. Aynı şekilde incelenen metodun her toplumda aynı gelişmişlik düzeyi sonucunu doğurup doğurmayacağına bilimsel tahlilini de yapmak zorlaşacaktır. İlhan'ın düşüncelerine baktığımızda Batı algısı, bir çekim enerjisi olan atom çekirdeği gibi görülebilir. Birçok konu bu algıya göre biçimlenmiş ve düşünce aşamasına gelmiştir diyebiliriz. Batı algısından yola çıkılarak hem yukarıda anlatılan Milli Mücadele aşamaları daha iyi anlamlandırılarak sağlam zeminlere oturtulmuş olacak hem de aşağıda anlatılacak olan Batılılaşma ve ardı sıra gelecek konular daha anlamlı hale gelecektir diye düşünmekteyiz.

Attila İlhan, özellikle Paris'te geçirdiği yıllarda Batı ile ilgili önemli sonuçlara varmış ve bu sonuçlar üzerine okumlar yaparak derinlemesine incelemiştir. Dünya görüşü ise önemli ölçüde bu algıdan etkilenmiştir. Bu algıya göz attığımızda öncelikle görebileceğimiz vurgu, Batı'nın sömürgeci kimliği olmaktadır. Bu kimlik "Beyaz Batılı ve Hıristiyan Emperyalizm" adı altında İlhan tarafından somutlaştırılmaktadır. Bu tanımlama Batılı bir yazarın açıklamalarına dayanılarak geliştirilmiş ve temellendirilmiştir. Fransız gazeteci yazar Andre Siegfried'in 15 Mayıs 1946 tarihinde İstanbul adlı dergide çevirisi yayımlanmış bir yazısını alıntılıyan İlhan, bu yazıda Batı uygarlığının temel taşlarının belirtildiğini öne sürmektedir. Siegfried, Avrupa, beyaz ırk ve Batı uygarlığı terimlerinin uzun zaman birbirlerinin yerine kullanıldığını belirttiikten sonra söz konusu üç temel maddeye sözü getirmektedir. Yazara göre bunların ilki bir bilgi anlayışıdır ve Yunanlılardan gelmez. İkincisi bireyin tasarımıdır. Bu temel madde de Yunanlılardan gelmekle birlikte asıl büyük etkiyi İncil'den almaktadır. Son olarak endüstri tekniğinden doğan bir üretim tekniğidir ki bu üç madde birleştiği zaman

beyaz insan dünyaya egemen olmuştur ve Batı uygarlığı tam olarak mevcuttur.¹ İlhan, Batı'nın davranışlarının nasıl değerlendirilecek olunursa olunsun eski ve ortaçağlardan daha insancı ve ileri bulunamayacağını söylemektedir. Çünkü bu coğrafi bölge dünyanın geri kalanına kendi yasalarını ve değerlerini zorla kabul ettirmekte bir sakınca görmemektedir. Dolayısıyla sömürgeci, savaşçı, saygısız, barbar ve ırkçı bir Batı gözümüzün önüne gelmektedir. İlhan burada can alıcı bir tespit sunmaktadır. On dokuzuncu yüzyıl sonunda, dünyada Hıristiyan olmayıp da bağımsız kalmış bir ülke olmadığını ileri sürmektedir. Bunların istisnası olarak da Osmanlı, İran ve Japon İmparatorluklarını vermektedir ki o dönemde söz konusu ülkelerin bağımsız sayılamayacağını kendisi de belirtmektedir.² İlhan, sömürgeci ülkelerin etkileri altına aldıkları ülkelerde bazı sosyal ekonomik ve kültürel değişikliklere neden oldukları üzerinde de önemle durmuştur. Dışarıdan gelen ve hiç tanıdık olmadığı bir ortama gelen yabancı güç olan sömürgeci devlet hiç kuşkusuz geldiği ülkede kendisine uygun bir zemin arayacak ya da yaratmak için çaba harcayacaktır. İlhan, bu süreçte komprador denilen bir tipin sömürgeci güçler tarafından yaratıldığını ve kullanıldığını ileri sürmektedir. Sözcüğün kökeninin İspanyolca olduğunu belirtmektedir. İspanyolların sömürgelerinde kendi tüccarlarının yerli halkla direk temasını yasaklaması ve bu ilişkinin sadece yerli halktan seçtikleri bazı kişiler aracılığıyla yürütebileceğini ilan etmesi sonucu ortaya çıkan bu seçilmiş araçlara comprador adı verilmiştir. Bu sözcük zamanla yabancılarla çıkar ilişkisi içinde olan ve onların çıkarlarını savunan anlamlarına büründüğü söyleyen İlhan, her sömürgeci gücün gireceği ülkelerde bu tipi yarattığını, misyonerlerini gönderdiğini ve yerlilerin gidip öğrenim görebileceği sömürgeci gücün dilinin ve kültürünün dayatıldığı okulları açtığını belirtmektedir. Bu yolla yaratılan komprador tipinin kültürü de değiştirilip sömürgeci güce benzetilmektedir.³ İlhan bu süreç üzerine oldukça düşünmüş ve araştırma yapmıştır. Özellikle Türkiye'nin Batılılaşma serüvenini bu düşünceleri rehber alarak açıklamaya çalışmıştır. Sömürgeci güçlerin yerli halkın gelişme sürecine etkisini ve yarattığı kültürel sorunları ele alırken başvurduğu kaynaklardan biri olan J. M. Albertini'nin Azgelişmişliğin Mekanizması adlı eserinde söz konusu süreç hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Albertini, sömürgeci gücün yerli halkı kültürsüzleştirdiğini savunmaktadır. Kültürsüzleştirmeden kasıt ise bir grubun, başka bir kültürle girdiği ilişki sonucunda kendi kültürüne yabancılaşması hatta tamamen

¹ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.55

² Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.56

³ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.46

kaybetmesi olayı olarak belirtilmektedir. Yabancı güçler öncelikle film, reklamcılık, eğitim gibi yollarla şehir halkı üzerinde belirli bir etkiye sahip olmaktadır. Dolayısıyla şehir halkı en baştan kültürsüzleştirilmiş bir grup haline getirilmiş olur. Zaten az gelişmiş ülkelerde, şehirlerde yaşayan halkın ülkenin geri kalanına yabancı oldukları da eklenmektedir. Albertini, sömürgeci gücün yerli halkı, metropoldeki halka benzetmek hedefinin olduğunu fakat burada tam bir benzerlikten her zaman için kaçındığını söylemektedir. Bunu iki temel ırkçı düşünce olduğunu öne sürmektedir. İlki hiçbir insan için Avrupalı'ya benzemekten daha güzel bir şey olamaz. Dolayısıyla diğer kültürlerin yerine Batı uygarlığı konulmalıdır. Diğer ise hiçbir uygarlığın Avrupa uygarlığından üstün olamayacağından kaynaklanan bir eşitsizlik durumudur. Yerliler sürekli aşağı varlık olarak görülmektedir. ⁴ İlhan, konuyla ilgili olarak Kont N. Trubetskoy'un bir tespitini de öne sürmektedir. Bu tespite göre de her Avrupalının gizli arzusu yeryüzündeki halkların kimliksizleştirilerek kendi kültürlerini unutmasıdır. Bu sayede Avrupa kültürü rahatlıkla evrensellik iddiasını dillendirecek ve diğer kültürleri ikinci sınıf sayacaktır.⁵ Görüleceği gibi sömürgeci güç her zaman için kendisini üstün görmekte herkesin kendi kültürünü ve yaşayış tarzını kabul etmesini istemekte, bunun için zor kullanmaktan kaçınmamakta, bunların sonucunda da ortaya kültürsüzleştirilmiş bir grubun çıkararak çıkarını korumasında yardımcı olacağını düşünmektedir. Bu anlatımlardan yola çıkarak İlhan'ın, Batı'dan gelen tehditlerin içeriğinde ırkçılık bulunduğu konusunda emin olduğunu söyleyebiliriz. Batı'yı sömürgeci olarak görmesinin yanı sıra başka kültürlerle karşı saygısız ve ırkçı olmakla suçladığı belli olmaktadır. Yalnız ırkçılık düşüncesinin öne sürülmesi sadece yukarıda anılan eserlerin örnek olarak verilmesiyle sınırlandırmamış kendi yaşamından da örnekler vererek düşüncelerini pekiştirmiştir. İlhan, Fransız televizyonlarından iki örnek vermektedir. Fransız sömürgesi olan fakat sonradan Hindistan'a katılan Pondichery'de keşfe çıkan Fransız televizyonu burada bir savcıyla röportaj yapar. Savcının söylemi oldukça ilgi çekicidir. İlhan'ın aktardığına göre kendisi Fransız klasiklerini çok iyi bilmekte, Fransızca konuşmakta ve kendi halkını aşağı görmektedir. Batı kültürüne daha yakın olduğunu da belirtmektedir. Fakat bu durumu kendisinin dramı saymaktadır. Çünkü aynı zamanda hem Fransız olmadığını bilmekte fakat Fransız hissetmekte çünkü o kültürü benimsemektedir. Diğer yandan Hindu kökeninden gelmekle birlikte kendisini Hindu hissetmemektedir. İlhan, bir diğer örnek

⁴ A.e., s.72-73

⁵ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.112

olarak da Antillerden Fransa'ya gelen, siyahi bir kitap yazarını göstermektedir. Bu yazar da aynı ikilem içindedir. Kendisini tamamen Fransız hissetmektedir fakat aslında Fransız olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla kendisine "ben kimim?" sorusunu yöneltilmektedir.⁶ Yukarıda anlatılmaya çalışılan kültürsüzleştirme sürecinin sonucu olarak İlhan'ın Fransız televizyonunda gördüğü iki kişi gösterilebilir. Yerli kültürlerinden tamamen soyutlanan ve yerli kültürünü aşağı olarak görmeleri sağlanan bu kişiler aslında kendilerini ait hissettikleri ve üst kültür olarak benimsetilen Fransız kültürüne de kabul edilmemekte ve Fransız olarak görülmemektedirler. Yine bununla bağlantılı olarak İlhan, Paris'te geçirdiği yıllarda edindiği bir sonuç olarak Parislinin olaylara bakarken iki farklı gözlük kullandığını söylemektedir. Bu gözlüklerin ilki dünyayı yöneten ve kendisine toz kondurmayan, diğeri ise yönettiği ülkelere karşı alaycı, küçümseyici ve merhametsiz bir ölçüye sahiptir.⁷ Paris için ortaya koyduğu diğer önemli durum ise ortada bir alt proletarya oluşmasıdır. Kültürel alanda yaşanan bu küçümsemenin hiç kuşkusuz ekonomik ve sosyal alanda da kendisini göstermesi beklenecektir. Fransız işçisinin yapmayı kabul etmediği çöpçülük, lağımçılık, inşaat işçiliği, madencilik gibi alanlarda ülkede bulunan çoğunlukla sömürgelerden gelmiş kişilerin çalıştırıldığını söylemektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde Marks'ın söylediği, kapitalist bir düzende varlıklı sınıfın semirmesinin işçilerin yoksulluğunun kat kat artmasına sebep olacağına bir itiraz gelmektedir. İlhan, Jean Jaures'in bu konuda daha farklı düşündüğünü, işçi örgütlerinin kapitalist düzende durumlarını daha iyi noktalara getirebileceğine olan inancını dile getirdikten sonra önemli bir noktaya vurgu yapmakta ve Fransa gibi ülkelerde işçilerin, zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri de var noktasında olduğunu ileri sürmektedir.⁸ Burada söylenmek istenen, Batılı ülkelerde toplumun tüm katmanlarının sömürgecilikten pay aldıkları ve dünyanın diğer bölgelerinde sömürülen halklardan getirilen artı değerler sayesinde yaşam şartlarını iyileştirdikleridir.

Batı'nın bu durumu sonucunda Avrupa merkezci bir düşünce biçimi ortaya çıkmaktadır. Durum öylesine sorunludur ki bu düşünce biçiminden birçok önemli düşünür kendisini kurtaramamıştır. Bu düşünürler içerisinde Marks ve Engels de bulunmaktadır. İlhan, Marks'ı ve Engels'i özellikle konuya örnek olarak vermektedir. Çünkü dünyanın geri kalanındaki sol aydınların ve kitlelerin Avrupa'da ortaya konulan

⁶ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.24-25

⁷ A.e., s.34

⁸ A.e., s.47

ve yaratıldığı coğrafyanın şartlarına göre biçimlenmiş ideolojileri kendi ülkelerine kopyalamaya çalışmalarına tepki göstermektedir. Mehmet Gürsan Şenalp'in Ulusal Sola Teorik Katkı adlı dergide yayımlanan makalesinde Marks'ın ve Engels'in Avrupa merkezci düşüncelerine dikkat çekmesi üzerine İlhan söz konusu makaleyi değerlendirmeye almıştır. Makaleden Engels'in, Cezayir'in Fransızlar tarafından fethedilmesinin uygarlık için önemli bir olay olduğunu, California'nın tembel Meksikalılardan alındığını ve bunun bir ilerleme olduğunu yazdığı aktarılmaktadır. Marks ve Engels Latin Amerika için de olumsuz düşüncelere sahiptirler. Şenalp iki önemli düşünürün, Bolivar'ın zalim ve korkak bir hain olduğunu söylediklerini aktarırken Meksikalılara aşağılık insanlar dediklerini dile getirmektedir. Ayrıca Karadağlılar için sığır hırsızları, Bedeviler için hırsızlar ulusu, Çinliler için kalıtımsal olarak aptal oldukları tabirlerini kullandıkları vurgulanmaktadır. Türkler için de söylemleri alıntılanmıştır. Engels'in Türklerin Avrupa'daki varlıklarını hiçbir zaman kabul edemediği ve Türkleri ayak takımı olarak gördüğü belirtilmektedir.⁹ Burada ortaya koyulmak istenen Marksizmi çürütmek hevesi ya da Marksizm düşmanlığı değildir. Çalışmamızın bu bölümünün başlangıcından beri anlatılmaya çalışıldığı gibi Batı'nın hem sömürdüğü halklarda hem de bu sömürüyle birlikte düşünce tarzları şekillenen kendi halklarında yerleşmiş olan benmerkezci bakış açısıdır. Bu yolla Batılı toplumlar kendilerini diğer halklardan üstün görmeye başlamış ve kendilerini yönetici konumuna oturtmuşlardır. Attila İlhan'da Batı algısı bu yönde şekillenmektedir. Onun Batı'ya düşmanlığı yoktur. Batı'yı taklit edenlere ve kopya etmek isteyenlere karşı çıkmak amacındadır. Batı'nın genlerinde yukarıda anlatılan şifrelerin gizlicede olsa bugünde var olduğunu söylemekte ve buna karşı dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. İlhan, Batı ile ilgili şunları da söylemektedir:

“Yahu nedir, Batı medeniyetleri sürü sepet sanat eseri, büyük müzik, önemli teknoloji olduğu kadar; şu üç Allahın belası değil midir? Sömürgecilik, Dünya Savaşları ve Çevre Kirlenmesi! Teknolojik üstünlüğü kullanarak yeryüzünün öteki ülkelerini tutsak etmeyi, ‘medeniyet götürmek’ diye kabul ettirmek isteyen, kim? Pazarları paylaşamayıp, yarım yüzyılda, dünyayı iki kere ateşe veren, kim? (...) Biz doğulular Avrupa'yı hep medeniyetin son sözü sandık; aslında, eski Mezopotamya, Mısır, Çin vb. medeniyetlerden, ancak birisidir.(...) Avrupa diye, kesin bir ‘çağdaşlık’ kriteri yoktu; var sayılması, Avrupa'lı emperyalist güçlerin, yeryüzünü sultanları altında

⁹ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.306-308

tuttukları zamanlardan kalma, kötü ve yanlış bir ön kabul, tartışılması gereken bir ön yargı!”¹⁰

Anlaşılacağı gibi İlhan, insanlığı Batı'nın biz farkında olmadan zihinlere yerleştirdiği o üstünlük yargısını kırmaya ve Avrupa'nın da diğer medeniyetler gibi doğup, gelişip sonunda da öleceğini unutmamaya çağırılmaktadır. Bu ön kabullerden kurtulmanın onun için önemli olduğu açıktır. Çünkü bu ön kabullerden kurtulamama sonucunda Avrupa'nın siyasi üstünlüğünü de peşinen kabul etmek gelecektir. Ayrıca ülkede yetişen aydın ve burjuvaların komprador özellikli olması söz konusu olacaktır.

3.1.2. Batılılaşma ve Aydın Sorunu

Batılılaşma, batıcılık ve aydın konularının işleniş tarzı Attila İlhan'da hep iç içe olagelmıştır. Aydınların, batılılaşma ile olan ilgilerinin bunda büyük etkisi olduğunu düşünmektedir. Fakat kavramlar üzerinde ayırım yapmaktadır. İlhan için batılılaşma ile batıcılık arasında pek bir fark görünmemektedir. Sözcük anlamı olarak bakıldığında batıcılık kavramının içeriğinde taraf tutma olgusunu daha fazla barındırabileceği söylenebilecek olsa da, ülkemizde bunun her ikisi için de geçerli olduğu görüşüne ulaşmak İlhan'ı okurken hiç de zor olmamaktadır. Konuyla ilgili yazılarında çok kez kullandığı Niyazi Berkes'in düşüncelerinden burada faydalanmak yerinde olacaktır.

“...bizde batıcılıkla anlaşılan şey Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmektir. Halbuki Avrupa'da ve Amerika'da batılılaşma ve batıcılık Batı diplomasisine boyun eğme anlamına gelir. Bu yüzden onlara göre Kemalist devir Batı aleyhtarlığı, Menderes devri ise batıcılık devridir! Batı diplomasisinden bağımsız olan bir batıcılık, Batı dilinde, Batı düşmanı kötü bir ulusçuluk demektir.”¹¹

İlhan, yukarıda alıntılanan sözlere tamamen katılmakta ve bu kavram kargaşasının ülkemizde batılılaşmanın zaman içerisinde siyasi olarak Batı diplomasisine boyun eğmek olarak algılandığını düşünmektedir. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nu da batıcılık politikasının batırdığını düşünmektedir. Batılılaşma ya da batıcılık boyun eğme ve taklitçilikle, Avrupa'nın özgün toplumsal altyapısına uygun kurumların doğrudan kendi ülkesine aktaran bir siyaset olarak karşımıza çıkmaktadır. Taklit edilen yapıları ortaya çıkaran asıl sebepleri bulamadan

¹⁰ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.127

¹¹ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.11

yapılan işlem ise hiç kuşkusuz hüsrarla sonuçlanacaktır. İlhan, ülkemizde birçoğları için batılılaşmanın aslında “kendimizden çıkmak” anlamına geldiğini söylemektedir. Örneklerini ise farklı bir biçimde çizgi romanlar aracılığı ile vermektedir. Baytekin ve Maskeli Süvari adlı çizgi romanlar İlhan’a göre tam da bu konuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Köken itibarıyla Batılı olan Baytekin ve Maskeli Süvari, yardımcıları Kolu ve Tonto tarafından sürekli bir biçimde taklit edilmektedir. Yardımcıları bu iki çizgi roman kahramanı gibi konuşmaya ve davranmaya özen göstermeye çalışırlar. İlhan bu davranış sisteminden bir sonuç ortaya koymaktadır. Aslında bu yardımcıları, uygarlaşmak için de kendi özgün çözümlerini akıl edemeyen “cahil”lerin Batı’ya öykünerek kendi kişiliklerinden vazgeçmelerinin ve uşaklaşmayı uygarlaşmak olarak algılamalarının bir örneğidir.¹² İlhan konu ile ilgili bir diğer destekleyici düşünceyi ise Doğan Avcıoğlu’nun sözleriyle vermektedir.

“...dün olduğu gibi bugün de, Batılılaşma aydın çevrelerin özlemidir. Fakat ‘Batılılaşma’ nedir, nasıl ‘Batılılaşılır?’ konusunda fikirler, dün olduğu gibi bugün de karışıktır. Tanzimat ile başlayan harekete –ki ‘sömürgeleşme’ sürecidir- hala ‘Batılılaşma’ adı verilmektedir...”¹³

Konunun içerisindeki ayırım böylece açık bir biçimde kendini göstermiş olmaktadır. Anlatılmak istenen bir kavram ve algı karmaşası bulunmaktadır. Günün şartları özelinde bakıldığında uluslararası alanda çağın en ileri gücü olarak Batı görülmektedir. Dolayısıyla Batı gibi çağdaş ve güçlü olunmak istenmesini anlamak zor olmayacaktır. Fakat yöntem yanlış görülmektedir. Çünkü Batı çağdaşlığına ve gücüne erişmek için Batı gibi olmak ona benzemek ve ne yaptıysa hemen taklit ederek aynısını yapmak yeterli olamamaktadır. Batı’da görünen çağdaşlığın ve refah seviyesinin altında önemli bir ekonomik, sosyal ve siyasal süreç bulunmaktadır. Anlatılan yanlış politikaların başlangıcı ise Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunmaktadır. İlhan, özellikle Tanzimat ile birlikte devletin tamamen bu raya oturduğunu ve batılılaşmanın tamamen bu şekilde algılanmaya başlanıldığını düşünmektedir.

“Komprador burjuvazi, ilerciliği, komprador kültür ilerciliği olarak anlıyor, öyle de anlatıyor; o kadar ki, Tanzimat sonrasında bürokrasi (yani devlet mekanizması), alafranga bir merkezîyetçilikle, müzmin bir Batı taklitçiliğinin içindedir. O zaman

¹² A.e., s.76-77

¹³ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.287

*muhafazakarlık, deyim uygun düşerse mahiyet değiştirmekte; kuşkusuz dine dayanan, fakat ülkenin şiddetle aleyhine işlediği görülen taklit alafrangalığa karşı, bir tepki özelliği kazanmaktadır.*¹⁴

İlhan bir yandan belirli kesimlerin ilerencilik adına yanlışa düştüğünü söylerken diğer yandan da toplumun muhafazakarlığında hangi kritere göre yapılanma meydana geldiğini de söylemektedir. Bu yapıların çatışması sonucunda İlhan'ın sürekli olarak kültür konusunda vurguladığı alafranga ve alaturka karşıtlığı meydana gelecektir. Bu, kendisi tarafından sürekli kullanılmış ve yazılarında örneklerle vurgulanmış bir ayrım olarak dikkati çekmektedir. Her iki ayrıma tabi olanların bir bakıma el birliği ile Osmanlı İmparatorluğu'nu batırdıklarını da eklemektedir. Ayrımın kimleri anlattığını şu şekilde açıklıyor:

“ ‘Alafranga’ kelimesini, ‘tezyif sath-ı mailinde’ kullandığım doğrudur. (...) Aslında ‘komprador Batıcılığı’ ifade ediyor: yani hem ‘Mason’ hem ‘Bektaşî’ -ya da ‘halveti- devlet ‘ricalini’; ‘halife’ olmalarına rağmen, ‘Hıristiyan’ tebaaya ‘ayrıcılıkları’ tanıyan, ‘padişahları’ filan!

‘Alaturka’ kelimesini de, ‘tezyif sath-ı mailinde’ kullanıyorum; (...) Osmanlı'nın yanlış ve karanlık yıllarından kalma bir deyim; zira ifade ettiği, gerçek anlamda Türklük ya da onun temsil ettiği kimlik değil, Devlet-i Aliyye'nin ‘gizli’ -ya da yarı- sömürge dönemlerindeki ‘komprador Şarklılığı!’ ”¹⁵

Alafranga, koşulsuz Batı taklitçiliğine soyunurken, alaturka aynı biçimde Doğu'yu taklit etmeye girişecek ve yeniliklerin tümüne önyargıyla bakarak çağdaş devlet sisteminin gerektirdiği laiklik, hukuk devleti gibi olguları da benimsememe sonucuna varacaktır. İlhan'a göre aydınların açmazı da bu iki çıkmazdadır. Bir taraf ölümüne Batı hayranlığına girişmişken diğer taraf Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma ve imkansız planlara girişme sevdası peşindedir. Halbuki, İlhan'ın söylemiyle bu kültürel yozlaşmışlığı başımıza bela eden Osmanlı İmparatorluğu'nun ta kendisidir.¹⁶ Alafrangalık olgusunun başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu döneminde görülmektedir. Hatta bu akımın etkisinde ilk kalanlar padişahlar olmuştur. Yukarıda yine taklitçilik ile ilgili olarak Abdülhamit'in giysilerini yurtdışından getirdiğinin altı

¹⁴ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.66

¹⁵ Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.218

¹⁶ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.106

çizilmişti. Bundan başka, İlhan padişahların marşlarının yapımı ile ilgili bir örnek vermektedir. Sultan Mahmud ve Sultan Mecid'in marşlarının ünlü İtalyan bestecisi Donizetti tarafından bestelenmiş olduğunu dile getirmektedir. Sultan 5. Mehmet'in marşının da Selvelli adında yine bir İtalyan besteciye yaptırıldığı fakat opera havasında olduğu için padişahın çevresindekilerin ısrarları sonucunda bu marş çaldırmaktan vazgeçtiği belirtiliyor. Fakat yeni marş için görevlendirilen bestecinin Fransız olduğu eklenmektedir. Konuyla ilgili bir diğer olay ise İngiltere Kralı 7. Edward'ın ölüp yerine 5. George geçmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen Marki Tampton başkanlığındaki heyet onuruna verilen ziyafet sırasında meydana gelmiştir. Ziyafet sırasında müzik icrası için Ertuğrul Yatı'nın Müzika-i Hümayun'u hazır bulundurulmaktadır. Ziyafet sırasında müzik heyeti fasıla başlayınca Hariciye Nazırı Rifat Paşa çok kızmış ve dehşete düşmüştür. Ona göre Avrupalı bir heyete Türk musikisi çalınmamalıdır. Sarayın başmabeyincisi bu programın misafir devlet heyetinin arzusu doğrultusunda gerçekleştiğini söyleyince olay çözülmüştür.¹⁷ Görülen davranışlar, Batı'dan gelen daha iyidir düşüncesinin sonucu olarak algılanabilir. Kendi müziğinin o seviyede görmemek ve onu küçük düşürücü olarak görmek tam olarak İlhan'ın Batı algısı ile işaret ettiği davranışlara örnek teşkil etmektedir. Padişahların yanı sıra alafrangalık Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin önemli mevkilerinde de kendisini iyiden iyiye göstermektedir. İlhan'a göre "*Osmanlı 'alafrangası', devleti ıslah için ne teklif etse, hangi Batılı'nın arabasına binmişse, onun 'türküsüdür'*" demek ve İngiltere'den ilham alanların serbesti, Almanya'dan ilham alanların meşrut monarşi yanlısı olduklarını, bu tekliflerine kabul görebilmesi için İslami bir "boya" kattıklarını söylemektedir. Ayrıca devlet adamlarının isimlerine bile sirayet eden bir dereceye erişmiştir. İngiliz Sait Paşa, Mahmut Nedim(of) Paşa gibi devlet adamlarını örnek vererek İlhan olayın boyutunu gözler önüne sermektedir.¹⁸ Bu durumun örneklerini ülkemiz işgal döneminde de oldukça fazla yaşamıştır. Örneğin 1919 yılında Alemdar gazetesinde Refii Cevad Bey ülkenin kurtuluşunun İngilizlerin elinde olduğunu, bizi muhafaza etmeleri gerektiğini yazmaktadır. Yine aynı yıl içinde Vakit gazetesinde Ahmet Emin Yalman bu gücün Amerika olduğunu

¹⁷ Attila İlhan, **Hangi Sağ**, İstanbul ,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.46-47

¹⁸ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.75

söylemektedir.¹⁹ Bu sözlerin ulusallıktan, dolayısıyla bağımsızlık düşüncesinden ne kadar uzak olduğunu görmek hiç de zor olmayacaktır.

Batılılaşma konusu İlhan için belirli kavramları bir araya getiren ve bunların hepsinin etkileşimde bulunduğu bir alan olarak görülmektedir. Konunun ekonomik, siyasal, kültürel boyutları içerisinde en önemlisi aydın sorunudur diyebiliriz. İlhan için aydınlar, toplum içinde eleştirilen kesimlerin ilk sırasında gelmektedir. Bunun birçok nedeni olmakla beraber temelde, aydınların olmaları gerektiği gibi ulusal ve özgün değerlere sahip olamadıkları ve taklitçilik içinde bocaladıkları, ayrıca kendi toplumlarını küçümsedikleri belirtilmektedir. İlhan, bir ülkeden nasıl komprador bir burjuvazi olabiliyorsa komprador bir kültür de olacağını, bunun bir zorunluluk olduğunu söylemektedir. Komprador burjuvazinin çıkarlarıyla uluslararası emperyalist sisteme bağlı olduğuna işaret etmektedir. Halkın komprador burjuvazinin sömürsüne karşı koyması beklenmektedir. Sosyal yapının kapitalizm öncesi olduğu kabul edilecek olursa halkın genel olarak köylü olduğu görülecektir. Bu durumda İlhan, bu kitlenin kendi başına ayağa kalkmayacağını altını çizmektedir. Sonuç olarak aydınlarla güç birliği yaparak söz konusu ayaklanma gerçekleştirilebilecektir. İşte tam da burada aydınların da kompradorlaştırılması ihtiyacı sömüren güçler açısından bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sayede emperyalizm kendi kültürünü o ülkenin aydınlarına benimsetecek ve halkla aydınların arası açılacaktır. Olası bir direniş böylece bertaraf edilmiş olacaktır. İlhan, üç yüz yıldır Türklerin yaşadıkları dramın bu olduğunu düşünmektedir. Hatta İlhan çok daha açık konuşarak Türk aydınının ilericisinin, Jön Türklerden beri, Batılı emperyalist kültürün adamı gibi çalışmakta olduğunu söylemekte ve bu aydın tipinin o dönemin Hıristiyan ya da Musevi olan komprador burjuvazisiyle uyumlu fakat halkıyla çelişkili olduğunu da eklemektedir.²⁰ İlhan aydınları eleştirmeye şöyle devam etmiştir:

“Türk aydını kültür emperyalizminin ajanı durumuna düşürülmüş, üreticisiyle bağları koparılmış. Aslında kozmopolit kıyı şehirlerindeki Levanten kompradorları nasıl emperyalizmin ekonomik ayakları ise, yine bu şehirlerde üstelik o Levanten kompradorlarla aynı hayatı paylaşan aydınlar kültürel ayakları olmuşlardır.”²¹

¹⁹ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.173

²⁰ A.e., s.104-105

²¹ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.180

Söylenbilir ki siyasi ve ekonomik olarak dışa bağı hale gelmiş ve İlhan'ın söylemiyle yarı sömürge konumuna düşmüş bir ülkede haliyle kültür de aynı süreci yaşayacaktır. Ülke siyasetinde ve ekonomisinde söz sahibi olan sömürücü güçler aynen ekonomi ve siyasetteki gibi kültürel alanda da o ülkenin sanatçısından gazetecisine kadar aydınlarının, öykünmeci ve Batı hayranı olmalarını hedefleyeceklerdir. Bu şekilde toplumda baskı altına alınarak ulusal bağımsızlığa yönelik düşünceler dillendirilemeyecektir. Bunun sebebi de bir düşünceye dayanmaktadır. O da evrensel olan emperyalizme karşı kim ulusallık ya da yerellik vurgusu yaparsa o düşman olarak görülmesi durumudur.²² Bundan dolayıdır ki İlhan, Tanzimat'tan beri ülkemizde, evrensel kültüre inanların ve savunanların aslında Hıristiyan, Batılı ve beyaz emperyalizm adını verdiği bir kültür emperyalizminin savunucusu olduklarını söylemektedir.²³ Hatta ona göre "*Türk aydını, Batı'da, ülkesine göre çok daha 'ortamındadır.'*"²⁴ İlhan, görüşlerini Yusuf Akçura'nın 16 Şubat 1911 tarihinde Sırat-ı Müstakim'de yayımlanmış yazısından yaptığı alıntıyla güçlendirmektedir. Bu sözlerinde Akçura, aydınların o günkü durumlarını anlatmaktadır:

"...bizim aydınlarımız, şimdi basını ellerinde tutanlar, Doğu ve İslam Alemi ile meşgul olmaktan adeta utanırlar. Medeni Avrupa varken Şark göz atılmaya, düşünölmeye değer mi hiç? Sonra Allah esirgesin, Avrupalılar, bize henüz Avrupallaşmamış, barbarlıktan, bağnazlıktan kurtulamamış demezler mi?"²⁵

İlhan'ın düşündüğü gelişim sürecinde ulusal ekonomik gelişecek, ulusal burjuvazi oluşacak ve ulusallık ideolojisine sahip çıkacak aydınlar yetişecektir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nda durum farklı olduğundan aydınların da bağımsızlığı kuşkuludur. Ayrıca ulusallık vurgularının olmayışı da İlhan tarafından vurgulanan bir başka nokta olmaktadır.

"Namık Kemal, Osmanlıcıdır. 'Pozitivist' Ahmet Rıza Bey Osmanlıcıdır. 'Mizancı' Murat Bey, Osmanlıcıdır. Türklük fikri çoğunun aklına gelmez. Milliyetçilik söz konusu değildir. Babanzade Ahmet Naim, İslamda Dava-yı Kavmiyet adlı

²² Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.95

²³ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.54

²⁴ A.e., s.94

²⁵ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.83

*kitabında İslamcılık adına Türk Milliyetçiliğine adeta cihad ilan etmiş, Niyazi Berkes öyle diyor.*²⁶

İlhan'ın, Namık Kemal'e ve aslında onun üzerinden Yeni Osmanlı hareketine yöneltmiş olduğunu kabul edebileceğimiz eleştirilerini Berkes'in yazılarından incelendiğinde de çok farklı bir sonuca ulaşılabildiğini söylemek güç olacaktır. Berkes, Namık Kemal'in en başta Avrupa'da gerçekleşen din ve devlet ayrımının Osmanlı İmparatorluğu için gerçekleşmeyecek bir durum olarak gördüğünü belirtmektedir. Sanıyoruz ki İlhan'ın İslamcılık suçlaması buradan gelmektedir. Hatta Berkes, Namık Kemal'in Tanzimat'ı da bu çerçevede eleştirdiğinin altını çizmektedir.

“Namık Kemal, Tanzimatı eleştirmedeki hızını alamayarak şu sözleri bile yazar: <<Maddi ve manevi yollarla üniversal itaat yerleştirme gücünü düşünürsek, İslamlığın siyasa kuralları Avrupalıların siyasal yöntemlerinden bin kerre üstündür.>> <<Bin yıllık bir tarihsel gelişimin ürünü olan Fıkh, teknik mükemmellik düzeyine varmıştır. Acele içinde aşırılan kanunlara ölçülemeyecek kadar üstündür.>>Fıkh kuralları, İmparatorluğun yalnız Müslaman halkına değil, Hıristiyan halkına da bu çalınmış kanunlardan fazla uygundur. Fıkh kuralları yüzyılların ürünü olarak bütün İslam ümmetinin paylaşılmalı, onların geleneklerinin temeli olmuştur. Bundan ötürü, bu kurallar sadece hukuk kuralları olmaktan fazla bir şeydir: <<Dünyada adaleti ihsan ile [ahlak fazileti ile] birleştiren; ahlak sorumluluklarını hukuksal yükümlülükler haline getiren başka bir din var mıdır?”²⁷

Diğer yandan Namık Kemal'in dönemin sosyal yapısı içerisinde aldığı rolü de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Tunaya işte bu noktaya işaret etmektedir. Namık Kemal Tanzimat'ı sadece dini yönden eleştirmiştir ve ümmet anlayışına ters düşeceği için tepki göstermiştir demek doğru olmayacaktır. Namık Kemal Tanzimat'ı aslında yetersiz bulmaktadır. Çünkü fert haklarını tamamıyla garanti etmekten uzak görmektedir. Bu eksikliği şöyle dile getirmektedir: *“Gülhane Hattı eğer mukaddemesinde tesisi müdea ettiği ahkamı külliye-i şer'iyyeyi yalnız emniyet-i can ve mal ve namus ile tefsir eylediği hürriyet-i şahsiyeye hasretmeyerek hürriyet-i efkar ve hakimiyet-i ahali ve usul-i meşveret gibi birçok esesları dahi ilan etmiş olsaydı o vakit*

²⁶ A.e., s.38

²⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, 1978, s.294-295

Hilafet-i İslamiye için bir Şartname-i Esasi hükmünü alabilirdi.”²⁸ Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere esas sorun kaynağının yönetim anlayışı olduğu söylenebilir. Genel olarak denilebilir ki ortada iktidarın sınırlanması ve devletin geri kalmışlıktan kurtarılması adına sürdürülen bir mücadele mevcuttur.

İlhan, Osmanlı aydınlarının kulluktan yurttaşlık zeminindeki bireyliğe geçişlerinin bir hayli zor olduğunu düşünmektedir. Genç Osmanlıların da Jön Türklerin de okullarda öğretildiği gibi kahraman olmadıkları, muhalefetlerini bazen padişaha bazen de güçlü bir siyasi figüre yaslanarak yaptıklarını dile getirmektedir. Buna örnek de vermektedir. Genç Osmanlılar hareketinin öncülerinden Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi idare tarafından sürülerek başkentten uzak bölgelerde görevlere atanmışlardır. Mustafa Fazıl Paşa bu aydınları Paris’e yanına çağırır ve desteklemeye başlar. Kayazade Reşat, Menapirzade Nuri, Çapanoğulları’ndan Agah ve Sağır Ahmet Beyzade Mehmet beyler de adı geçen üç aydına katılacaklardır. Ardından Mustafa Fazıl Paşa’nın Hürriyet gazetesini çıkarması için Ziya Paşa’nın emrine 250.000 Frank verecektir. Bu dönemde İlhan’ın altını çizdiği bir diğer şaşkınlık yaratan durum ise Namık Kemal’i aynı zamanda veliaht Murat Efendi’nin de desteklemesidir. Daha sonra bilindiği gibi Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Aziz’den af dileğinde bulunacak ve dileğinin kabulüyle birlikte nazır olarak görevlendirilecektir. Böylece Paşa’nın Avrupa’daki aydınlara olan desteği son bulacaktır. Ardından Sultan Aziz, Ziya Paşa’ya bir mektup göndererek sefalet içinde kalmasına gönlünün razı olmadığını söyleyerek bir anlamda bu muhalefetten vazgeçmekten başka çarelerinin kalmadığını ima etmesiyle süreç gelişir.²⁹ İlhan, Jön Türklerin de pek farklı olmadıklarını eklemektedir. Ahmet Bedevi’nin, Damat Mahmut Paşa ve oğulları, Prens Sabahaddin’i ve Lütfullah’ı finanse etmek amacıyla Fransız zenginlerinin sendika oluşturduklarını açıkladığını dile getirmektedir.³⁰ Tüm bunları ve anlattığı diğer birçok örneği dikkate alarak İlhan şu satırları yazmaktadır:

“Jöntürk ilericiliği epeyce masonluk, bir hayli Tanzimat kompradorluğu, işte böyle kişilerin çevresinde döner. Adamı vuran yanı, elbette, ‘özgürlük savaşımını sürdüren aydınların’ yönetici çevrelere yakınlıkları, hatta bu çevrelere bağlılıklarıdır.”³¹

²⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.57

²⁹ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.183

³⁰ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.86

³¹ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.183

İlhan, İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla da özdeş gibi algılanan İkinci Jön Türk hareketi hakkında da Genç Osmanlılar için düşündüklerinden farklı düşünmemektedir. Fakat Jön Türkler açısından belirgin bir nokta vardır ki o da Türkçülük fikrinin yükselişi ve ulusal devlet fikrinin akıllara yerleşmeye başlaması olarak belirtilebilir. Buna rağmen hareketin tamamıyla böyle bir ideale sahip olduğunu düşünmek çok yanlış olacaktır. Çünkü hareket içinde esas tartışma merkezîyetçiler ile ademi merkezîyetçiler arasındaki tartışmadır. Yani içeride tam da merkezi devlet konusu üzerinde bir tartışma bulunmaktadır. Sonucunda merkezîyetçi kanat kazanacaktır. Her şeye rağmen Jön Türkler de, Tunaya'nın belirttiği gibi İmparatorluk için kesin kurtuluş yolunu bulmaktan öte Osmanlıcı, İslamcı, Türkçü ve Batıcı idealler arasında oldukça kafa karıştırıcı tereddütler yaşamışlardır.³²

Bütün olarak bakıldığında İlhan bu aydınların genel özelliklerinden bir başkasını ise şöyle belirtir:

“Dikkat buyuruldu mu, bunların hepsi aydın, dahası ‘devrimci aydın’; muhalefet dönemlerinde iken çoğu bürokrat, çoğu ‘alayişe düşkün’, konforsuz edemiyor; günün birinde iktidar oldular mı, bu eyilimlerini sistemleştirip yaymayacaklarına inanılır mı? Tanzimat’ın sivil paşalarından itibaren, Osmanlı aydınları makam unvan, mansıp, rütbe, nişan merakından bir türlü kurtulamaz: (...) Bir hizmet yarışı değil, itibar yarışıdır bu; kanıtı ortada memurlar müdür, ‘fırkacılar’ vekil olmuş, fakat devlet batmıştır.”³³

Halbuki İlhan'a göre aydın bu anlatılanlardan çok daha farklı olmalıydı:

“O, ‘sınıfsal olarak’, hangi katmanda bulunursa bulunsun; ‘bireysel olarak’, hangi ruhsal ya da cinsel sorunların içinde olursa olsun: eğer ülkesinde halkın büyük çoğunluğu küçük bir azınlığın ekonomik basıncı, siyasal sultasına altına düşmüşse; görevi, halkının yanında, hatta ‘önünde’ olmaktır!”³⁴

Tanzimat devri hakkında İlhan, görüldüğü üzere, sert bir duruş göstermektedir. Söz konusu dönemlerin Batı sistemine teslimiyet anlamına geldiğini, bu dönemlerde ortaya çıkan ilerici oluşumların da aslında taklitçilikten ve sömürgeleşme sürecini

³² Tanık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.65

³³ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.87

³⁴ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.236

hızlandırmaktan farklı bir işe imza atamadıklarını düşündüğünü söylemek pek de yanlış olmayacaktır. İlhan'ın, konuda düşünce üreten diğer yazarlarla birçok noktada uyduğunu söyleyebiliriz. Bülent Tanör, Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri adlı eserinde Tanzimat döneminin siyasi tarihimizin yorumlanması açısından ortaya çıkardığı farklı görüşleri sınıflandırmaktadır. Tanör, Tanzimat yorumlarını ağırlık verdikleri başlıklara göre üç ana kola ayırmaktadır: Hukuk, siyasal yaşam, sosyo-ekonomik yapının değişimine ağırlık veren anlayışlar. Dönemi hukuk yönünden değerlendirenlerin söylemlerini sıralamaktadır

“Eleştiriler ana çizgileriyle şöyledir: Tanzimat dönemi ve GHH, yenilikçilik açısından biçimsel, yüzeysel (Kubalı); köksüz, uzlaşıcı, tavizci, yeninin yanında eskiyi de yaşattığı için ‘ikinci’ (Tunaya, Kubalı, Ongunsu, Gökbilgin, T. Taner, C.Bilsel, Kapani); zaten bozuk olan hukuk birliğini iyice parçalayıcı (Üçok/Mumcu); eksik, tereddütlü, idarei maslahatçı, Batı’ya ödün veren ve ondan medet uman (C.Bilsel) karakterdedir. Ayrıca, devletin siyasal yapısında, sisteminde ve rejiminde esaslı bir değişiklik de getirmemiştir (Okandan, Savcı); getirmeyi söz verdiği yenilikler açısından da güvencesiz ve yaptırımsız olup her an geri alınabilir niteliktedir (Onar, Okandan, Akın, Aldıkaçtı). Nihayet, dış siyaset müdahaleler ve ekonomik bağımlılık ve gerilemeye neden olması bakımından da büyük sakıncalar yaratmıştır (Tarih 3, Berkes, Üçok/Mumcu, Tunaya, Gökbilgin).³⁵

Tanör, altı çizilen eksikliklere rağmen bu grupta yer alan yazarların Tanzimat'ı anayasal gelişmeyi hızlandıran bir etken olarak gördüklerini de dile getiriyor. Yazar, Tanzimat'ın siyasal zeminde değerlendirilmesinde de bu hızlandırıcı etkiye şahit olduğunu belirtmektedir. Yerel meclislerin oluşumundan toplumsal düzende birey kavramının öne çıkışına kadar önemli noktaların varlığına işaret edilmektedir. Son olarak sosyo-ekonomik açıdan yaklaşan yazarların Tanzimat'ı Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürgeleşmeye sürükleyen bir adım olarak gördükleri, açık pazar koşullarında Batı kapitalizminin çıkarlarına hizmet eden bir yapı olarak değerlendirdiklerine vurgu yapılmaktadır. Tanör ise kişisel görüşlerini dile getirirken çelişkinin dile getirilen görüşlerde değil olayın ta kendisinde olduğunu belirtmekte, her bir yazarın birbirinden ayrı olarak isabetli noktalara vurgu yaptığını söylemektedir.³⁶

³⁵ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 21. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.117

³⁶ A.e., s.118-120

Konu hakkında araştırma yapan bir diğer yazar olan Erik Jan Zürcher ise Tanzimat'ın ortaya çıkışını üç etkene bağlamaktadır. Bunlardan ilki dış baskı olarak gösterilmektedir. İkincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunan güçlü Hıristiyan dayanışmasıdır. Son olarak yazar böyle bir durum olsa bile reformları sadece dış baskıya bağlamanın yanlış olacağına altını çizmektedir. Dış destek elde etmek amacı olsa bile, yöneticilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun tek kurtuluş yolunun Avrupalı tarzda reformlar başlatmak olduğunun bilincinde olduğunu da vurgulamaktadır.³⁷ Tanzimat dönemi görüleceği üzere ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu dönemin başarısızlığı üzerine de önemli görüşler bulunmaktadır. Örneğin Niyazi Berkes, *"Tanzimat rejiminin asıl başarısızlığı, Osmanlılık ideolojisinin yansıttığı ekonomik çağdaşlaşma başarısızlığıdır."* demektedir.³⁸ Bu sözlerden, gelişen ulusal ekonomilere karşı Osmanlılık ideolojisinin ulusal olmayan yapısı karşı koyamamıştır sonuna varmak gerektiği düşüncesindeyiz. Başarısızlığı sert biçimde vurgulayan yazarlardan birisi de Taner Timur'dur. Timur, 19. Yüzyıl yenilikçilik hareketlerinin sonucunun Damat Ferit Paşa ve Sevr Anlaşması olduğuna işaret etmektedir.³⁹ Feroz Ahmad ise Tanzimat'ın çıkış noktasını devletin ekonomik olarak gelişmiş ülkelerden kopuşunu durduracak yeni bir sosyal devletin ortaya çıkarılması olarak belirtmektedir. Bunu başarmak için reformcuların Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etmesini istediklerini de vurgulamaktadır. Ahmad, özellikle 1908 sonrasında Jön Türklerin İttihatçı kanadının ve daha sonraları Kemalist olarak adlandırılacak kesimlerin bu anlayışa karşı çıktıklarını söylemektedir. Avrupa'ya koşulsuz teslim gibi algılanan bu durumun, Kemalist kanat tarafından Tanzimat zihniyeti olarak adlandırılarak biraz da alaycılıkla anıldığını dile getirmektedir.⁴⁰ Tanzimat ile ilgili önemli bir açıklama da İlber Ortaylı tarafından yapılmaktadır.

"Tanzimat dönemi 11. Yüzyıldan beri Batılı ile ilişkide olan, çarpışan bir toplumun, iktisadi, sınai Batı uygarlığı karşısındaki bir direnişidir. Örnek yoktu, bu alanda da ecdadımız bir öncülük yapmak ve yeni dünyanın şartlarına uymak zorundaydı. Bu tenkit edilen batılılaşmadan kendini kurtarabilen bir Doğu toplumu da yoktur. Ama Tanzimat ve imparatorluk geleneği içinde yürütülen bir hareketti;

³⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 29. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.92

³⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, 1978, s.243

³⁹ M. Ali Ağaoğulları, Murat Belge, Cem Eroğul v.d., **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 5. bs., İstanbul, Belge Yayınları, 2006, s.20

⁴⁰ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 13. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014, s.39

gelişmeler, istensin istenmesin bu gelenekten gelen yöneticiler tarafından göğüslenmiştir. Uzun ve sancılı bir asır halen sürmektedir. Hüküm vermek tarihçi için zordur, çünkü Tanzimat devri tarihi her şeye rağmen önemli bir dünya parçasının bir geniş coğrafya üzerindeki kavimlerinin tarihidir; kapanmış bir bilinç değildir, dramatik gelişmelerle halen yaşayan bir tarihtir.”⁴¹

Görüleceği üzere Batılılaşma serüveni çok zorlu ve tartışmalı bir geçmişe sahip olmakla birlikte Ortaylı'nın da belirttiği gibi halen yaşamına devam etmektedir. Burada araştırmamızın konusunu oluşturan Attila İlhan'ın görüşlerinin genel kanıyla bir paralellik taşıdığını söyleyebiliriz. Genel olarak Tanzimat başarısız bir girişim görüntüsüne sahiptir ve İlhan bu başarısızlığı Tanör'ün altını çizdiği üç ayrı başlıkta da ayrı ayrı değerlendirmektedir diyebiliriz.

3.2. Erken Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Anlayışı

Attila İlhan, çok açık biçimde batılılaşma ile çağdaşlaşma arasına sınır çekmektedir. Bu ikisinin birbiriyle ilgili olmadığını da vurgulamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk dönemine denk gelen zaman dilimindeki atılımlar batılılaşma değil çağdaşlaşma olarak adlandırılmaktadır. Bunun açıklaması da yapılmaktadır. İlhan, batılılaşmanın üst yapısal bir kurum ve başlı başına kültür olduğunu, çağdaşlaşmanın ise bundan çok daha farklı olduğunu içeriğinde ekonomik politikalar da bulundurduğunu söylemektedir.⁴² Hatta bu ikisi arasında açık bir karşıtlık da görülmektedir. Tanzimat batıcılığı, Batı'nın önerdiği batılılaşmaya evet diyen bir politika olarak ortaya konulurken, Atatürk dönemindeki politika, batılılaşmasını batılı yöntemlerle fakat kendi istediği doğrultuda özgürce yapabilen bir çağdaşlaşma olarak betimlenmektedir. Yani Türkiye batılı bir toplum gibi akıl ve bilim yolunda ilerleyecek, fakat diğer yandan Batı'ya öykünmeci bir yaklaşımla yaklaşmayacak, bağımsızlığını koruyacak ve Türk kalacaktır. Atatürk'ün hedefi çağdaş uygarlık düzeyi olarak dilendirilmektedir. Fakat İlhan'ın söylediği gibi çağdaş uygarlık düzeyi durağan değildir. Sürekli olarak değişim gösterebilen bir amaçtır. Atatürk döneminde çağdaş uygarlık düzeyi olarak algılanan coğrafya ise Batı'dır. Dolayısıyla Atatürk'ün izlediği politikayı Tanzimat'tan beri süregelen batılılaşmanın gerçekleştirilmesi olarak algılayanlar ve bunun da Atatürk devrimleri adı verilen bir sıra devrimle yapıldığını düşünenler İlhan tarafından fena halde yanıldıkları gerekçesiyle uyarılırlar. Söz

⁴¹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 31. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s.312

⁴² Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.180

konusu durum bundan çok daha derin algılanmalıdır.⁴³ İlhan, sürekli vurguladığı batılılaşmanın aslında Batı'ya benzemek olarak açıklanabileceğini ve bunun da Osmanlı alafrangalığının tutkusu olduğunu, çağdaşlaşmanın ise diyalektik ve değişken olduğunu bu yüzden aralarında çok büyük bir fark bulunduğunu her fırsatta belirtmiştir.⁴⁴ Atatürk ile batıcılar arasında öyle keskin bir ayırım ki işgal döneminde de çatışmalar önemli seviyededir. İlhan bu noktada Niyazi Berkes'ten alıntı yaparak batıcıların aslında Batı ülkelerinin emrinde olan kimseler olduklarını söylemektedir. Bunların derdi ülkede çağdaş ve Batı ülkeleri ayarında refah seviyesine sahip, sanayileşmiş bir yapı kurmak değil, Hilafet ve saltanatı korurken bir yandan da batıya el uzatıp onların dediklerini harfiyen yerine getirmektir. İçeriğinde siyasi bir bağımlılık vardır ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşıdır. Bu yüzden de İlhan, "*Mustafa Kemal Paşa 'batı'cılarını ya sürdürdü ya da astı...*" demiştir.⁴⁵

Attila İlhan için çağdaşlaşma konusunun özü tek kavramdadır. O kavram ise sanayileşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüncesini şöyle netleştirmektedir:

"...neden endüstrileşmenin adını bir türlü koyamamışız? Batılı bir ülke için ilerlemek, gerçekte endüstrileşmek demek, batılılaşmak diye ayrıca bir sorun yok! Bizim ikisini birleştirelimiz, daha doğrusu, endüstrileşmenin anlamını iki yüzyıl kavrayamayıp işin sadece uygarlık yönüne bakışımız neden?"⁴⁶

İlhan için bu kavram karmaşası içerisinde Atatürk, hiçbir zaman bunları karıştırmamış ve hedefini belirlemiştir. Bunu da Atatürk'ün şu sözleriyle netleştirmektedir:

"...Endüstrileşmek en büyük milli davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük küçük her çeşit sanayi kuracağız ve işleteceğiz. En başta vatan müdafaası olmak üzere mahsullerimizi kıymetlendirebilmek ve en kısa yoldan, en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek için, bu bir zarurettir."⁴⁷

⁴³ A.e., s.81

⁴⁴ Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.75

⁴⁵ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.358-359

⁴⁶ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.13

⁴⁷ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.68

İlhan için bu dönemde izlenen politikada bir bütünlük bulunmaktadır. Tanzimat'tan beri gelen üstyapısal kültür ilericiliği yerine, bir yandan sanayileşme hamlesini gerçekleştirmek için çabalayan, kültür devrimini başlatan, laik topluma geçiş yaparak ümmet hukukundan kurtulan, bunlarla birlikte kadın erkek eşitliği konusunda hukuki eşitliği ortaya koyan ve kadınların siyasal haklarını veren bir yol izlenmektedir ki bu da övgüyü hak etmektedir.⁴⁸

İlhan çağdaşlaşmanın temel mücadelesinin sanayileşme olduğunu defalarca dile getirmektedir. Buna rağmen genel kanı olarak laiklik kavramının yerleşmesinin öne çıkartıldığını da görmekteyiz. Örneğin Zürcher reformların en karakteristik hamlesi olarak laikliği görmektedir. Bu hamlenin içerisinde de üç faaliyet alanı belirlemektedir.

“İlki, devleti, eğitimi ve hukuku laikleştirmek, yani ulemaya, kurumlaşmış İslam’ın geleneksel kalelerine saldırmaktı. İkincisi, dinsel simgelerin üstüne gitmek ve bunların yerine Avrupa uygarlığının simgelerini koymaktı. Üçüncüsü, toplumsal yaşamı laikleştirmek ve gerektiğinde popüler İslam’ın üstüne gitmekti.”⁴⁹

İlhan, sanayileşmenin gerçekleşemediği bir toplumda laikliğin de sağlam temellere dayanamayacağını savunurken genel kanı itibarıyla çağdaşlaşma hamlesinin temelinde laiklik ilkesi bulunmaktadır. Buradan İlhan’ın laiklik ilkesini önemsiz gördüğü sonucuna varmak doğru olmayacaktır. Fakat İlhan’ın Türk aydın kesiminde gördüğü antiemperyalizmden ve sanayileşmeden soyutlanmış ve sadece eğitim politikalarına dayandırılmış bir çağdaşlaşma anlayışından özenle uzak durduğu ve buna karşı mücadele verdiği gözlemlenebilir. İsmet İnönü dönemine karşı duruşunun önemli etkenlerinden biri olarak bu durum karşımıza çıkacaktır.

Aydın sorunu konusunda İlhan, Atatürk’ü bakışının da kendisinininkinden farklı olmadığını dile getirmektedir. Atatürk’ün 20 Mart 1923 tarihli sözleri ile bu görüşün desteklemektedir:

“Aydınlarımız içinde çok iyi düşünenler vardır, fakat genelde şu hatamız vardır ki, inceleme ve araştırmalarımıza zemin olarak çokluk kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi geleneklerimizi, kendi özelliklerimizi ve gereksinmelerimizi almayız.

⁴⁸ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.37

⁴⁹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 29. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.276

*Aydınlarımız belki bütün cihanı, bütün öteki ulusları tanır, fakat kendimizi bilmeyiz. Aydınlarımız ulusumu en mutlu ulus yapayım der, başka uluslar nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der, ama düşünmeliyiz ki böyle bir teori hiçbir dönemde başarılı olmuş değildir. Bir ulus için mutluluk olan şey öteki ulus için felaket olabilir, aynı neden ve koşullar birini mutlu ettiği halde, ötekini mutsuz edebilir. Onun için bu ulusa gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü biliminden, buluşlarından, ilerlemelerinden yararlanalım, ama unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak zorundayız...*⁵⁰

Görülebileceği gibi bu sözlerde Atatürk, yenilikler için yapılacak araştırmalara zemin olarak yerli kültürün alınmadığını, tüm dünyanın bilindiği iddia edilebilmesine rağmen kendi özelliklerimizi bilemememizi öne çıkarmaktadır. Ağırlıklı olarak algılanan yabancı kültürlerle kendi kültüründen daha yakın bir aydın kitlesinin var olduğu olmaktadır. Ayrıca aydınlar ile halkın arasındaki uçuruma şöyle dikkat çekilmektedir:

*“Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hala ve hala münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlit etmek lazımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tacil etmesi, biraz da münevverlerin çok hızlı gitmesi lazımdır. Lakin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir.”*⁵¹

İlhan başından beri şikayetçi olduğu aydınlar konusunu Mustafa Kemal Atatürk'ün da aynı şekilde sorunlu bulunduğunu böylece dile getirmektedir. Aydınların halktan kopuk ve kendi kültürünü bilmeden komprador olarak yetişmiş olması, böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli sorunları arasında yerini almış olmaktadır. İlhan bu konuda da Doğan Avcıoğlu'na başvurmakta ve görüşlerini paylaşmaktadır:

“...Ankara, Avrupa uyduluğu geleneğinde yetişmiş Babialı bürokratlarına da kucak açacaktır. Cumhuriyet'in daha ilk günlerinden başlayarak devlet kadrosu, 'milliyetçi' genç memurların yanı sıra, Babialı bürokratlarını da barındıran ikili bir

⁵⁰ Attila İlhan, **Hangi Edebiyat**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.281-282

⁵¹ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.8

*karakter taşıyacaktır. Bürokrasinin 'milliyetçi' kanadı, reform hareketlerinde, Babialı kanadını daima karşısında bulacaktır. İşbirlikçilerin pek azı ihanetlerinin cezasını çekecektir.*⁵²

İlhan, dönemi bilenler için bu saptamanın çok yerinde ve önemli olduğunu düşünmektedir. Yakup Kadri'nin ve Kemal Tahir'in de düşüncelerinin Babialı kadrolarının yeni devlet içerisinde yer bulmalarının önemli bir soruna yol açtığı yönünde olduğu dile getirilmektedir.⁵³

3.2.1.Dil Devrimi

Dil Devrimi konusunda İlhan, kendisiyle yakın görüşlere sahip denilebilecek birçok aydınla ters düşmesine rağmen söyleminden hayatı boyunca vazgeçmemiştir. Birçoklarının aksine Türkçenin, Arapça ve Farsçanın saldırısı altında bir dönem geçirdiğine itiraz etmektedir. Bilineceği üzere özellikle Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde Türkçeye, Arapça ve Farsçadan birçok sözcük karışmıştır. Ayrıca önemli şahsiyetlerin bazıları eserlerini bu dillerde vermişlerdir. Fakat İlhan bunun sadece Türkçeye özgü bir etkilenme olmadığını söylemektedir. Dönem itibarıyla Arapça dünya üzerinde gelişmekte, siyasi ve kültürel olarak hakimiyet sağlamaktadır. Bu yüzden de dönemin eser veren düşünce adamları eserlerini çok geniş alanlara yayabilecek bu dilde yazmışlardır. Türkçeye de önemli oranda Arapça sözcüğün girdiği doğrudur fakat sonuçta Türkçe kaybolmamış hatta giren sözcükler zaman içerisinde Türkçeleşmişlerdir. Selçukluların ve Osmanlıların yaptıkları ise doğal bir durumdur. Ait olunan dinin resmi dilinin etkisinde kalınmıştır. Bu sadece Müslümanlarda değil Hıristiyanlarda da aynı şekilde gelişmiştir. Batı dillerine de Arapça sözcüklerin Türkçeye girmesi gibi Latince ve Yunancadan oldukça yoğun geçişler olmuştur. Ümmet döneminde dinin resmi dilinden etkilenilmesi gayet doğal görülmekte ve bunun bir saldırı olarak nitelendirilemeyeceğinin eğer böyle düşünülürse koca bir ümmet döneminin yok sayılmış olacağıın altı çizilmektedir.⁵⁴

"(...) Türkler (Batı Türkleri) Fransızların aksine, ümmet dillerinden etkilenmişlerse de, işi öz dillerini terk etmeye kadar vardırmamışlardır. Etkilenmeleri doğal. Önasya'ya Müslüman geliyor, üç kıtaya yayılan bir (Müslüman) ümmet

⁵² Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.286

⁵³ A.e., s.287

⁵⁴ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.222

imparatorluğu kuruyorlar. Müslümanlığın ümmet döneminde kültür dili Arapça/Farsça mı, elbette o düzeyde bu dilleri işleyecek, gündelik konuşma düzeyinde, bu dillerden kelime kapacaklardır. Osmanlıca bileşimi bu tarihsel ve toplumsal zorunluluktan doğmuştur ama Türkler'in ümmet döneminde öz dillerini kaybetmiş olduklarını kim savunabilir? Osmanlıca ne Farsçadır; ne de Arapça! Onların türevi, bozuk bir biçimi de değildir. Osmanlıca Türklerin ümmet dönemine mahsus bir bileşimidir ki, bu bileşim o dillerden yapısına elverişli kelime ve kavramları pek güzel içine almış, havasına uydurmuş, yapısını yeterince değiştirip eğreti durmasını önlemiştir.”⁵⁵

Fakat bunlara rağmen Dil Devrimi İlhan için haklı, yerinde ve gerekli bir adım olarak görülmektedir. Çünkü uluslaşmak için ulusun kendi dilini, ümmet döneminde kullanılan dilden ayıklaması bir zorunluluk olarak önümüze çıkmaktadır. Dil Devriminin mantığını İlhan şöyle açıklar:

“Değil mi ki Osmanlı ümmet toplumunu Türk milleti yapacağız, milletin dilini Osmanlıcanın içinden ayıklamak zorundayız. Bu kadar da değil, yaratılacak ulusal burjuvazinin ulusal pazarın tümünü denetimi altında tutabilmesi de azınlıkların çoğunlukla, yöresel kültürlerin birbirleriyle anlaşması ve kaynaşması da, ancak ortak, herkesin anlayabildiği (demokratik) bir dil ile mümkündür. Osmanlıca aydınla halk, şehirle köy, yönetenle yönetilen arasındaki mutabakatı sağlayamadığına göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin dili kuşkusuz Osmanlıca değil Türkçe olacaktır.”⁵⁶

Görüleceği gibi uluslaşma süreci beraberinde ulusal dili bulma ve onu tüm yurttaki ortak kullanıma sokma zorunluluğunu da birlikte getirmektedir. Herkesin anlayabildiği demokratik yani sadeleşmiş, herkesin anlayabildiği bir dile ulaşmak hedefi de ortaya konulmaktadır. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu da uluslaşma sürecinin iki önemli yapıtaşı olarak karşımıza çıkmaktadır. İlhan, Dil Devrimi konusunda en çok Falih Rıfkı Atay'ın tespitlerinden faydalanmaktadır. Dönemi yaşayan ve dil konusu üzerinde yazılar yazan bir aydın olan Atay, Dil Devrimi'nin başlangıcıyla birlikte yanlış yönelimlerin de ortaya çıktığını düşünmektedir. Hareketin içerisindeki tarafları Çankaya adlı eserinde şöyle aktarmaktadır:

“(…) a/Basit sadeleştirmeciler, yani dilde sadeleşmeyi kabul etmekle beraber, Türkçeleşmeye doğru her türlü zorlamayı reddedenler (...) b/Türkçeleştirmeciler. Ben

⁵⁵ A.e., s.227

⁵⁶ A.e., s.225

bunların arasında idim. Konuşma ve kullanma diline yerleşen yabancı kelimelere dokunmamalı idik. Türkçeden yeni kelimeler üretirken kendi eklerimizi, köklerimizi ve şivemizi esas tutmalı idik. (...) c/Solumuzda iki ifrat vardı: bir kısmı yeni kelimeler yapmak için, bütün Türk lehçelerinin eklerinden ve köklerinden faydalanmak ve 'sel, sal' gibi mesela 'nisbet eki' saydıkları eski ekleri diriltmek isteyenler(...) İkinci ifrat 'mangal' kelimesi bile Arapça olduğu için, ona da bir Türkçe karşılık aramaya kalkışan 'özleştirmeciler' idi...'⁵⁷

İlhan, Dil Devrimi'ne bir süre sonra özleştirmecilerin egemen olmaya başladıklarını düşünmektedir. Çünkü ona göre bu kesim dili sadeleştirmek adı altında aslında Mustafa Kemal Atatürk'ün hiç hedeflemediği bir mecraya girmişlerdir. Bu akımda günlük dilde kullanılan ve Türkçeleşmiş birçok sözcük sadeleştirme adı altında dilden atılmakta ve böylece dilin çağrışım gücü azaltılmaktadır. Hatta İlhan, bu akımı dili yoksullaştırmalarının yanında çağrışım gücü sıfır olan ırkçı bir yaklaşım olarak dillendirmektedir.⁵⁸ Attila İlhan, Mustafa Kemal Atatürk'ün bu akımın yarattığı dil algısından rahatsız olduğunu söylemektedir. Bu akımın gelecekte hiç de düşünüldüğü gibi sadeleşmiş bir dil yaratmayacağı, tam tersine özleştirme çabasıyla yeni bir aristokrat ve halkın anlamadığı suni bir dil ortaya çıkacağına kanaat getirilmiştir. Bu yüzden de dilin gelişiminin bir süre sonra doğal gelişimine bırakıldığı ve toplumun gelişimiyle birlikte dilin de gelişiminin izlendiği belirtilmektedir.⁵⁹ Bu düşüncenin en önemli dayanağı ise yine Falih Rıfkı Atay'ın bir anısına dayanmaktadır.

"...bir akşam Atatürk, sofraya bittikten sonra, benim, yanbaşındaki iskemleye oturmamı emretti. '-...dili bir çıkmaza saptamışsınız!' dedi: Sonra, '...bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır! Ama ben de işi başkalarına bırakmam. Çıkmazdan biz kurtaracağız' dedi...'⁶⁰

Tüm bu örneklerle rağmen İlhan'ın dil konusundaki görüşleri her zaman tartışılmaktadır. Bu konuda da kutupların günlük siyasi söylemleri ile geçmişten gelen geleneklerini birleştirme adına tutum takındıklarını görmekteyiz. Özellikle günümüzde laik ya da muhafazakar kesimlerden birine aidiyet hissetmek doğrudan doğruya dil tartışmasında bireyi belirli bir noktaya taşımaktadır. Dil gibi toplumsal yaşamın temel

⁵⁷ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.205

⁵⁸ A.e., s.195

⁵⁹ A.e., s.199

⁶⁰ A.e., s.203

konularından birini güncel siyasete alet etmek ciddi sorunlara yol açmaya aday olacaktır. Sonuçta, tartışma zemini kaymakta ve Dil Devrimi'nin tam anlamıyla anlaşılabilmesi güçleşmektedir. İlhan bu tartışmaların dışında önemli açıklamalar ve belki de edebiyatçı olmasının sağladığı bir duruşla gerçekçi düşünceler öne sürebilmiştir. Bu yüzden de her kesimden belli noktalarda tepki görmüş ve bunları yine sakin bir dille cevaplamasını bilmiştir. Tüm bunların sonucunda İlhan, yine Atay'ın sözleriyle Dil Devrimi'nin odaklandığı noktaları alıntılanmaktadır:

"...1/Konuşma dilinde geçen kelimeler, Türkçedir. Lugat kelimelerinde, bugünkü lehçe ve şivemiz esastır. 2/Gramerde Osmanlıca ölmüştür. Artık Türk gramerini vücuda getirmek sırası gelmiştir. Bu gramer sadece Türk kaidelerini alacaktır. Eğer vaktiyle Arabi kaidelere göre yapılmış olup, konuşma diline yerleşen tabirler varsa, onları klişeler olarak kabul edeceğiz ve gramerimizde istisnalar olarak zikredeceğiz. 3/İstilahlarımızı yaparken, medrese kültürü değil, üniversite kültürü kaynaklarını esas tutacağız..."⁶¹

Attila İlhan yaşamı boyunca dilde ırkçılık olarak nitelendirdiği özleştirmecilik akımını eleştirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu Dil Devrimi'nin ise bu akım yüzünden raydan çıkarıldığını ve bunun Atatürk tarafından da rahatsızlıkla karşılandığını sıkça söylemiştir. Romanlarında da Türkçeye Osmanlıcadan miras kalan deyim ve sözcükleri çokça kullanmıştır. Bu konuda zaman zaman Dil Devrimi'ne aykırı bir iş yaptığı eleştirileri olacağı düşünülse de yukarıdaki delillerle Dil Devrimi'nin dilde ırkçılık anlamına gelmediğini ispata çalışmıştır. Onun için önemli olan dilin zenginliği ve geçmişini içinde barındırabilmesidir. Türkçeleştiği ve günlük dilde kabul edildiği sürece o sözcüğün kullanılmasında hiçbir sıkıntı görmemektedir. Diğer yandan İlhan'ın romanlarında kullandığı dil de zaman zaman eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü romanlarında karakterlerin yaşadıkları dönemin dilini yansıtmaları gerektiğini düşünmektedir. Böyle olunca da Osmanlıca sözcükleri karakterler sıkça kullanmış ve bu Dil Devrimi'ne aykırı bir tutum olarak eleştirilmiştir. Fakat İlhan kendi yaptığının doğru olduğunu savunmaktadır. Çünkü her karakter kendi yaşam koşullarını ve yaşadığı dönemi diline de yansıtmalıdır. Kaldı ki günümüzde dahi bu böyle olmaktadır. Kartallar Yüksek Uçar dizisinde kullanılan dil için gelen eleştirilere İlhan şöyle cevap vermektedir.

⁶¹ A.e., s.204

“Kullandığım dilin eski olduğu, yeni neslin anlayamadığı ve bu yönüyle dizinin başarısız olduğu söylendi. Hatta bir de öneri getirildi: Altyazı. Evet, zekası normal olmayanlar için iyi bir buluş olurdu. Çünkü normal zekadaki seyirciler -ki bunlar sessiz çoğunluğu oluşturuyor- diziyi anlayamadıklarından şikayetçi değildir. Üstelik 20 kadar başrol içinde yaşı 70 civarında olan iki kişi eski dil kullanıyor, Banazlı İsmail ve Nihat Maksudi Bir de Mebrure var. Bu hanımın paşazade olduğunu, konaklarda büyüdüğünü, dolayısıyla saray terbiyesi aldığını anlatmaya çalıştık. (...) Niye, Mehmet’in, Seval’in ve gelecek olan diğer gençlerin günümüz Türkçesiyle konuştuğuna dikkat etmiyorlar? Hem bunlar, Banazlı İsmail’in ya da Nihat Maksudi’nin Bülent Ecevit Türkçesiyle konuştukları takdirde ne kadar komik olacaklarını fark etmiyorlar mı?”⁶²

Dil konusunda İlhan ile aynı düşünceleri paylaşmayan Mahmut Esat Bozkurt özellikle Türk edebiyatının içerisinde Türkçe olmayan edebi metinlerin girmesine karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışında, devrimin yerine geçtiği eski rejimin edebiyattaki etkisini silmek, Divan edebiyatının saray çevresinde yaygın olması, milli bir edebiyat arayışına girilmesi ve bunun için de yüzyıllarca köylü olduğu için pek önemsenmeyen halk edebiyatının öne çıkarılmak istenerek ulusal edebiyatın yaratılma çabası etken olarak görülebilir düşüncesindeyiz.

“Bu Divan edebiyatı, Türk edebiyatı tarihinde bu ilerleyiş, bir gelişme değildir. Fakat, bir geriliktir. Dil bakımından beş yüz yıl sürmüş bir kaytaklıktır. Bunun içindir ki Türk edebiyatı tarihinde yer almaz.”⁶³

3.2.2. Ulusal Kültür Bileşimi

İlhan, nasıl ki dil konusunda bir demokratikleşmenin hedeflendiğini öngörmekte ise aynı atılımın kültür konusunda da yapılmış olduğunu da söylemektedir. Bu durum bir bakıma zorunluluktur. Çünkü toplum yeni bir ilişkiler yumağına geçiş yapmaktadır. Kırsal feodal ümmet kültürü yerini, kentsel burjuva millet kültürüne bırakma sürecine geçecektir. Ekonomik alt yapı değişme sürecine adım atmış, kentleşme başlamıştır. Önceki toplumda öncü unsur olan din ve feodal kültür yerine yeni toplumda laiklik benimsenecektir.⁶⁴ Laikliğin yanı sıra yine laiklikle yakından ilgili olan ulus bilinci de olmazsa olmaz görülmektedir. Buna ulaşmak için de

⁶² Belgin Sarmaşık, **Attila İlhan: “Söyletme Kötüyü”**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005, s.165

⁶³ Mahmut Esat Bozkurt, **Atatürk İhtilali**, 3. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1995, s.206

⁶⁴ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.9

gerekli olanın sağlam bir tarih bilinci olduğu dile getirilmektedir.⁶⁵ Siyasal anlamda ulusal demokratik devrimle gerçekleştirilen demokratikleşme ulusal kültür savaşı verilerek kültür alanında da gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu savaş sonucunda kültür sarayın ve çevresindeki imtiyazlı kesimin elinden alınarak halkın bütününe yayılacaktır. İlhan, yeni toplum düzeninde herkesin kültürlülük hakkı olduğunu ve bunu sağlamanın da devletin görevi olduğunu da belirtmektedir. Bunu sağlamak için de devlet bir yandan eğitim olanaklarını arttırarak yurdun her köşesine bu imkanı götürmeli ve kültürlü ile kültürsüz arasındaki yaşam farkını kaldırmalıdır. Böylece kültürsüz olanın iş yaşamından başka etkinliklere de vakit ayırarak kültürel zenginliği yakalama fırsatı olacağı da eklenmektedir.⁶⁶ Bu değişimin gerçekleşmesi, yaşamak ve hayatta kalmak isteyen bir toplum için tartışmasız zorunludur. Çünkü İlhan'a göre Müslümanlığın ümmet döneminde batıdan gelen tehditler Hıristiyanlık üzerinden gelmekteydi. Fakat durum değişmiştir. Artık uluslar ortaya çıkmış ve bu ulusların karşısına Osmanlı İmparatorluğu halen ümmet döneminin araçlarıyla dikilmiştir. Halbuki bu yanlış ve başarısızlığa mahkum bir görünüm sergilemektedir. Olması gereken ulusal bileşimin yapılması ve bu şekilde karşı koyabilmektir. Bunu yaparken de Müslüman olduğu için Mısır, İran gibi ülkelerin kültürlerini kabullenmek ne kadar yanlış ise İtalya, Fransa gibi ülkeler için de aynı yanlış geçerli görülmektedir.⁶⁷ Asıl hedef uluslaşma ve bunun için gereken altyapının yanında ulusal kültür bileşimini de yapabilmektir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki kültür devrimini de İlhan bu gözle değerlendirmek istemektedir. Söz konusu olan toplumun her alanda imtiyazlı kesimlerin ellerinde olan olanaklardan yararlandırılması ve hepsinin ulusa mal edilmesi olarak görülmektedir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün 1921 tarihli aşağıdaki konuşmasına büyük önem atfetmektedir:

“...milli bir terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garbtan gelen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişafı, ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayin bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin

⁶⁵ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.43

⁶⁶ A.e., s.92

⁶⁷ Attila İlhan, **Hangi Sağ**, 2.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s.98

*tahrip edici neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir, o zemin milletin seciyesidir.*⁶⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözlerinin İlhan'ın düşünceleriyle ne kadar yakın olduğunu görmek pek de zor olmasa gerekir. İlhan'ın üzerinde sürekli durduğu ve eleştirdiği bir bakış açısı burada da eleştirilmektedir. O bakış açısı doğuyu ya da batıyı seçerek oranın kültürlerini getirmek ya da o kültürlerden etkilenerek ulusallık kaygısı olmaksızın yeni politikalar üretmektir. Asıl kaygı olarak ulusal olmak karşımıza sürekli olarak çıkmaktadır. Peki, sözü geçen kültür hangi uygarlıkları kapsayacaktır, hangilerinden beslenecektir? İlhan'ın bu konuda verecek cevabı bulunmaktadır. Öncelikle bir kültür mirası belirlemiştir. Ona göre bu kültür mirası coğrafi olarak Sarı Nehir'den Tuna Nehri'ne kadar uzanırken tarihsel olarak Hititler'den Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır.⁶⁹ Anlaşılacağı üzere Türklerin tarihsel olarak geçtiği ve devlet kurduğu ve bir şekilde irtibata geçtiği tüm coğrafi bölgeler ile bunların üzerinde kurulmuş olan uygarlıklar kültür mirası olarak kayda geçilmektedir.

“Öyle bir bileşimdir ki hem, bazılarının kandırmak ve inandırmak istedikleri gibi sadece Türk/İslam öğelerini içermez, bazılarının savundukları gibi İran/Arap öğelerinden de ibaret değildir, ya nedir, kökeni Mezopotamya uygarlığına kadar uzanan bir uygarlık birikiminin, Türk/Arap/İran/Bizans potasında eritilip kaynaştırılması, özgür bileşim çıkartılmasıdır.”⁷⁰

Attila İlhan, ulusal kültür bileşimi konusunda oldukça fazla kafa yormuş ve düşünce üretmiştir. Düşünceleri metodla ilgilidir. Elbette birtakım konular ve olaylar üzerinde eleştirilerini yapmıştır. Fakat genel olarak onu ilgilendiren nasıl bir yol izleneceğidir. Bu yol öncelikle laik, demokratik ve ulusal olmalıdır. Ayrıca Doğuyu ya da Batıyı taklitten de kaçınılmalıdır. Çünkü yukarıda söylendiği gibi en büyük sorunlardan birinin bu olduğu İlhan tarafından sürekli vurgulanmıştır. Ayrıca kültür mirasımızı sadece din ya da ulus bağlarıyla da sınırlamanın yanlış olduğuna inanmaktadır. Bugün bulunduğumuz Anadolu toprakları başta olmak üzere Orta Asya'dan başlayan ve geniş bir yelpazeyi içine alan kültürel bir mirasın sahibi olduğumuzu bunu da ulusal kültür bileşimine katmamız gerektiğini düşünmektedir.

⁶⁸ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.229

⁶⁹ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.200

⁷⁰ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.117

“Daha önce de belirtmiştim, Batının kültür emperyalizmine karşı koyuyoruz diyerek, Doğunun skolastiğine sarılamayız, bu da o kadar büyük yanılgı olur. Çözüm, ulusal bileşim formülü içindedir, ulusal bileşim mayası geleneksel yapıdan, kültürden, uygarlıktan gelir, metoduysa bilimsel düşünceden. Bilimsel düşüncenin geçmişten koparıp bugünkü koşullar içerisinde yaratacağı ulusal bileşim ırkçı olmadan Türk, taklitçi olmadan Batılı olmanın ve kalmanın tek çıkar yoludur. Diyalektik kafayla bakarsan da Osmanlı/Türk İslam teziyle, Batılı/Hristiyan/laik antitezinin karşılığından yeniden ilk teze dönüş değil, başka bir düzeyde ulusal/Batılı/Türk senteze ulaşmak doğar.”⁷¹

Cumhuriyetin bu bileşimi tam anlamıyla başaramadığını da söylemektedir. Fakat bunun sorumlusunun Mustafa Kemal Atatürk değil, İsmet İnönü ile aydınlar olduğunu vurgulamaktadır.

“Cumhuriyetin ilk yıllarında, ulusal bir aydın tipi yaratılmaya çalışılmamış denemez! Ulusal bir bileşim kaygısı görülüyor! Ne var ki, Mustafa Kemal’in ölümünden sonra, Türk kültürünü Yunan/Latin tabanına oturtmak eğilimi, ‘aktarmacı ve malumatfuruş’ aydın türünü yeniden tedavüle çıkarıyor. Üstelik, bürokrasiyle adeta özdeşleştirerek! Sonucunu görüyoruz: Yarım asrı geçen Cumhuriyet tarihinde, kültür hayatı, elli milyonluk ülkede, yüz bilemedin beşyüz bin kişiyi ilgilendiren bir darlıkta kalmıştır. Cumhuriyetin en büyük başarısızlıklarından birisi bu! Orijinal ulusal kültür bileşimini yapamıyor, bir, eldeki taklit kültürü de -halka yabancılaştığından- kesinlikle demokratikleştiremiyor, iki! Bu ikisi, birbirinin sebep ve sonucu mudur, düşününüz!”⁷²

3.3.İsmet Paşa'nın Batılılaşma ve Kültür Anlayışı

Attila İlhan hayatı boyunca İsmet İnönü'yü birçok açıdan eleştirmiştir. Çok belirgin bir şekilde Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü dönemlerini siyasi ve kültürel yönden ayırdığına şahit olunmaktadır. İnönü, İlhan için bir anlamda Tanzimat batıcılığına dönüş anlamı taşımaktadır. Hatta bunu kötü bir Tanzimatçılık olarak ilan eden İlhan, emperyalizmin çeşitli hilelerle gerçekleştirebileceği politikaları bu şekilde Türkiye'nin gönüllü olarak uyguladığından dem vurmaktadır.⁷³ İlhan bu dönemde İnönü'nün üstyapısal ileriliklik yaptığını, bir yandan dilde özleştirmeciliği desteklediğini

⁷¹ Belgin Sarmaşık, **Attila İlhan:Açtırma Kutuyu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, s.132

⁷² Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.92

⁷³ Attila İlhan, **Hangi Batı**, 5.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.209

diğer yandan da Yunan/Latin kültürünü zemin olarak alan bir politikaya yöneldiğini belirtmektedir.⁷⁴

“Ne var ki Mustafa Kemal’in ölümünden sonra, üstyapısal kültür ilericiği, fazla ileriye gitmiş; Ortaasya’dan taşıdığımız göçebe kültürüyle, aramızdaki bağı oluşturan Selçuklu/Osmanlı (Ümmet) kültürünü yok saymaya, Ortaasya’yı doğrudan, Anadolu’da bulduğumuz Yunan/Latin tabanına bağlamaya yönelmiştir; galiba tepkinin şiddetlenmesi de bu yüzden olmuştur; ulusal demokratik devrim, ‘ulusallığını’ unutup, ‘ecnebiliğe’ dümen kırınca, ‘ulusallık’ diye eski ümet sentezinin değerleri öne sürülüyor.”⁷⁵

Bu sözleriyle İlhan, bir yandan İnönü Cumhuriyeti olarak adlandırdığı dönemde izlenen politikanın hatalarını gösteriyorken diğer yandan da bu politikaya karşı milli ve manevi değerler söylemi ile ortaya çıkan akımların da ulusal olarak gördükleri kültürün sadece ümmet toplumunun kültürü olduğunu, bunun da beraberinde yanlışı getirdiğini anlatmaktadır. Bir bakıma İlhan için ortada yanlışı olarak kurgulanmış bir teze yine yanlışı olarak konumlanmış bir antitez bulunmaktadır diyebiliriz. Üstyapısal ilericilik olarak adlandırdığı politika ise Atatürk ile İnönü arasındaki ayrışmanın temelini oluşturmaktadır. Fakat bunun yanında bir diğer fark daha vardır. O da İnönü’nün, Atatürk’ün düşündüğü çağdaşlaşma kavramı yerine batılılaşmayı koyuyor olmasıdır. Yani İnönü, ülkeyi batı ülkelerine benzetmekle ve bunun sonucunda devşirme bir Yunan/Latin kültürü yaratıp taklitçiliğe kaymakla suçlanmaktadır.⁷⁶

“İnönü Cumhuriyeti, ilk bakışta, Atatürk Cumhuriyeti’nin bütün özelliklerini taşır gibi görünür. O da laikdir, halkçıdır, milliyetçidir. Ne var ki, kültür devrimini çağdaşlaşarak ulusallaşmak diye değil, uluslaşırken batılılaşmak diye anlamıştır.”⁷⁷

İlhan bu ilericilik türüyle birlikte ortaya çıkarılan, ulusal kültürü Yunan/Latin tabanına oturtma yönelimine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bunu dile getirirken ortaya koyduğu kanıtlardan en önemlisi ise İnönü’nün kültür önderlerinden ve gözde adamlarından biri olarak nitelendirdiği Nurullah Ataç’ın sözleridir.

⁷⁴ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.145

⁷⁵ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.91

⁷⁶ Attila İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, s.330

⁷⁷ A.e., s.229

“a/Bizim devrim dediğimiz hareketin amacı, bu ülkeyi, Batı ülkelerine benzettir: devrimcisi ile gelenekçisi ile. b/. Biz görüyoruz eksikimizi, Yunanca öğrenemedik, Latince öğrenemedik, Avrupalılar gibi olamıyoruz, buna üzülmüyoruz. c/. Gençleri, kendilerine hür edebiyatı öğreterek kurtarabiliriz. Eski Yunaneli'nin, eski Roma'nın edebiyatını, Platon'u, Aristophanes'i, Euripides'i, Horatius'u, Vergilius'u okusunlar. Onların eskisi ile yetişen Avrupa edebiyatlarının eserlerini okusunlar.”⁷⁸

Ataç'ın sözleri, İlhan'ın sürekli olarak yanlışlığının altını çizdiği bir düşünce tarzına tekabül etmektedir. Burada iki yön bulunmaktadır. İlkin, Batı'da bulunan kurumların ya da uygulanan işlemlerin aynılarının ülkemizde yapıldığında batıdakiyle aynı sonucu vereceğini ummak olarak dile getirebiliriz. İkincisi ise, ulusal kültürü kurmak ya da senteze ulaşabilmek için sadece yabancı kültürlerin klasiklerinden yararlanılmasıdır ki bu da kültür emperyalizmine teslim olmakla aynı şey olarak görülmektedir. Olması gereken, ülkenin kendi klasiklerinin de Batılı klasiklerle aynı dairede ele alınıp en azından yan yana yayımlanmasıdır. Halbuki İlhan, İnönü döneminde böyle olmadığını söylemektedir. Mevlana ya da birçok klasik devlet tarafından çok az sayıda basılırken, Yunan/Latin klasikleri devlet tarafından basılarak liselere dağıtılmış ve yardımcı kitap olarak dahi okutulmuştur diyerek burada bir dengesizlik olduğunu dile getirmektedir.⁷⁹

“Kültürel kalkınma dedim de!.. Tanzimat kuşağı buna inanır, Meşrutiyet kuşağı da! Mustafa Kemal'de izlerini bulursunuz, Ziya Gökalp'te tartışma konusu yapılmıştır, İnönü kesinlikle uygulamaya girişmiştir. Yaşı elli sularında olanlar hatırlayacak: 40'lar Türkiye'sinde Atatürk'çülük demek, ne demektir: Eğitim seferberliği, yani köy enstitüleri ve halkevleri aracılığıyla halka batılı kültürü götürmek. Batılı kültür, köken olarak Yunan/Latin kültürünü içeriyor, klasiklerin çevirisi buna dayandırıldığı gibi, Devlet Konservatuarı'na, Devlet Tiyatro Bale ve Operası'na verilen abartılmış önem, bundan kaynaklanıyordu. 1943 yılının yoksul ve perişan Bahçe kasabasında, sabah Ankara Radyosu'nu açar, pencereden sığırın kıra dağılışını seyrederken, sabah müziği diye Fransız musette havaları, ya da Çağdaş Fürstin operetinden Düetto'lar dinlerdim. Haruniye Köy Enstitüsü'nün kız öğrencileri mandolinle bir iki menuetto çaldılar mı, Türkiye çağdaşlaşmış oluyordu.”⁸⁰

⁷⁸ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.64

⁷⁹ Attila İlhan, **Hangi Edebiyat**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.286

⁸⁰ Attila İlhan, **Aydınlar Savaşı**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.24

Görüleceği üzere Atatürk döneminde endüstrileşme ve kültürel alandaki ulusallaşmaya yönelik hareketlerle at başı gittiği dile getirilen çağdaşlaşma hareketi, İnönü döneminde tamamen kültürel ilericiliğe kayarak Tanzimat batıcılığına yakınlaşmış ve ulusallık kaygısı gütmekten yoluna devam etmiştir diyebiliriz. İlhan, bir toplumun sadece eğitim ve öğretimle kalkınamayacağını dile getirirken İnönü devrinde öğretmenin misyonunun abartılarak uygarlık kılavuzu olarak algılandığından bahsetmektedir. Bunun da bir Tanzimat kafası olarak gösterilebileceğine işaret etmektedir.⁸¹ Bu dönemde öne çıkarılan tek figür öğretmenler olmamaktadır. İlhan, 40 karanlığı olarak adlandırdığı bu dönemde olumlu tip algısının işçi yerine öğretmene yüklenerek verilmesinin yanı sıra edebiyatta da köylülüğün işçiliğin önüne geçtiğinden söz etmektedir. Bunun ise temel çelişkinin altyapısal yani ekonomik olmaktan çıkarılıp üstyapısal yani kültürel alana çekilmesi sonucunu doğurduğunu dile getirmektedir.⁸² Halbuki olması gereken, endüstrileşmeyle birlikte köylünün işçiye evrilmesi olarak özetlenmektedir. İlhan, Köy Enstitülerinin de burada devreye girdiklerini hatırlatmaktadır. Bir yandan söz konusu edilen Yunan/Latin tabanlı kültür buralarda topluma aşılırken diğer yandan İlhan tarafından enstitülerin asıl amacı olarak görülen köylüyü köyünde tutmak hedefine ulaşmaya çalışılmaktadır. Bir bakıma köylünün işçileşmesinin önlenmek istediğine işaret edilmektedir.⁸³ İlhan bu konuda çok açık görüşlere sahiptir. Ona göre güdülen bu politika çok yanlış görünmektedir. Kendi haklılığını ise Plekhanov'un sözleriyle anlatmaya çalışmaktadır.

"a/Köylüler, çağları içinde üretimin en geri kalmış kesimini temsil ederler. Kapitalist üretim çağında, tarımsal köylü üretiminin ilerici ve sürükleyici öge olmadığı açıktır. b/Köylüler, üretici olmakla birlikte devrimci bir sınıf oluşturamazlar, zira toprağın üzerinde konumları birbirinden uzaktır, bu yüzden de ortaklaşa bir sınıf dayanışmasına ulaşmaları son derece zordur. c/En önemlisi, tarımsal köy ilişkileri kapitalizmin, daha doğrusu sanayileşme ve şehirleşmenin gelişmesiyle kaybolmak doğrultusunda yozlaşır. (...)"⁸⁴

İlhan, Köy Enstitüleri konusunda birçok yazarla ters düşmektedir. Özellikle kendisiyle aynı siyasal görüşlere yakın olarak nitelendirilebilecek yazarlarla bu

⁸¹ A.e., s.28

⁸² Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.247

⁸³ A.e., s.77

⁸⁴ Attila İlhan, **Hangi Sol**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.226

konuda farklı duruşlar sergilediğini görmekteyiz. Örneğin Anıl Çeçen, Köy Enstitülerinin ve Halkevlerinin çok faydalı işlevler üstlendiklerini savunmaktadır. Enstitülerde yetişen kuşakların kısa sürede toplumsal yapıyı etkilediğini ve kırsal kesimin uyanışını desteklediğini belirtmektedir.⁸⁵ Lewis ise Köy Enstitülerinin kurulmasını Türkiye’de kırsal kesimde meydana gelen ilk büyük gelişme olarak vurgulamaktadır. Enstitüler sayesinde köylülerin modern tarım ve hijyen konusunda önemli bilgiler elde ettiklerini bunun sonucunda yapılan ilk hasat döneminde köylünün ekonomik olarak da toparlanmasına imkan sağlandığını dile getirmektedir. Anlaşılabilirliği üzere Lewis, Köy Enstitülerinin kurulmasının faydalı olduğunu söylemekte ve kırsalın bu sayede hareketlendiğine işaret etmektedir.⁸⁶

⁸⁵ Anıl Çeçen, **Kemalizm**, 4. bs., İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2002, s.194

⁸⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 6. Bs., Arkadaş Yayınevi, 2013, Ankara, s.646

SONUÇ

Attila İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde konulan hedeflerin hem iç hem de dış siyasette nihai noktaya ulaşmadan yok edildiği kanaatindedir. Bunun önemli sorumlularından biri olarak da İsmet İnönü'yü göstermektedir. İnönü dönemi, Atatürk döneminin tam tersi olarak betimlenmektedir. İlhan, kültürel alanda işaret edilen ve yukarıda anlatılmaya çalışılan farklılıkların dışında, siyasi alanda da önemli zıtlıkların altını çizmektedir. Öncelikle İnönü dönemi İlhan'a göre bir dikta dönemidir. Bu dönemde toplumun özellikle sosyalist sol fikirlere sahip kesimlerin üzerlerindeki baskı iyiden iyiye arttırılmıştır. Bu artış Mustafa Kemal Paşa dönemiyle kıyaslanamayacak derecede yüksek bulunmaktadır. Hatta İnönü döneminde özgürlükler üzerinde kurulan baskıyı, sıklıkla baskıcılıkla eleştirdiği Menderes döneminden bile daha önde görmektedir. Bu düşüncesini de açıklıkla dile getirmektedir.

“Önce şunu demeliyim, bilmem. Genç bilim adamları ve devrimciler, büyük çoğunlukla, İnönü'nün Menderes/Bayar ikilisine karşı giriştiği 'biçimsel özgürlükler' savaşımı döneminde yetişmiş kişiler, o zamanki havaya uygun olarak koşullanmışlar, sanıyorlar ki, Menderes/Bayar ikilisinin tahakkümü sahiden bir faşizan diktadır, da İsmet Paşa ve onun artık ne mal olduğu gittikçe daha iyi anlaşılın CHP'si, Batılı anlamda liberal ve demokratik bir özgürlük partisidir. Önce bu yanlış düzeltilmeli. DP iktidarı tahakküm babında Milli Şef dönemindeki CHP diktasının eline su dökemezdi, hepsini bırakın, sadece muhalefet olarak siyasal partilerin ve basın varlığı, bütün karşılaştırmaları geçersiz kılar. İyi kötü demokratik bir ortam içinde eski diktatör İsmet Paşa'nın özgürlük mücadelesi vermesi, o dönemde çocuk ya da liseli genç olanları belki Paşa'nın özgürlükçülüğüne inandırmıştır ama, Mustafa Kemal dönemindeki bazı özgürlükleri aynı İsmet Paşa'nın nasıl silip yok ettiğini görmüş olanları kandıramazdı. Kandıramıyor.”¹

İlhan, bu dönemi açık bir şekilde totaliter olarak nitelendirmekten de kaçınmamaktadır. Bu söylemini desteklemek için Mustafa Kemal Paşa ile İnönü/Peker ikilisinin arasının açılmasındaki önemli sebeplerden biri olarak gördüğü, CHP'nin tüzük taslağı konusunda ortaya çıkan fikir uyuşmazlığını örnek vermektedir.

¹ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.40-41

Bu örneği konu hakkında yaptığı konuşmaların dışında kitaplarında da dönemi anlatırken de sık sık kullanmıştır.

“Parti Genel Sekreteri (Recep Peker) çağrılı olarak gittiği İtalya ve Almanya’dan dönüşünde, CHP için yeni bir tüzük ve program taslağı hazırlamıştı. Faşizm’den ve Nasyonal Sosyalizmden esinlenerek düzenlenen bu taslağı Başbakan İnönü’ye imzalatıp Cumhurbaşkanı’na sunmuştu. Bunda sayıları sınırlı üyelerden oluşan bir üst kurul öngörülüyor, bütün yetkiler onda toplanıyor ve TBMM bir şekilden ibaret kalıyordu. Atatürk, bir tür parti diktatoryası getiren taslağı okuyunca, ‘Bu zorbalar kimlerdir? Onları kim seçecek?’ diye tepki göstermişti; arkasından İnönü ile Peker’i çağırılmış, İnönü’nün taslağı okumadan imzaladığı anlaşılmış ve öneriden vazgeçilmişti....(Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap/2.Bölüm, s.21, Bilgi Yayınevi, 1996)”²

Bu eleştiriler kuşkusuz ki İnönü döneminin ekonomi politikalarına da yönelmektedir. İlhan özellikle bir çatışmanın ilk sahnelerinin yaşandığına dikkat çekmektedir. Bunu anlatmak için de Atatürk’le birlikte yurt gezisine çıkmış ve bunu “Atatürk’le Üç Ay” adı altında kitaplaştırmış olan Limancı Hamdi Bey’in adı geçen kitabından alıntılar yapmaktadır. Limancı Hamdi Bey özellikle 1932 yılında önemli gelişmeler olduğundan bahsetmektedir. Bu yıldan başlayarak bir tarafta yeni palazlanan sanayicilerin ve yeni burjuvazinin oluşturduğu ve daha sonra İş Bankası etrafında toparlanacak bir yapılanma ile memur sınıfı olarak adlandırdığı merkezîyetçi bürokrasi arasında yaşanacak, bununla birlikte siyasi hayatımızda konusu sıklıkla geçecek bir çatışmanın başladığından söz edilmektedir.³ Dikkatle baktığımızda, bu dönemin parti tüzüğü ile ilgili yaşanan çatışmayla aynı zaman dilimine denk geldiğini görmekteyiz. Sonuç olarak, zaman içerisinde memur sınıfı olarak adlandırılan bürokrasi, iktidarı kendi eline alacaktır. Özellikle Atatürk’ün vefatından sonra İnönü’nün cumhurbaşkanı olmasıyla bu iktidar geçişi tamamen gerçekleşmiş olacaktır. Ekonomik olarak ortaya çıkan ise İlhan’a göre “idari devletçilik” adını taşıyan bir sistemdir. İnönü’nün kültür politikasıyla ilişkili olarak bu kavram doğrultusunda ilerçilik ekonomik düzeyde değil de kültürel düzeyde algılanmaya başlanacaktır. “İktisadi devletçilik” de böylece rafa kalkmış olacaktır. Bunun yanında yeni zenginler olarak görülebilecek “sera burjuvazisi” olarak adlandırılan bir zümre de karaborsa gibi yollarla ekonomik yaşama egemen olacaktır. Bunların sonucunda da İlhan için

² Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.227-228

³ A.e., s.74

demokrasi hayatımız, belirgin biçimde yozlaşmış bir çatışmalar yumağına düşecektir. Köy enstitüleri vasıtasıyla işçileşmeleri önlenen köylü sınıfının yanında az sayıda bulunan işçilerin de devletin hakimiyeti altında örgütlenmesinin sağlanacağı “amele taburları” kurularak, “idari devletçilik” tamamen toplumsal yaşama egemen olacaktır. Bundan böyle demokrasi adı altında laiklik/Müslümanlık ya da alafrangalık/alaturkalık tartışmaları arasında uyuşacak, bürokrasi ile burjuvazi arasında “ülkeyi kimin yiyeceği” kavgasının verildiği bir sistem olacaktır.⁴ Sonuçta İlhan’a göre devrim hedefinden sapmıştır. Bunu tek cümleyle şu şekilde ifade etmektedir.

“Az gelişmiş toplumda devrim, sınıfsal tabanını bulamadığından, merkeziyetçi bürokrasi diktasına dönüşüyor.”⁵

İnönü döneminde gelinen nihai noktayı ise şöyle özetlemektedir.

“Glasneck, Sperniyev, Petrosyan gibi tarihçiler Anadolu ihtilalinin emperyalizme karşı, özgürlükçü ve bağımsız bir demokratik devrim olduğunda birleşmektedirler. Kemal Paşa’nın ölümünden itibaren tutum değişmiş, İnönü diktası, seçkin aydınlarla eşraf ve bürokrasi üçgenine dayanan, savaş vurguncularıyla el altından işbirliği yapan merkeziyetçi bir dikta olarak oluşmuştur.”⁶

Tam da burada İlhan’ın oluştuğunu söylediği bu zümrenin yol açtığını düşündüğü bir diğer soruna da değinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Hem merkeziyetçi dikta olarak adlandırılan kesimin iktidarı elde tutması ve kaybetmek istememesi hem de İş Bankası etrafında kümelenildiği belirtilen yeni sanayici kesimin güçlerini arttırmak için siyasi erk üzerinde etkili olmak istemeleri sonucu çıkan çatışma bir yanlışı da birlikte getirecektir. Bu yanlışı Atatürkçülük adına demokratik hayata yapılan askeri müdahalelerdir. İlhan’a göre bu müdahalelerin Atatürkçülükle ilgisi olması imkansızdır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, hiçbir zaman orduyu siyasete karıştırmak istememiştir. Ortadaki asıl mesele söz edilen kutupların çatışmalarıdır. Ne zaman ki İnönü iktidarı kaybetmiş ve burjuvazi iktidarı ele geçirmiştir, o zaman askeri müdahaleler gündeme gelmiştir. Halbuki Mustafa Kemal Paşa askeri yöntemlerle toplumu değiştirme taraftarı olmamıştır. İlhan, işte burada önemli bir görüşünü dile getirir ve Kemal Paşa’nın Jakoben olduğunu açık bir biçimde söyler. Jakobenden

⁴ A.e., s.78-79

⁵ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.24

⁶ A.e., s.52

kastı radikal cumhuriyetçiliktir. Otoriterdir fakat totaliter değildir. Bir mücadeleye gireleceği zaman halkla beraber olmayı ister. TBMM'nin kuruluşu buna iyi bir örnek olarak önümüzde durmaktadır. Bunun yanında İttihat ve Terakki Fırkası'nda görüldüğü gibi "komitacı" bir yol yerinde "kongreci" bir yol seçerek Milli Mücadele yıllarında başarıya ulaştığını da sözlerine eklemektedir. Ordu ise askeri müdahalelerden dolayı Atatürkçülüğü Bonapartizmle karıştırmakla suçlanmaktadır.⁷

"Bonapartizm, başımıza 1960'ta musallat edildi..."

Solda, Albay Nasır tipi darbecilik olarak, sağda 12 Mart, 12 Eylül görüntüsüyle! İlkinin somut örneği Yön dergisiydi. Doğan Avcıoğlu, 'ara tabakalar' dediği küçük burjuva aydınlarına ve bürokratlarına dayanan, 'ilerici' bir 'cunta' hayali kurmuştu; ikincisinin örneklerini on yılda iki defa yaşadık; ilginç olan odur ki, ister sağcı ister solcu olsun, Bonapartizm'in modeli Kemalizm olmamıştır: Atatürkçülük kisvesi altında, Türkiye'nin 1930'lardan başlayarak tanıdığı 'İnönü'cü totaliterliği' savunur, uygulamaya uğraşırlar, (...)"⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün tavrını Bonapartist bir tavır olarak görenlerden biri Bernard Lewis'tir. Lewis, Modern Türkiye'nin doğuşu adlı eserinde bu konudaki fikirlerini dile getirmiştir.

"Jön Türk ve Kemalist Devrimlerle Avrupa'daki büyük devletler arasında, mesela İngiltere, Fransa ve Rusya'daki gibi, koşutluklar aramak son derece doğaldır. Aslında benzer noktalar da yok değildir. Türklerin ancien regime'inde diğerlerinde olduğu gibi tanıdık bazı devrim öncesi hususlar gözlemleyebiliriz; örneğin ticari genişlemeyle kat kat artmış mali sıkıntılar, hükümetin kifayetsizliğiyle beraber gelen idari reformlar, yöneticiler ve entelektüeller arasında temel bağlılıkların sorgulanması ve yönetilenlerin önemli kesimlerinde gittikçe artan hoşnutsuzluk. Türk Devrimi'nde de umut, dehşet ve diktatörlük şeklinde 1908'de Meşrutiyet'in yarattığı o altın çağda Jön Türk üçlüsünün baskıcılığı ve son olarak da otoriter Cumhuriyet'e ilerleyen o karakteristik gidişatı görebiliyoruz. Bu Cumhuriyet'te öyle görünüyor ki Atatürk, Bonaparte ve Cromwell'in yanında yer aldı."⁹

⁷ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.65

⁸ Attila İlhan, **Hangi Laiklik**, 2.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.120

⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 6. bs., Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2013, s.651-652

Bu tutumun aynı zamanda Milli Mücadele'nin özgür ve başkaldıran yapısını bozduğundan yakınıldığı sonucuna da ulaşılabilir. Böyle bir müdahaleci anlayışın, sivil toplumun cumhuriyeti koruma refleksini zayıflattığından ve sürekli olarak belirli kurumlardan bu görevin yerine getirilmesini beklediğinden de kolaylıkla bahsedilebilir. Bunun da dolaylı olarak dış politika ile karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu söylenebilir. Bahsedilen yıllarda Türkiye artık bir NATO üyesi olmuştur. Kaldı ki bu üyeliğin öncesinde de 2. Dünya Savaşı içerisinde dengede kalarak en az hasarla atlatılmaya çalışılan bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde iç politikada güdülen politikalarda dış politikanın etkisini görmek mümkündür. Kuşkusuz bu dönemde antiemperyalist çizgiden bir kayış olmuştur. Bu durum olağan da karşılanabilir. Fakat İlhan aynı fikirde değildir. O dönemde dahi antiemperyalizmden sapmaya tahammül olmamalıdır. İlhan 1940'lı yıllarda "İnönü Diktası"nın, Mustafa Kemal Hareketi'nin antiemperyalist yönünü unutturmaya çalıştığını ve buna en güçlü karşı duruşunda cezaevindeki solculardan geldiğini belirtmektedir.¹⁰ İlhan, o dönemin solcularının Kemalizme bakışlarının saygı dolu ve sahiplenici olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İlhan'ın düşüncesine göre Mustafa Kemal Paşa döneminde sol görüşlere İnönü dönemine kıyasla çok daha fazla özgürlük ortamı yaratıldığı aşikardır. Bunu da Rasuh Nuri İleri'den aktardığı şu sözlerle desteklemektedir.

*"a)Atatürk zamanında sıkı bir Sovyet dostluğu vardır. b)Kısa dönemler haricinde klasik sol neşriyat serbesttir. c)Yasak olan sol örgütlenmeye karşı verilen cezalar şaşılacak kadar hafiftir. (1925'te Şefik Hüsnü iki davadan toplam bir buçuk yıl hüküm giymiş.) Ya şu saptamasına ne buyurulur: Kemal Paşa döneminde nice sıkıyönetimler yaşanmış, isyanlar görülmüş, İstiklal Mahkemeleri işlemiştir, buna rağmen çok ağır hüküm giyen tek solcuya rastlanmaz, oysa sağcılardan asılanlar vardır."*¹¹

Buraya kadar anlatılanlardan çıkarılması gereken sonuç devrimin başarısızlığa uğradığı olmamalıdır. İlhan böyle bir düşünceye sahip değildir. Mustafa Kemal Paşa dönemi ile İnönü dönemi ve sonraki iktidarların yapmak istedikleri siyah ile beyaz kadar farklı görülmektedir. Dolayısıyla devrim için bir yarım kalmışlıktan ya da nihai noktaya ulaşamamışlıktan söz edilmelidir. Anlaşılacağı üzere İlhan kendi bulunduğu siyasi yelpazede birçok yazara ters gelebilecek görüşleriyle dönemi

¹⁰ Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.36

¹¹ A.e., s.52

anlatmaya çalışmaktadır. Olaylara bakışındaki bu açıklık teorik seviyede de sürmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde izlenen politikalar ona göre bir bütünün çok ama çok anlam yüklü parçalarıdır. Bu parçalar Türk siyasi düşüncesi için çok önemlidirler. Dönem içerisinde eğitim, kültür, ekonomi, dış politika gibi bileşenlerin toplamında elbette ortaya çıkan bir sentez olacaktır. Bu sentez siyasal hayatımızda sadece o dönem için uygulanabilmiştir. Belki de bugün bir araya gelebilmeleri düşünülemeyecek kişilerin dönem içinde birlikteliğini sağlamıştır. İşte bu sentezin adı “Yıldız, Hilal ve Kalpak Solculuğu”dur. Namı diğer: Kemalizm. Peki, bu bileşenler nelerdir? Erken Cumhuriyet döneminde toplumun çimentosu olduğu düşünülen sentez hangi temel görüşleri içermektedir? İlhan buraya kadar anlatmaya çalıştığımız düşüncelerinin ardından işte bu bileşenleri de net bir biçimde dile getirmektedir.

İlhan, tek cümleyle Kemalizmin siyasi duruşunu özetlemekte ardından bahsettiği kavramlara anlamlarını yüklemektedir.

“ ‘Kemalist’, aynen Mustafa Kemal Paşa gibi, ‘Türkçü’, ‘antiemperyalist’ ve ‘solcu’dur. ‘Atatürkçü’ ise, Batı’cı, komprador/kapitalist ve liberaldir. (Yoksa kestirmeden Tanzimatçı mı demeliydim?) Anadolu İhtilali’ni yaşamış olanlar ‘Kemalistler’ idi; onu ilkel, tek yönlü bir irtica düşmanı laikliğe indirgeyenler, ‘Atatürkçüler’dir; yani Gazi’nin söylemini de eylemini de sürekli tahrif eden unutturan ve yozlaştıranlar.”¹²

Görüldüğü gibi Kemalist ile Atatürkçü ayrımı İlhan’da çok net belirlemektedir. Genel bakış itibarıyla Kemalizmin Mustafa Kemal Paşa döneminde hayat bulduğunu, Atatürkçülüğün ise İnönü ile söylemsel önceliği ele geçirerek egemen olduğu söylenebilir. Atatürkçülükte, özellikle antiemperyalist tavrın yokluğu eleştiri konusu olarak belirlemektedir. Ayrıca Kemalizmin tüm köşelerinin törpülenmiş hali olarak düşünüldüğü görülmektedir. Öncelikle Kemalizm, İlhan’a göre tamamen sol bir ideolojidir. Mustafa Kemal Paşa’da siyasal olarak sol siyasi fikirlere sahiptir. Sürekli bir biçimde Atatürk’ün 1920’li yıllarda takındığı SSCB ile yakınlaşma tutumu ile Türkiye Komünist Partisi’nin kuruluşu dış politikanın içeride bir yansıması olarak sunulmaktadır. İlhan, böyle bir yakıştıranın bir de kendilerini Atatürkçü olarak tanımlayan kişilerce yapılmış olmasına çok kızmakta ve bunun, Atatürk’ü ikiye bölmeyle suçlamaktan öte bir anlam taşımadığını belirtmektedir. Gerçek bundan farklıdır.

¹² A.e., s.413

Ortada samimi bir görüş ve siyaset bulunmaktadır.¹³ TBMM’de kurulan ilk siyasi parti Türkiye Komünist Partisi’dir ve Mustafa Kemal Paşa bu partiyi desteklemiş hatta üyesi de olmuştur. Bir süre sonra ortaya çıkan tatsız durumlar ise tek bir sebebe bağlanmaktadır. O da, Mustafa Kemal Paşa’nın hayatı boyunca önemseydiği bir kavram olarak öne çıkan “bağımsızlık” ilkesidir. Türkiye Komünist Partisi bilindiği üzere kuruluşunun üzerinden uzun bir zaman geçmeden kapatılmıştır. İlhan bu durumu Çerkes Ethem olayıyla ilişkilendirmektedir.

“İştirakiyun’un (‘Baytar’ Salih Bey) kapatılması, Anakara’nın ‘dışa bağımlılığa’ alerjisiyle açıklanabilir; Ankara Komünist Fırkası’nın kapatılması acaba öyle midir? Sorunun, ‘Çerkes’ Ethem Bey vak’asıyla bir ilişkisi olmasın? Hiç unutulmaması gereken nokta, Ethem Bey’in de, Yeşilordu Cemiyeti’nin de, hem Bolşevik hem Çerkes görünmeye özel önem verdikleridir; Kuva-yı Seyyare mensuplarının aralarında Çerkesçe konuştuklarını, Hatıralar’ında Ethem Bey yaşamıştır; yani onlar da, hem Komünisttiler, hem de Çerkes; işin ilginç yanı, Meclis’te kurulan Türkiye (Ankara) Komünist Fırkası’nın lideri Hakkı Behiç Bey de ‘Çerkes’di.”¹⁴

İlhan, Mustafa Kemal Paşa’nın partiye üyeliğini de 24 Ocak 1921 tarihinde Ankara’daki Sovyet Heyeti Sekreteri ile Mustafa Kemal Paşa arasında geçen sohbetin tutanaklarına dayanarak aktarmaktadır.

“Şimdiki zamanda iki Komünist Parti vardır. Birincisi TKF, ki siz haklı olarak onu hükümetçi olarak vasıflandırdınız; zira ben ona yardım ettim ve bu partinin üyesiyim.”¹⁵

Bu söylemlerden de görülebileceği gibi esas olan sol düşünceye karşı olmak değil, dış güdümlü her düşünceye karşı olmaktır. Önemli olan bağımsız bir düşünce ve siyaset dünyasına sahip olabilmektir. Mustafa Kemal Paşa’nın sola bakışını sadece bu konu ile belirlemek gerçekten yanlış olacaktır. İlhan’ın da hayatı boyunca anlatmak için mücadele ettiği üzere ortada görülmesi gereken uluslararası boyutta bir sol ideoloji bulunmaktadır. Çalışmamızın önceki bölümlerinde de anlatılmaya çalışıldığı gibi, Milli Mücadele İlhan’ın gözünde sadece Türkiye’nin kurtuluşu için değil, dünyanın her yanındaki esir halkların bağımsızlıklarına ulaşabilmeleri için de

¹³ A.e., s.415

¹⁴ A.e., s.416

¹⁵ A.e., s.416

verilmiştir. Toplumsal olarak Batılı anlamda sınıfları oluşmamış, demokratik bir sisteme geçişi sağlayamamış, demokrasinin temel kurumlarını ve güçler ayrılığı ilkesini yaşama geçirememiş, sanayileşememiş, okuma yazma oranını sanayileşmiş ülkelerin seviyesine çıkaramamış ülkelerin, dönemin emperyalizmlerinin baskısı altında sömürgeleşmesi kaçınılmazdı ki öyle olduğu da bilinmektedir. Böylece tahakküm altına giren ve dünyanın büyük bölümünü temsil eden halklardan söz etmek doğru olacaktır. Bu halkların klasik sol söylemde yer bulan uluslararası işçi dayanışması için mücadele etmeleri de içinde buldukları koşullar dolayısıyla imkansızdır. Her şeyden önce kendi içlerinde sınıfların oluşmadığı görülmektedir. Bu şartlar içerisinde bu halkların sadece bir kesimlerinin değil, bir bütün olarak ezildikleri ve zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığı söylenebilecektir. Bir ülkenin içerisinde ezilen sınıfa proletarya denilecekse, bu ülkeler de proleter halklar olarak vasıflandırılabilirlerdi. Çünkü bu halklar bir bütün olarak sömürülürlerken Batı'da sömüren uluslar da bir bütün olarak sömürmektedirler. Zengininden fakirine, burjuvasından işçisine kadar hepsi sömürden payını almaktadır. Normal koşullarda Batı ülkelerinde sol söylemin antiemperyalist söylemi benimsemeleri bekleniyorken yaşanan gelişmeler tam tersi boyutlara ulaşmıştır. Bu yüzden de diğer ülkelerin düşünürleri söz konusu duruma dikkat çekmek gereğini hissetmişlerdir. Şartlar, gelecekte ortaya çıkacak 3. Dünyacı akımın çekirdeğini ve temelini çoktan oluşturmuştur. Bu dönemde Doğu - Batı karşıtlığı olarak algılanacak olan sömüren sömürülen ilişkisi, 2. Dünya Savaşı ertesinde Kuzey - Güney hattına dönüşecektir. Bu hattın sömürülen tarafında bulunan halklar diğerlerine o kadar kızgındırlar ki 1-7 Eylül 1920 tarihleri arasında toplanan Baku Doğu Halkları Kongresi'nin "Avrupa, Amerika ve Japonya İşçilerine Çağrısı" adlı bildirisindeki cümleler çok sert ve anlatılmaya çalışanın özeti gibidir.

"Bizim yaralarımızı görmediniz; bizim keder ve yakınma dolu şarkılarımızı duymadınız; bizim insan değil de siğir olduğumuzu söylediklerinde, kendi zalimlerinize inandınız. Sizler ki kapitalistlere köpeklik ediyordunuz; bizi kendi köpekleriniz olarak gördünüz. Çinli ve Japon köylüler, köylerinden sizin kapitalistleriniz tarafından çıkarıldığında ve bir ekmek parçasının peşinde sizin ülkenize geldiğinde, Amerika'da bu gelişi protesto ettiniz. Ortak kurtuluş davası için sizinle birlikte nasıl mücadele edeceklerini onlara öğretmek için onlara kardeşçe yaklaşmak yerine, bizim cehaletimiz nedeniyle bizi reddettiniz; bizi sizin hayatınızın dışına ittiniz; bizim, sizin sendikalarınıza katılmamıza izin vermediniz. Sosyalist

partiler kurmuş olduğunuzu, bir uluslararası işçi örgütü oluşturmuş olduğunuzu duyduk; ancak bu partiler ve bu Enternasyonalin bizim için yalnızca söyleyecek sözcükleri vardı; İngiliz askerleri bize Hindistan'ın kentlerinde ateş ettiklerinde, Avrupa kapitalistlerinin birleşik güçleri bize Pekin'de ateş açtıklarında, Filipinler'de ekmek talebimize Amerikan kapitalistlerince kurşunla yanıt verildiğinde, (bu partilerin ve bu Enternasyonalin) temsilcilerini bizim aramızda görmedik. Ve bizden bazıları, tüm dünyanın emekçilerinin birliği için kalpleri çarparak, sizin Enternasyonalinizin eşliğinde durup, pencerenin demirlerinden içeri baktıklarında, lafta bizi eşitlerinizmiş gibi kabul etseniz de, bizim gerçekte sizler için aşağı bir ırk olduğumuzu gördüler.”¹⁶

Aktarılan sözleri İlhan'ın Batı algısı ile birlikte düşündüğümüzde onun düşünce dünyası hakkında çok daha net verilere ulaşmak olasıdır. Milli Mücadele, bu durumdaki halklara ışık olmuş bir devrim olarak görülmektedir. Daha sonra 3.Dünyacılık olarak da bilinen Bağlantısızlar hareketi de Mustafa Kemal Paşa'nın açtığı bu yol üzerinden yürüyecektir. Attila İlhan'da bunu her fırsatta vurgulamaktadır.

“ ‘Sovyet Parantezi’, ‘Mazlumların Davası’nı, Rusya lehine, aşağı yukarı yarım yüzyıl, yok saymıştır. Şimdi Bağlantısızlar, Cezayir Konferansı’ndan, ‘temel çelişki’nin, ‘Soğuk Savaş’ın iddia ettiği gibi, ‘Doğu ile Batı’ arasında değil; ‘Mazlumlar’ın iddia ettiği gibi ‘Kuzey ile Güney’ arasında mı olduğunu tartışıyorlar. ‘Bağlantısız’ sayılmaya, önemli bir koşul getiriliyor: ‘Azgelişmişlik!’ İki başka koşul, bunu izlemektedir: a/ ‘ulusal bağımsızlığın gerçekleştirilmesi, ya da geliştirilmesi’ b/ ekonomik ve kültürel bağımsızlıkların elde edilmesi! İnsan nasıl heyecanlanmaz: Bu Müdafaa-i Hukuk’un, ‘İstiklal-i Tam’ programıdır!’¹⁷

İlhan sadece program düzeyinde değil, ideolojik düzeyde de Bağlantısızlar hareketini Kemalizmle ilişkilendirmekte hatta özleştirmektedir.

“ ‘Üçüncü Dünya Hareketi’, neresinden bakılırsa, ‘Kemalist’ bir ‘Müdafaa-i Hukuk Hareketi’ydi: Ulusal, laik, demokratik ve anti/emperyalist!’¹⁸

Bu konuda Anıl Çeçen de İlhan'la aynı görüşleri paylaşmaktadır.

¹⁶ Yıldırım Koç, **Bir Millet Uyanıyor: Batılı İşçi Sömürüye Ortak**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, C:3, 2005, s.9

¹⁷ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.260

¹⁸ A.e., s.260

“Günümüzde Kemalizmin evrensel boyutu, yeni emperyalizme karşı gelişmekte olan ülkelerin dayanışma içinde evrensel bir korunmaya geçmeleridir.”¹⁹

Bunun yanında İlhan, bu konuya her temasında Mustafa Kemal Paşa ile birlikte bir kişinin daha adını anmadan geçmemektedir. O kişi, Mirseyid Sultan Galiyef'tir. Galiyef bir Tatar Türkü olup SSCB sınırların içinde yaşamaktadır. Kendisi, konu ettiğimiz 'Mazlum Milletler' teorisi üzerine kafa yormuş ve bunun mücadelesini vermiştir. Ta ki Stalin tarafından kurşuna dizdirilene kadar aşağıda alıntılanan sözleri söylemeye ve ulusal bir sosyalizmin mümkün olduğuna inanarak mücadele etmeye devam edecektir.

“Batı Avrupa'nın Doğu sömürgelerinin istismar edilen zenginliklerini rakamla ifade edebilseydik, Batı Avrupa'nın tüm maddi zenginliklerinin yüzde 95'inin, kültürünün ve işçi sınıfı bilincinin temelini oluşturduğunu göreceğiz, ki bunun da kökeninde Doğu'nun kanı ve teri vardır. Doğu'ya bu açıdan yaklaşırsak şunu farkedeceğiz: Doğu öyle bir devrim kazanıdır ki, bu kazan tüm Batı Avrupa'yı devrim içinde boğabilir.”²⁰

Mustafa Kemal Paşa ile birbirlerini tanımasalar da buluştukları nokta temel çelişkinin pek de Batılı düşünürlerin konuştukları gibi olmadığıdır. İlhan da bu temel noktaya sürekli vurgu yaparak sosyalizmin, aslında Batı merkezli düşüncenin çemberinden kurtulması gerektiği yönünde düşüncelerini dile getirmekten çekinmemiştir.

“Asya ve Afrika ya da Günay Amerika'daki 20. yüzyıl 'Ulusal Demokratik Devrimleri'nin –hemen tamamının sosyalizm'e yakınlığı su götürür mü? Dahası, Sovyet Bloku'yla Üçüncü Dünya Hareketi, 'Beyaz, Hıristiyan ve Batılı emperyalizm'e karşı, 20. Yüzyıl boyunca hep yan yana, hatta iç içe olmadı mı? Demek ki ulusalcı devrimciliğin öncüsü Anadolu İhtilal'nde, başka türlü olamazdı. (...) Peki, bu 'girizgah' niye? Önce, ilk Meclis'teki iki 'fırka'nın, düpedüz 'komünist' olmasının nedenini anlamak için, sonra da Komintern'in Müslüman kesiminde Sultan Galiyef'in yardımcısı olan Mustafa Suphi Bey'in; Ankara'da oluşturulan sosyalist/Kemalist bileşkede yer almayı neden talep ettiğini ve Gazi'nin bunun niye kabul ettiğini, kavrayabilmek için!

¹⁹ Anıl Çeçen, **Kemalizm**, 4. bs., İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2002, s.226

²⁰ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.263

Kapitalizmin son aşaması 'emperyalizm', Batı Avrupa'da amele sınıfı'nı içinden çürütmüş; Üçüncü Dünya'da ise ulusalcılar'ı, sosyalistler'le iş ve eylem birliğine götürmüştü."²¹

Söz konusu işbirliği şartların zorladığı bir durum olmaktan öte istekli bir biçimde yapılmıştır denilebilir. Bu isteği yaratan da Galiyef'in Mazlum Milletler teorisinin belirttiği temel çelişkinin, dünyanın bölgelerine göre farklılık göstermesi ve emperyalist sömürü altında kalan ülkelerde sağ ve sol kavramlarının Batı'daki gibi anlam bulamayışı olmaktadır. Bu doğrultuda Galiyef ortaya attığı düşüncelerinde milli olmayı önemsemekte ve bu konuda da Ankara hükümetiyle aynı noktada buluşmaktadır. Milli Komünizm olarak da adlandırılan kavram, Galiyef'in ürünü olarak böylece karşımıza çıkmaktadır. İlhan, sözü edilen yıllarda Türkçülerin de aslında sol bir siyaset izlediklerini ve söylemlerinin sol bir düşünce sistemine açıldığını belirtmektedir. Bu doğrultuda Galiyef'i de Türkleri tek çatı altında toplama hedefinden dolayı aynı zamanda önemli bir Türkçü olarak sınıflandırmaktadır. Türkçü kavramı çok kolaylıkla aşırı milliyetçiliğe yorumlanabilecek olsada İlhan bu kavramı kullanmaktan asla çekinmemiştir.

*"Yusuf Akçura da Ziya Gökalp de Müdafaa-i Hukuk'un baş destekleyicisi olmuşlardı; Mustafa Kemal milliyetçiliği, bu ikisinin fikir sentezidir. Daha ilginç, Cihan İslam İhtilali için Basmacılarla Türkistan'da ihtilal yapmaya giden, Enver Paşa'yı yanılmıyorsam, Buhara'da bir başka Türkçü, Zeki Velidi Togan (Validof) bulmuş, konuşmuş, caydırmaya çalışmıştır. Gerçekte, Türkçülük, Gaspinskiy'den Molla Nur Vahidof'a, Validof'dan Sultan Galiyef', Mustafa Kemal'den Ziya Gökalp'e, Mustafa Suphi'den Şevket Süreyya'ya, Türklerin 'tam bağımsızlıkçı antiemperyalist halk cephesiydi. Bunu böyle saptamadıkça, 'Türkçülüğü', çıkarları için kullanmak isteyen 'ecnebi' tuzağına düşülür."*²²

İlhan için Türkçülük önemli görünmektedir. Türkçüler, hem Milli Mücadeleye katılmışlar hem de uluslaşma sürecine katkı sağlamışlardır. Fakat bahsettiği kavramın önemli bir olmazsa olmazı bulunmamaktadır. O da antiemperyalist olmak zorunluluğudur. İlhan, Türkçülerin antiemperyalist olduklarını Yusuf Akçura'nın düşünceleriyle desteklemektedir. Akçura, Türkçülüğün iki türünden söz etmektedir.

²¹ Yıldırım Koç, **Bir Millet Uyanıyor: Batılı İşçi Sömürüye Ortak**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, C:3, 2005, s.24-25

²² Attila İlhan, **Sultan Galiyef**, 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.121

İlki “Demokratik Türkçülük”tür. Kemalizme yakın olan tür tam da bu olarak gösterilmektedir. Akçura’ya göre bu siyaseti güden Türkçüler uluslararası dünyanın hür ve eşit bireyleri olarak yaşamak istemekte ve kendi milletleri için talep ettikleri her hakkı başka milletler için de hak olarak tanımaktaydılar. Kendi haklarını gasp etmeye niyetli olan başka uluslarla mücadele etmek de önemli bir özellikleri olarak belirtilmektedir. Ayrıca başka ulusların hakları gasp edilmek istendiğinde de aynı şiddette o ulusların da hakkını savunmayı görev bilmektedirler. Diğerleri ise “Emperyalist Türkçüler” olarak tanımlanmaktadırlar. Bunlar ise daha çok Avrupa Nasyonalistlerine özenmekle suçlanmaktadırlar. Saldırganlık ve kendini üstün görme telaşı içerisinde bulunmaktadırlar.²³

İlhan’ın “Yıldız, Hilal ve Kalpak” solculuğu olarak tanımladığı bu sentez görülebileceği gibi birbirinden farklı görüşleri bir araya getirmektedir. Yalnız bu toplanma geçici ya da suni bir görüntü arz etmekten uzaktır. Bunu daha da sağlamlaştırmak için çalışmalar da yapılmıştır. En önemlisi devrimin ideolojisini oluşturmak amacıyla doğrudan Mustafa Kemal Paşa tarafından desteklenerek başlatılan Kadro hareketidir. Kadro hareketi bir dergi çatısı altında örgütlenmiş olmakla birlikte gerek içinde bulundurduğu yazar kadrosuyla, gerek hedeflediği sentezin burada anlatılmaya çalışılan “ulusal sol” bir teoriyi ortaya çıkaracak olmasıyla önem arz etmektedir. Kadro hareketine, Mustafa Kemal Paşa’nın açıktan desteği bulunduğu bilinmektedir. Hareketin başlangıç tarihinin Serbest Fırka deneyiminin sonrasına denk gelmesi de önemli bir zamanlama sayılabilir Serbest Fırka deneyiminin Mustafa Kemal Paşa’yı o hasta haliyle yurt gezisine çıkmaya zorladığı bilinmektedir. Ortada beklenenden fazla destek bulan bir siyasi fırka olmakla beraber toplumda bir huzursuzluk olduğu kanısı da belirmektedir. İlhan, Kadro Hareketi’nin Mustafa Kemal Paşa tarafından muhalefet yaratma çabası olarak desteklendiğini de düşünmektedir. Yalnız bu muhalefetin sadece bir karşıtlık yaratmak niyetiyle ortaya sürüldüğü düşünülmemelidir. Çünkü yukarıda anlatılmaya çalışıldığı üzere söz konusu dönemde İnönü ve Peker ikilisinin zamanla daha da yerleşecek olan bir bürokrasi hakimiyetinin başladığından bahsedilmektedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa da izlenen politikaların zamanla yine değiştirileceğinden ve kendi koyduğu hedeflerden sapacağından rahatsız olmuştur diyebiliriz. Bu yüzden de Mustafa Kemal Paşa devrimin ideolojisini daha kalıcı bir biçimde gelecek nesillere aktarmak istemiştir

²³ Attila İlhan, Cüneyt Akalın, Sina Akşin, v.d., **Bir Millet Uyanıyor**, 2.bs., İstanbul, Bilgi Yayınevi, C:1, 2005, s.15-16

sonucuna varabilir. Kadro Hareketi bünyesinde dönemin ileri gelen aydınlarını toplamış bir harekettir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin gibi önemli isimlerin başlattığı bu hareket düşün dünyasına önemli katkılar sunmuştur. İlk sayısı 1932 yılında çıkan Kadro, Şevket Süreyya Aydemir'e göre 2 önemli temel görüşten hareketle yola çıkmıştır. İlki, Türk Devrimi'nin sosyal ve ekonomik izahının yapılması olarak belirtiliyordu. Diğeri ise Milli Mücadele'nin uluslararası konumu ve anlamı olarak dile getiriliyordu.²⁴ Ayrıca "Yıldız, Hilal ve Kalpak Solculuğu"nun sürekli olarak vurgulanan noktasına da temas ederek uluslararası sistemdeki asıl çelişkinin mahiyetini de açıklamaktaydı.

*"Kadro'ya göre, Milli Kurtuluş Hareketleri, çağımızın büyük, müstakil; tesirleri itibariyle, bütün dünyayı kapsayan, büyük bir çelişkinin eseridir. Bu çelişkinin esası, sanayii elinde tutanla, yarı/sömürgeler arasındaki bağımlılıktır. Mücadelenin gayesi bu tezadın tasfiyesidir. Bu mücadele, ne başka hareketin uydusudur, ne de bir başka hareketin yardımcısidir."*²⁵

Kadro, böyle önemli hedeflerle ve Mustafa Kemal Paşa'nın desteğiyle yola çıkmasına karşın bir süre sonra yayın hayatına son vermiştir. Gerek Mustafa Kemal Paşa gerek Sultan Galiyef özünde aynı mücadeleyi vermiştir. Kadro Hareketi ise bu mücadelenin ideolojisini yazmak üzere yola çıkmıştır denilebilir.

*"Kadrocular'ın hareket noktası Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ile bütün az gelişmiş ülkelerin kurtuluş savaşlarının bilimsel olarak açıklanmasıdır. Türkiye bir devrim yaşamaktadır. Ancak bu koşullar araştırılmamış ve orijinal ilkeleri ortaya çıkarılmamıştır. Kısacası devrimin öngörüsünün bilimsel bir açıdan derlenmesi ve sentezleştirilmesi gerekirken, bu görev yerine getirilmemiştir. Devrimin yaşayabilmesi için bu hareketin nesnel yasalarının bilinmesi ve ideolojisinin oluşturulması gerekmektedir. Aksi halde düşünce esasları ilkeleştirilmeyen ve ideolojik bir düşünce sistemine bağlanmayan devrimler nitelik değiştirip soysuzlaşabilir."*²⁶

²⁴ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.271

²⁵ A.e., s.271

²⁶ Merdan Yanardağ, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, 2. bs., İstanbul, Siyah Beyaz Kitap, 2008, s.127

Attila İlhan için Erken Cumhuriyet dönemi apayrı bir öneme sahiptir. Bu dönem, Milli Mücadele'nin coşkusuyla atılımların yapıldığı ve Türk Devrimi'nin sayfalarına yenilerinin eklendiği bir dönemdir. Esasında ortada tek bir devrim vardır. Bu devrimin amacı çalışmamızın başından beri anlatılmaya çalışılmıştır. Özü itibarıyla denilebilir ki bu, bir halkın ümmetten ulusa geçişinin bağımsızlık mücadelesiyle iç içe geçmesinin öyküsüdür. Ulaşılmak istenen yer ise Batılı anlamda insan haklarına dayalı, çok partili demokratik bir sistemdir. Bu elbette Cumhuriyetten vazgeçmeden yapılmak istenmektedir. Diğer yandan iç içe geçen süreçlerin sonucunda ortaya özgün bir ideolojinin çıkması da kaçınılmaz olarak değerlendirilmelidir. Toplumsal gelişmenin aşamalarını Sanayi Devrimi'ni yaşamış sömürgeci uluslar ile aynı biçimde yaşayamayan ve kültürel olarak da çok farklı bir yaşam süren halkların, gelişimlerinin de farklı olacağını kestirmek zor değildir. Fakat bu değişimin nasıl ve kimlere karşı olacağı Anadolu İhtilali'nden önce belirsizdir. İşte Anadolu İhtilali bir yandan varolma mücadelesi veren bir halkın diğer yandan bu belirsizliğe yaşayarak cevap bulma mücadelesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Emperyalizmin baskısı altında sömürgeleştirilmek istenen halkların esas savaşlarının pek de Marks'ın söylediği gibi ülke içerisindeki sınıflar arasında olmadığı böylece ortaya çıkmaktaydı. Bu ülkelerde de pekala bir zengin sınıfı bulunmaktaydı fakat bu sınıfın Batılı anlamda ulusal bir burjuva sınıfı olarak değerlendirilmesi tam da İlhan'ın komprador yakıştırmalarından ötürü pek de mümkün olamamaktadır. Diğer yandan sanayileşmesini tamamlayamamış bu ülkelerde işçi sınıfının da var olduğunu söylemek doğru olmaz. Ortada emperyalizmin etkisi altında bir yönetici zümresi, genellikle yabancı kökenli ya da ona öykünen onlar gibi olmaya çalışan ve onların iş takibini yapan komprador sınıf ile geriye kalan halk görülmektedir. Böyle bir bölünme söz konusu halkın tamamının ezileceği düşüncesini haklı olarak akıllara getirmektedir. Bu halklar "Mazlum Milletler", "Ezilen Uluslar", "Proleter Halklar" gibi kavramlarla isimlendirilmekle doğru bir tanımlama yapılmış olduğunu böylece söyleyebiliriz.

Tüm bunlardan hareketle bu ülkelerdeki sol ve sağ kavramlarının da Batı'daki gibi şekillenmeyeceğini söyleyebiliriz. Burada ince bir çizgi bulunmaktadır. Esas olan antiemperyalist ve bağımsızlıkçı olup olunmadığıdır denilebilir. Bunlar olmadığı takdirde hiçbir görüş bu ülkelerde ilerici sayılamamaktadır. İlhan, sağ siyasete her zaman o dönemin Türkçülerini örnek olarak göstermiştir. Onların laikliği ve antiemperyalizmi merkeze alarak, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında kendileri gibi az sayıdaki Komünist fikir adamıyla birlikte durduklarından övgüyle bahsetmektedir.

Belki de bu cephe “Yıldız, Hilal ve Kalpak Solculuğu”nun da temelinde yerini almaktadır. Bu isimlendirme İlhan’ın buluşudur dersek yanılmış olmayız. Kaldı ki bu akım Mustafa Kemal Paşa ve Kadro Hareketi sonrasında da varlığını hep sürdürmüştür ve Yön dergisi de İlhan tarafından bunun temsilcisi sayılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, Yön dergisine bir mektup göndererek “Türk Sosyalizmi”nin nasıl olması gerektiği konusunda önemli görüşler beyan etmiştir. Bu görüşleri okuduğumuzda Kemalizmin ya da diğer bir deyişle “Yıldız, Hilal ve Kalpak Solculuğu”nun “Türk Sosyalizmi” olarak görüldüğü, Türklerin kendi şartlarına uyarlayarak geliştirdiği özgün bir ideolojinin varlığı kuşkuya yer bırakmayacak şekilde meydana çıkmaktadır

“1/anti/emperyalizm: İstiklal’cilik! 2/ anti/kapitalizm: Milli ve halkçı ekonomi! 3/ Karma ekonomiyi reddetmeyen, fakat parazit bir istismarcılığı reddeden ‘devletçilik’. 4/ Halk için, halkla beraber halkçılık. Faydanın, halk yararına kullanılışı, yani sosyal adalet! 5/ Mustafa Kemal’in anladığı manada bir ‘vatan’ anlamı: Saldırғанlığа ve istilacılığa karşı çıkış!.. 6/ Mustafa Kemal’in anladığı manada, bir ‘millet’ anlamı: Dil, tarih ve kültür işlerinde, bilimsel bir ‘milliyetçilik’. 7/ devlette, rejimde, dış politikada ve ekonomide ‘milli’ olmak vasfı...8/ Demokratik düzende ‘sosyal devlet’ anlamının işlenmesi ve organlarının yaratılması... 9/ Milli hayatın bütün kollarını içine alan bir ‘Plancılık’. 10/ Emeğin ve hizmetin korunması ve teşkilatlandırılması: Güçlü ve bağımsız sendikacılık. 11/ Din ve devlet işlerinin kesin olarak birbirinden ayrılması: Laiklik!..”²⁷

İlhan’ın aklındaki Kemalizm işte bu ilkelere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden sadece laiklik üzerine kurulan bir Atatürkçülük algısı ona hayatı boyunca itici gelmiştir. Biz de buradan önemli sonuçlar çıkarmalıyız. Asıl mesele bağımsız olabilmektir. Eğer bağımsız olunamıyorsa demokrasi de tüm kurumlarıyla sorunsuz işleyemez demektir. Demokrasinin olamayacağı bir toplumda hukuk devletinden söz edilmesi de aynı derecede zor bir hal alacaktır. Hukuk devleti de önemli oranda laik bir aklın ürünü olduğu için laikliğin de varlığından söz edilemeyecektir. Böylece iç siyasette kavram karmaşaları içerisinde yuvarlanan, asıl amacının ülkesini sanayileştirmek ve özgürleştirmek olduğunu düşünmeden birbirlerine saldıran fikir cereyanları arasında

²⁷ Attila İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.296

gidip gelen bir ortamın varlığı kaçınılmaz olacaktır. Halbuki yola çıkış amacı çok farklıdır. Şevket Süreyya Aydemir şöyle açıklık getiriyor:

“Türk Milli Kurtuluş Hareketi; Batı’da 18. Yüzyıl sonlarında başlayıp 19. yüzyıl boyunca gelişen sanayi inkılabının, dünya ölçüsünde yarattığı sömürgecilik nizamının bir reaksiyonudur.”²⁸

Bu sözler Türk Devrimi’nin dünya ölçeğinde ne kadar önemli bir ışık görevi gördüğünü çok iyi özetlemektedir. Bize göre Türkiye, hem Batılı anlamda demokratik bir sistemi tesis edip hem de 3. Dünyanın ezilen uluslarıyla birlikte hareket edebilmelidir. Türkiye’nin, Atatürk’ten sonraki dönemlerde kolay olan yolu seçerek başlattığı hareketi yalnız bıraktığı hatta Menderes hükümeti döneminde Cezayir ve Mısır konularında takındığı tavır düşünülürse tam tersi yönde hareket ettiği söylenebilir. Türkiye’nin, emperyalist bir tavır takınmadan liderlik edebileceği ve “Ulusal Kültür Bileşimi”ni gerçekleştirerek güçlü yaşam tarzını uluslararası arenada sergileyebileceği bir sistemin yaratıcısı olması imkansız olmayacaktır.

²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, 5.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.33

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, BELGE, Murat, EROĞUL Cem, IŞIKLI, Alpaslan, KEYDER, Çağlar, MARGULİES, Ronnie, SCHICK, İrvin C., TİMUR, Taner, TONAK Ertuğrul Ahmet, TOPRAK, Binnaz, VANER, Semih, YERASİMOS, Stefanos, YILDIZOĞLU, Ergin 2006
- AHMAD, Feroz, 2014
- ALİYE, Zeynep, 2001
- ANKARA, Zeynep, 1996
- ARAS, Tevfik Rüştü 2003
- ATAY, Falih Rifki, 2012
- AYDEMİR, Şevket Süreyya 2003
- AYDOĞAN, Metin, 2003
- BERKEZ, Niyazi, 1978
- BOZKURT, Mahmut Esat 1995
- ÇEÇEN, Anıl, 2002
- İLERİ, Selim, 2002
- Geçiş Sürecinde Türkiye**, 5. Bs., İstanbul, Belge Yayınları
- Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 13. Bs., İstanbul, Kaynak Yayınları
- Mavi Adam Attila İlhan'la Söyleşiler**, Ankara, Bilgi Yayınevi
- Yalnız Şövalye Attila İlhan**, Ankara, Bilgi Yayınevi
- Atatürk'ün Dış Politikası**, İstanbul, Kaynak Yayınları
- Babanız Atatürk**, İstanbul, Pozitif Yayınları
- İnkılap ve Kadro**, 5.Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi
- Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye**, 9.Bs., İstanbul, Kumsaati Yayınları, C:1
- Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu – Batı Yayınları
- Atatürk İhtilali**, 3. Bs., İstanbul, Kaynak Yayınları
- Kemalizm**, 4. Bs., İstanbul, Cumhuriyet Kitapları
- Nam-ı Diğer Kaptan: Attila İlhan'ı Dinledim**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

- İLHAN, Attila, 1986 **Ulusal Kültür Savaşı**, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım
- İLHAN, Attila, 1996 **Hangi Sağ**, 2.Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 1999 **Hangi Batı**, 5.Bs., Ankara, Bilgi Yayınevi
- İLHAN, Attila, 2000 **Sultan Galiyef**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 2002 **Dönek Bereketi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, AVCIOĞLU **Atatürkçülük Nedir**, İstanbul, İleri Yayınları
Doğan, BERKES, Niyazi,
MUMCU, Uğur, AYDEMİR,
Şevket Süreyya, AYBAR,
Mehmet Ali,
KARAOSMANOĞLU,
Yakup Kadri, 2003
- İLHAN, Attila, 2004 **Hangi Seks**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 2004 **İkinci Yeni Savaşı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 2004 **Abbas Yolcu**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 2005 **Sağım Solum Sobe**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 2005 **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 4.Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 2005 **Ben Sana Mecburum**, 21. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, 2005 **Bir Sap Kırmızı Karanfil**, 2. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İLHAN, Attila, AKALIN **Bir Millet Uyanıyor**, 2.Bs., İstanbul, Bilgi Yayınevi,
C:1
Cüneyt, AKŞİN, Sina,
ARAT, Necla,
BEHRAMOĞLU, Ataol,
BULUT, Arslan, ÇAVDAR,

Tevfik, DOSTER, Barış,
IŞIKLI, Alpaslan, KAKINÇ,
Halit, KOÇ, Yıldırım,
MANİSALI, Erol,
PERİNÇEK, Mehmet Bora,
SAVAŞ, Vural, SEVİNÇ,
Necdet, SOMUNCUOĞLU,
Sadi, ÜNALTAY, A. Atalay,
2005

İLHAN, Attila, 2006

Ufkun Arkasını Görebilmek, İstanbul, Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları

İLHAN, Attila, 2008

Hangi Laiklik, 2.Bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları

İLHAN, Attila, 2009

Hangi Edebiyat, 2.Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları

İLHAN, Attila, 2011

Hangi Sol, 3.Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları

İLHAN, Attila, 2011

Aydınlar Savaşı, 2.Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları

İLHAN, Attila, 2011

Duvar, 18. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları

İLHAN, Attila, 2011

Batı'nın Deli Gömleği, 5.Bs., İstanbul, Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları

İLHAN, Attila, 2011

Zenciler Birbirine Benzemez, 3. Bs., İstanbul,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

İLHAN, Attila, 2012

Hangi Atatürk, 10.Bs., Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları

İLHAN, Attila, 2012

Kurtlar Sofrası, 12.Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları

İLHAN, Attila, 2012

Sokaktaki Adam, 4. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları

KOÇ, Yıldırım, 2005

Bir Millet Uyanıyor: Batılı İşçi Sömürüye Ortak, ,
İstanbul, Bilgi Yayınevi, C:3

- LEWİS, Bernard, 2013 **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 6. Bs., Ankara, Arkadaş Yayınevi
- MARDİN, Şerif, 2014 **Türk Modernleşmesi**, 23. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları
- ORTAYLI, İlber, 2010 **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 31. Bs., İstanbul, Timaş Yayınları
- OZANKAYA Özer, KİLİ Suna, AKŞİN, Sina, ÇEÇEN, Anıl, TURAN, Şerafettin, ÇOTUKSÖKEN, Betül, ÖZSEZGİN, Kaya, KOLOĞLU, Orhan 2002 **Cumhuriyet ya da Demokrasi**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı
- PERİNÇEK, Doğu, 1992 **Lenin Stalin ve Mao'nun Türkiye Yazıları**, İstanbul, 3.Bs., Kaynak Yayınları
- REYHAN, Hakan, 2012 **Attila İlhan'ın Siyasal Düşüncesi: Türkiye'de Ulusalçılığın Kökenleri**, Ankara, Phoenix yayınevi
- SARMAŞIK, Belgin, 2004 **Attila İlhan: Açtırma Kutuyu**, Ankara, Bilgi Yayınevi
- SARMAŞIK, Belgin, 2005 **Attila İlhan: "Söyletme Kötüyü"**, Ankara, Bilgi Yayınevi
- TANÖR, Bülent, 2011 **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, 21. Bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- TUNAYA, Tarık Zafer 2010 **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, 2. Bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- YANARDAĞ, Merdan, 2008 **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, 2. Bs., İstanbul, Siyah Beyaz Kitap
- ZÜRCHER, Erik Jan 2014 **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 29. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları

